

Eotvos Jozsef

A falu jegyzoje

Eotvos Jozsef
A falu jegyzoje

«Public Domain»

Jozsef E.

A falu jegyzője / E. Jozsef — «Public Domain»,

Содержание

1	5
2	19
3	34
4	40
5	44
6	53
7	56
8	64
9	71
10	81
11	86
Конец ознакомительного фрагмента.	89

Eötvös József

A FALU JEGYZŐJE

1

Aki tiszai alföldünknek egy részét bejárta vagy annak bármely táján csak pár napig tartózkodott: bátran mondhatja, hogy az egészet ismeri. Mint bizonyos családok arcain, úgy itt az egyes vidékeknél csak közelebbi ismeretség után vehetni észre egyes különbségeket, s az utas, kit homokos síkjainkon kocsijában álom nyomott el, ha pár óra múlva fölbred, csak izzadó lovain s azon: hogy a nap alább szállt, veszi észre haladását. A vidék általános jelleme, sőt egyes részletei éppoly kevésbé emlékeztetik őt erre, mint azt, ki a tenger közepén duzzadó vitorlákkal előrehalad. – A messze elnyúló legelők, melyeknek változatlanságát csak itt-ott egy vedertelen gémeskút vagy félig kiszáradt láp körül sétáló golya váltja föl, s a rosszul művelt szántóföldek, melyeknek tengerijét s búzáját isten után csak az őrizi meg, hogy a lopás is némi fáradságba kerül; – itt-ott egy magános tanya, hol bozontos kuvaszok ugatva a birtok szentségét hirdetik, s a múlt évről fölmaradt széna – s szalmaboglyák arra intenek: hogy a birtokosnak vagy fölötté sok takarmánya, vagy igen kevés marhája van; – ezt látta, midőn szemeit behunyta, ezt, midőn azokat ismét fölnyitá. Magok a tornyok, melyek, midőn utószor körültekintett, hegyes oszlopokként álltak a róna távol határain, úgy látszik, mintha vele utaztak volna, legalább köztök s azok közt, melyeket most lát, éppoly kevés különbséget vehetni észre, mint a falu, melyhez akkor közelített, s azon helység között (habár város volna is), mely felé lovai most ügetnek. S ha kocsisától megtudja, hogy déltől esteli hat óráig aludva egy egész mér földet s egy darabot haladt – elálmélkodik a csuda fölött. – Ismert dolog, miként kedélyünkre semmi nem hat inkább, mint azoknak jelleme, kikkel társalkodunk, s így természetes, hogy a Tisza is eltáblabírosodott jurátusként felejtve vagy megbánva ifjúságának Mármarosban elkövetett kicsapongásait, végre azon tájnak jellemében – melyen tekervényes utakon tovább halad – részesül, s kivéven azon eseteket, hol mértéktelen sarkantyúzások miatt türelmét veszti, vagy valamely biztosság által tulajdon ágyából igaztalanul kiszorított, még kiöntéseiben is megtartja azon mértéket s méltóságos lassúságot, melyet az iránta kiküldött választmány tanácskozásain s a folyó magyar juris pereken kívül – semmi, mi széles e világon foly, megtartani nem tud; úgyszólván ezen áradásokat is, melyeknek időszakát ismerjük, s melyeknek kiterjedése földabroszainkon följegyeztetett – éppoly kevésbé nevezhetjük kicsapongásoknak, mint azt, ha hivatalviselt tekintélyes férfiak: installációk—, tisztújítások— vagy lakadalmaknál minden becsülettel eláznak. – Ha az áradás ideje megszűnt, a víz, miként zaj nélkül jött, úgy zaj nélkül távozik ismét, s a szőke Tisza nyugodtan foly tovább alacsony partjai között, valamint legjobb polgára hazánknak (mert hány van nagyjaink közt, ki csak honában osztja el kincseit!), úgy egyszersmind a legboldogabb, mert csak az ő szabadsága nem gátoltatik senki által; s Európa nagyobb folyói közt ő az egyetlen, ki nemes öntudattal elmondhatja: hogy egészen az maradt, mivé isten teremtette.

Valahol a tiszai alföldön tehát – hogy végre történetemhez fogjak – , a Tiszán inneni vagy túli kerület valamely megyéjében, nevezzük Taksony megyének – szorosán a folyó partja mellett, ott, hol az nagy S sé kanyarodik, nem messze három nyírfától, melyek kétöles homokdombon állanak (ezt jegyezzék meg különösen olvasóim, mert miután mér földekre domb, s főképp olyan, melyen fa állana, nincs, ezen jel által legkönnyebben akadáhatnak történetünk színhelyére), fekszik Tiszarét helysége, a Réty családnak, a magyarok első foglalása óta bírt tulajdona, mint ezt a nemzetség ügyvédje, teins Macskaházy Jónás hiteles s ugyanakkor készült irományokkal minden órán bebizonyítani kész, ha tudniillik Taksony megyében valaki találkoznék, ki a Réty család ázsiai eredetét kétségbe vonni bátorodik.

A Réty család egyike a leggazdagabbaknak. Fiai született táblabírák. Mint a mostani család-főnek boldogult apja egyszer nemes büszkeséggel mondá: nem halt meg egy is közülök, kiben a megye alispánját ne siratta volna (reményem, haláluk után); s így természetes, ha azon fényből, mely a családot környezé, kiáradtak egyes sugarak Tiszarét helységére is, s határát – a megye mérnökének állítása szerint, ki azt fölmérve a fönnemlített dombon kívül semmi egyenetlenséget nem talált – valódi paradicsommá varázsolták.

A nagy kiterjedésű ángolkert, melynek már majdnem harminc év előtt ültetett fái a homokos földben hihetetlen magasságra nőttek; a nagy tó, melynek vizét némelyek ugyan kevesellték, de melyben a kevés víz szebben zöldellt, mint maga a pázsit, valamint ez ismét esős napokban sokkal homokosabbnak látszott az utaknál, melyek noha mindig új meg új földdel hordattak meg: ilyenkor, a kertész csudálkozására – idegenek által sárosaknak tartattak; a nagyszerű kastély, melynek kúpos födelét arany gombok ékesíték, s melynek dóriai rendszer szerint épült tornácán az alispán úr délután pipázni szokott, s gót kapuja előtt mindig az instánsoknak egy egész serege mélázott; a nagy udvar, jobbra istállóival, balra nagy üvegházzal, mely mellett többemeletű tyúkólak látszottak, nem is említve itt a nagyszerű szemétdombot, mely az istállónak egyik felét majdnem eltakarta – minden a kényelem s nagyszerűség nyomait hordozá; s ha főképp a kapu elébe lépve, egyszerre töltésen találad magad, mely a háztól kezdve egyenesen a megye főhelyére vezet, s csak ez egy ház számára épült – érzéd, hogy alispánok közelében járnak lépteid.

Minden, mit a Rétyek építének, monumentális jellemet horda magán; s amennyiben közemlékeknek egyik fő megkülönböztető jelök az, hogy közköltségen épülnek – ez ismét egyike azon tényeknek, melyeken, mint a család százados nemességén, Taksony megyében nem kételkedett senki, s mit ha némelyek rosszalltak is, a bölcs többség azon igazságos nézetnél fogva helybenhagyott, hogy miután a közmondás szerint is: egyik kéz a másikat mossa, itt még azt sem állíthatná senki, hogy ezen műténél – mely a Rétyek s a megye adózói közt annyi idő óta folyt – az alispánok kezei tisztákká váltak.

De miután e történet folyamában úgyis alkalmam leend olvasóimat a Rétyek lakhelye s Tiszarét helységének minden szépségei— s kényelmeivel ismeretségebe hozni, most az egyszer legyen szabad a hosszú utcán végig, velök egyenesen a mezőire sétálnom, azon dombhoz, mely, mint előbb említém, mintegy negyed mérföldnyire áll a falutól s törökdombnak neveztetik; s ha három fa nem volna is fölötte, már azért megérdemli a látogatást, mert egészen tiszta napokon – minő az, melyen történetünk kezdődik – tetejéről a tokaji hegy csúcsa sötétkék boglyaként látható.

Egy októberi nap meleg sugárai önték el fényöket Tiszarét messze terjedő határára. Az égen nem vala felleg, mely tiszta kékjét elsötétítné; a téren, merre csak a szem érhetett, nem volt egy szekér, mely zöld színét porfellegekbe borítná, csak a pacsirták ezerhangú éneke, mely az eget eltölté, a távolban legelő falucsordának kolompolása s itt-ott egyes munkás, ki kaszájával vállán danolva hazafelé ballagott – szakíták félbe az ünnepélyes csendet, mely között a nap a láthatár felé szállt. A dombon, honnan a sz. vilmosi erdőig láthatni, s ha Tiszarét ákáckerített házain túl tekintünk, a Tisza folyását mérföldekre követhetjük, két férfi ült egymás mellett, elmerülve a vidék látásában, vagy talán azon gondolatokban, melyek sokszor látott tájak előtt az emberi szívet mintegy önkénytelenül megragadják, s régmúlt napok emlékeit hívják vissza. Van egy érzelem, a honvágyhoz majdnem hasonló, mely minden emberi kebelben, ha élének férfikorán túllépett, fölszólal, s a pálya végéhez közeledő gyermeksege szebb napjaira inti; s mennyivel szűkebb körbe szorul életünk, mennyivel kevesebb az, mit valóban emlékezetre méltót tevénk vagy tapasztalánk: annyival szívesebben tekintünk azon korunkra, midőn legalább feltételeink voltak dicsők s ezekből látjuk, hogy ha nem is a kiválasztottak, legalább a meghívottak közé tartozánk mi is. S ha a férfiak, kiket itt a dombon találunk, élteket egy alföldi faluban töltve, midőn agg korukban hosszú munkásságuknak terén körültekintének – néha fölsóhajtnak, mert eszökbe jut, hogy egykor az élet is messze rónaként terjede körülöttök, hol a szem akadályt nem talált, s hogy a messze terjedettnek csak oly kis darabját járhaták be! mert itt is előbb nem gyanított határhalmok állának melyeken

túl munkásságukat nem terjesztheték – valóban nincs mit bámulnunk! De bármiként legyen ez, gondolatok – melyek még annak is, kit éppen eltöltenek, többször urai, mint tulajdonai –, a történetíró birtokához nem tartoznak; azért nem háborítva új barátinkat kényelmes ábrándaikban, csak azon leszek, hogy személyöket ismertessem meg olvasóimmal.

Az ember külseje egy része sorsának. Az arc, mellyel a társaságba lépünk, néha részvétet, sokszor elidegenedést szül, s valamint Angliában a teknősbéka hátára íratik a nap, melyen föl-emésztetni fog, úgy sok ember arcán, anélkül hogy maga gyanítaná – fölírva hordja végzetét; s talán olvasóim is, bármi gyöngé leírásom után, több érdekléssel tekintenek személyeimre, kiket a törökdombon eleikbe vezetek, mint ha száraz szavakkal csak azt mondanám, hogy Tengelyi Jónás, Tiszarét helységének jegyzőjével és Vándory Boldizsár, ugyane falu reformált lelkipásztorával találkoztak.

Ezen férfiakra az, mit előbb külsőnknek életünkre gyakorlott befolyásáról mondtam, többé nem illik ugyan; előttök arcuk a szerencse kapuit megnyitni vagy bezárni nem fogja többé. Őszülő fürteiken látjuk, hogy az élet azon szakához értek, hol bármi rossz legyen a sorstól vetett ág, nincs egyéb hátra, mint lepihenni s elvárni az álmod; de ha az emberismerő e férfiak arcain jóslatra nem találja is alkalmat, annyival több s érdekesebb vala az, mit e vonásokon a múlttól olvashatott, s az idő – mely mint uralkodók pénzeikre, az emberarcra mindig rányomja bélyegét – talán soha ismerhetőbb nyomokat nem hagyta maga után, mint e két férfi tiszta vonásain, éppen mert talán soha nemesebb anyagra nem gyakorlta hatását.

Minden arisztokráciának megvannak jelei, melyek tagjait a tömegtől megkülönböztetik. Itt hosszabb körmök, ott inkább tetovírozott arc; egy hazában, mint Törökországban, zöld, másban, mint Velencében, fekete öltözet; néhol egy gomb a süvegen, más helyen szalag a gombházban, fegyver az oldalon, vagy mint a régi perzsáknál, kezökben bot s rajta alma, lovaikon cafrang vagy magokon egy pávatoll. Ki számíthatná el e jelek s kiváltságok hosszú sorát, melyeknek mindegyike vágyakat ébreszt, irigyeket s gyűlölőket szül, s melyek az embereket, ha a természeti állapoton túl emelkedtek, azaz – mint egy elmés barátom néha mondani szokta: vadállatokból háziállatokká fejlődtek, születésök első órájától az utolsóig egymástól elválasztják, s némely helyen, hol a művelődés még továbbra haladt, az akasztófánál is arra emlékeztetik az átmenőt: hogy ki ott függ, nemcsak tolvaj, de nem nemes vala. – A természetnek is megvan nemessége, s nemeseinek ő is különös jeleket ad, melyek által kiválasztottjait a tömegben megismerheted, bármennyit peroráljon is istentelen korunk az egyenlőségről. Nem mondom én, hogy a természet oly tökéletesen tudná elérni célját, mint államaink. A természet nemesítési hatalmát soha annyira nem terjesztette ki, hogy mint a kínaiaknál valakinek már meghalt elődei, vagy mint máshol, még nem született utódai egyszerre nemessékké emeltessenek; s a megkülönböztető jelekre nézve is csak magasabb civilizációnk emelkedett e részben oly tökélyre, hogy minden egyén magasabb állását világo-sabbban látjuk be, mielőtt hintájából kiszállt, mint miután vele beszélünk. De vannak esetek, hol a természet adta nemesség mégis világos jelek által mutatkozik némely egyedekben, s ki például Tengelyi Jónást, a falusi jegyzőt csak egyszer látta, s ezeket olvasandja, kétségkívül el fogja ismerni: hogy reá nézve ez állításom helyes; minek magyarázatára egyébiránt szükségesnek látom megemlíteni: hogy Tengelyi százados nemes lévén, a fennforgó esetben a természet az úzus által is segített.

Ha Tiszarétre érve, hogy lovakat válts, a jegyző csinos háza elébe hajtatal, s régi szabású, de tiszta köntösében Tengelyi lépe elédbe, a kiáltó hang, mellyel alsóbb osztálybeliekkel beszélni szoktunk – mintha azt gondolnók: hogy a természet által kevesebb füllel áldattak meg, mint mi –, akaratlanul szelídebbé változott. Előtte a katonai biztos nem mívelé szenteit, s maga a főbíró, mire – bármi hihetetlen – szemtanúkat tudnék állítani, le szokta venni azon süveget, melyet talán azért, hogy magasabbnak látszassék, vagy hogy testének leggyöngébb részét a levegő gonosz befolyásának ki ne tegye, más jegyző előtt levenni egyébiránt még nem láttatott, noha ily alkalommal, nehogy tekintélye szenvedjen – mindig rendkívül meleg, vagy azáltal iparkodék megmagyarázni e szerfölötti megalázását: hogy hajait igazítá. – Tengelyi mintegy ötvenéves lehetett, s a ritkuló hajfürtök, melyek

már régen őszülni kezdenek, s a mély barázdák, melyeket az idő homlokára szántott, inkább még idősebbnek hirdeték őt. De valamint a tölgynek rögös kérge s görcsös ágai századokról szólnak, holott ha föltekintesz, lombjainak vidor zöldje csak tavaszra int, s az agg fának dús életerejét hirdeti: úgy ha e redős homlok alatt e szem lángoló tekintetét, ha ez ősz fürtök után a magas, férfias termetet nézed, meggyőződéssel, hogy azoknak egyike előtt állsz, kiket az idő inkább megkeményített; mint megtört; – s kik e hosszú életcsatában, mint zászlók a harc között, csak ékességeiktől fosztattak meg.

A férfi, ki Tengelyi mellett ülve, míg amaz a tokaji hegy kékellő csúcsára függeszté szemeit, egypár virág magszálaikat számolá – valamivel idősebbnek látszott, s szabályos arcának szelíd kifejezése mintegy ellentétet képezett a komoly szigorral, melyet Tengelyi arcain észrevehél. Ha Tengelyi érdekes vonásain hosszú küzdek nyomát látád, melyeket az idő még el nem takarhata, és szemeinek sötét lángjai arra intének, hogy e kebel szenvedélyei nyugosznak, de nem úgy, hogy többé fölébredniök ne lehetne, Vándory arcai, mint az ég, melynek színén az átvonuló vész nem hágy nyomot maga után, zavartalan nyugalomban mosolygok elébe. Ott látád a küzdőt, látád a férfit, ki a sors igazságtalanságát érezve, magát legyőzni nem engedé, s küzd remény nélkül, de bátran, mint a bajnok, ki csak még azért ví, hogy magát győzöttnek vallani kénytelen ne legyen. Vándorynál, papi köntösére nem vala szükség, hogy eszedbe juttassa, miszerént azon férfiak egyike előtt állsz, kiket isten helyetteseinek küldött földünkre, hogy szenvedő embertársaiknak vigasztalói legyenek; s ha az előbbinek látása azon szomorú gondolatot ébreszté benned, hogy ismét egy becsületes emberrel találkozál, ki a világon boldoggá nem lett; a másik arcáról azon vigasztaló meggyőződés mosolyga reád: hogy az erénynek nemcsak külön szenvedései, de külön, semmi által föl nem ért örömei is jutottak e földön.

Vándory végre letéve virágait, félbeszakasztá a hallgatást, melyben a barátok majdnem fél óra óta ültek egymás mellett.

– Hol járnak gondolatid, barátom?

– Tudom is én – viszonzá Tengelyi, barátjára fordítva szemeit; – oskolaéveim – Heidelberg – jurátus-korom körül. Emlékezel-e még Heidelbergre, barátom? Jó ideje, hogy nem láttuk, közel harminc éve, hogy az egyetemet elhagytam, de valahányszor e dombra feljövök s a tokaji hegy csúcsát látom, a kedves város tűnik fel emlékemben: a zöld hegyek s szőlők, a nagyszerű rom, mely a város fölött emelkedik; s ha ezt vidékünk végzetlen unalmasságával összehasonlítom, sírhatnám a sors óriási igazságtalansága felett, mely emberi lényeknek ily sivatagot adhata lakhelyül.

– Ismét kedves vidékünket ócsárlod – szölt Vándory mosolyogva megfogván barátja kezét – , e mező nem zöldell-e szépen itt, mint bárhol a világon? A folyó, mely ingó füvek közt kígyózva tovább halad, ott az erdő sötétje, s távolban tornyok s a tokaji hegy; nem szép-e mindez? ha már az égre föltekinteni nem akarsz s megfélemedezel, hogy tiszta kékje s az alkonyodó nap sugárai mindenütt egyenlő szépek. Az igazságtalan te vagy, barátom, ki végzeted adományait megismerni s éldelni nem akarod.

– Optimisták legnagyobbika! – szóla közbe nevetve Tengelyi – nem elég-e, hogy nincsen ember, kinek jó tulajdonait elszámolni ne tudnád: – ha még Tiszarét vidékére is kiterjeszted oltalmadat, valóban azt kezdem hinni, hogy isten maga egész mindenhatóságával nem bírna semmit teremteni, miben te valami igen jót ne találnál.

– S rosszabb vagy szerencsétlenebb vagyok-e, mert isten bölcs határozataiban megnyugszom – szóla mosolyogva Vándory – , s mert e síkon s az emberek közt, kikkel napjaimat töltöm, a lehetőség sok jót keresek? A vidék, mely nagyszerűsége által bámulatra ragad, ha részleteiben nézed, többnyire szegény; s így jársz az úgynevezett nagyobb emberek közelebbi ismeretségével is. A sík, melynek unalmas egyenlősége felett szemeid elfáradnak, közelebről nézve annyi termékenységet, annyi egyes szépségeket mutat, hogy szinte elfelejted, mennyire szegénynek látszott az egész. A magas csillagoktól a föld legmélyebb gyomráig, hol rejtett erekben ágazik el az arany, nincs semmi, min az ember gyönyört ne találhatna magának; miért ne keresnők hát e számunkra rejtett kincseket? Miért ne választanánk oly álláspontot, honnan szemeinknek a legszebb kilátás nyílik?

– Azaz, ha ezt tenni bírjuk.

– Bírjuk – viszonzá nyájasan megszorítva barátja kezét Vándory – , hidd el, bírjuk, született optimisták vagyunk valamennyien, te, mint én, vagy akárki más. Isten boldogságra teremté lényeit, s valamint a szent könyvek szerint a pokol és mennyország a paradicsomból népesített, úgy minden szenvedés s öröm nem természetünk, de önkaratunk műve.

– És tapasztalásaink? – szóla közbe Tengelyi.

– Csak azt bizonyítják, mit velök bizonyítani akarunk – viszonzá Vándory. – Ki a jelennek jó oldalát föl tudja találni, múltjában is elég olyasra fog akadni, mi őt vidám életnézetében megerősíti. Annak, ki vidám arccal néz az élet folyójára, sima tükörén vidám arc mosolyg elébe, s a föld minden helyén öröm hangzik vissza bérceiből, ha örömhangozat küldél feléjük.

– Látom, nem bírok veled – szóla nevetve Tengelyi – , reménylem, ha majdan Macskaházyt szentnek nevezik, te lépsz föl, mint az angyalok prókátora, s be fogod bizonyítani, hogy soha ember több erénynek oka nem volt, mint ő, miután mindenki, aki őt meg nem verte, a legnagyobb győzelmet vívá ki önmaga felett; s maga a nyúl, melyet az úrfiak ott űzőbe vettek – szóla, ujjával nyugot felé mutatva, hol a távolban több lovas vágatva közelgett agaráival – , ha téged kérdez, azt fogja nyerni válaszul, hogy nyúlnak szebb halála nem is lehet, mint halálra űzettetni. – Hisz ha vasárnapokon híveidet boldogságukra emlékezteted, s mindarra, miért a gondviselésnek köszönettel tartoznak – tevé keserűen mosolygva hozzá – , nem sokkal könnyebb feladatod.

– Ez durva, emberhez illetlen mulatság – szóla Vándory, egész figyelmét az agarászatra fordítva, mely éppen a törökdombnak vevé irányát. – Meg nem foghatom, mívelt ember miként gyönyörködhetik benne?

– Nemde, s mégis akaratlanul magára vonja figyelmedet? – szóla Tengelyi – s érdeklé nézed az egyenetlen harcot?

Olvasóim között kevesen lesznek, kik az agarászat örömeit legalább ifjúságukban ne élvezték volna. – Férfiaknál az első elfogott nyúl éppoly eltörölhetetlen emléket hagy maga után, mint első szerelmök; sőt vannak, kik talán alig mondhatnák, melyik kellemetesebb az emlékek közt. A gyöngéd nők pedig, kik e falusi történetet figyelmökre méltatják, bizonyára annyiszor hallották, sokkal kedvesebb ajkáról az agarászat örömeinek részletes leírását, hogy én ezúttal Szellő és Cigány hőstetteit, s mennyiszor fordult meg a nyúl s miként szaladt végre ellenkező irányban, s miként fogatott el ez alkalommal éppen a legutósó s legrosszabb agár által – bátran elhallgathatom.

A nyúl végre el vala fogva, az agarászó társaság leszállva lovairól, a lihegve körös-körül fekvő kutyákat cirógatá, s Tengelyi vágyteli tekintetet vetve a csoportozatra, fölsóhajtott:

– Hej, barátom, be boldogok ezek!

– Ami engem illet – ismétlé Vándory – , én nem foghatom meg, mívelt ember hogy találhat örömet ily durva időtöltésben?

– Elhiszem, barátom – szólá Tengelyi mosolyogva – , ritkán értjük más emberek bánatát s még ritkábban örömeiket; de mindent összevéve – mivel esztelenebb ez más örömeinknél, melyeket képzelt erőnk érzetében találunk. Aki a célt, melyet magának kitűzött, szemmel tartva, magát hozzá minden percben közelíteni érzi, s azt végre elérheti – az boldog; egy nyúl elfogása vagy egy világ meghódítása legyen az, mit magának kitűzött, az érzet egy marad. – Csak a néző— , s nem a cselekvőre nézve létezik különbség.

– És a kegyetlenség – szóla Vándory – , nem jut-e eszedbe e szegény állat szenvedése, a tusának egyenlőtlenége, annyi kutya s lovas egy gyáva nyúl után! szinte undorító.

– A vita egyenlőtlenége – sóhajtá Tengelyi – igaz, de a nagy küszködő világon ugyan hol találsz egyenlő harcokat? Az angol gyáros s napszámosa; az amerikai gazda s rabszolgája; a gazdag s a szegény közt e világ minden részeiben egyenlőbb harc foly-e, mint melyet most látál? S ha azokat, mik a mindennapi életben körülted történnek, figyelemmel tekinted, nem jut-e eszedbe, hogy ama római császár, ki mulatságára fegyvertelen szolgákat ölt meg cirkuszában – bármennyi undorodással említjük nevét – , több követőkre talált, mint bármily más példa, mely a történet

évkönyveiben számunkra fenntartatott. Oh, hidd el, barátom, az úri multságok legkegyetlenebbike nem az agarászat, vannak olyanok, melyeknél az üldözött nem élt üldözője vetésein, mint e nyúl, s nem futhatott a kegyetlenség előtt.

Vándory csak nehéz sóhajjal felelt e kemény szavakra, s ha optimista létére talán belsőképp azt gondolá is, hogy Tengelyinek igaza nincsen – hallgatott.

A vadászatnak vége levén, Réty Ákos, ki barátainkat messzünnen meglátta, vadásztársaival hozzájuk a törökdombra jött, s jó estvét kívánva beszélgetéseiknek véget vetett.

Ha nyájas olvasónőim a társaságot, mely az öreg lelkész s jegyző körül öszvegyűlt, szemről szemre láthatnák, nem kétlem, Réty Ákos s Kislaky Kálmán vonnák magukra figyelmüket. Szebb fiatalembereket, mint Taksony megyében mondani szokták, hatod vármegyében sem láthatni, s főképp a vadászat után, midőn az ifjak arcai lángolnak, sötét hajfürteik, miután kis kerék kalapjukat levevék, rendetlenségökben még szebben körítik homlokaikat, s a kék agarászó mentében sugár termetők jobban kitűnik – mely női szem nem pihenne ez ifjú bará-tonkon örömmel? Képeiken éppannyi szép dolgokat olvashatni, mint Tengelyi vagy Vándory redős vonásai közt, csakhogy mindez az ifjú sima arcokon szebb betűkkel áll feljegyezve s a szemeknek becsületes tekintete melegebb. – Én magyar író létemre – ismerem állásomat, s tudva, miként e hazában a szolgabíróval tulajdon járásában senki sem versenyezhet, mindenekelőtt erre s esküdtjére, kik Rétyt a vadászatban s most a törökdombhoz követték, fordítom figyelmemet.

Tudósaink szerint e hazát szittyá vér lakja. Vannak napok, hol erről megfejtkezhetünk, sőt azok között, kiknek neveik legvilágosabban bizonyítják ázsiai származásukat, nekünk, nem filológoknak néha egészen más dolgok jutnak eszünkbe.

De Nyúzó Pál, e járás főbírája, ki fakó – s pedig nem forspontos – lován az agarászatban részt vett, s éppen pipára gyújt, mintegy vigasztalásul áll előttünk, hogy a szittyá vér, melyből fajunk származik, még el nem apadt e hazában.

Ha külföldieknek írnék, most * alatt szép értekezést írhatnék a szolgabírói teendőkről, s talán nőnemünk, mely éltében annyi szolgabíróval társalkodott, nem is gyanítja mindazon terhes foglalatosságokat, melyek legjobb táncosaik vállain fekszenek, s egy munkás írónk által két vastag kötetben leíratk; azonban elbeszélésem távol lévén minden politikai célzástól, elég legyen a tudatlanok számára mondanom, hogy a szolgabírói hivatal minden kérdésen kívül a legnehezebb, legtöbb bajjal s fáradsággal járó, mely széles e világon valaki által viseltetik. Ő a közrend fenntartója, a gazdag s szegény védője, bírása s apja járásának, kinek közbenjárása nélkül igazságot senki sem találhat, kinek kezein alólról minden panasz, felölről minden parancs keresztülmegy. Ő a vizek szabályozója, utak s hidak építtetője, szegények pártfogója, oskolák fölügyezője, fővadászmester, ha farkas mutatkozik, protomedicus, ha dögmirigy közelg, békebíró, váltótörvényszékek végrehajtója, büntetőtörvényi vizsgálódó, rendőrségi bíró, hadi biztos a szállásoló katonákra nézve, mezei rendőr, kórházak felügyelője – szóval minden, in quo vivimus, movemur et sumus.

Ha azon öt-hatszáz férfi közül, kik hazánkban e hivatalt viselik, hanyagságból egy nem teljesíti kötelességét, ezrek szenvednek. Ha egy közülök részrehajló, több négyezögmérőföldnyire az igazság kiszolgáltatása megszűnt e hazában. Ha egy tudatlan, legalább az adózó népre nézve országgyűlésünk hasztalan alkotja törvényeit. S ha kegyes olvasóim e terhekhez azoknak jutalmát mérik s meggondolják, hogy ez – évenkénti száz vagy százötven forint fizetésen kívül – azon biztos kilátásban áll, hogy ha hivatalában részrehajlás nélkül járt el, három év múlva valamely hatalmas ellenség által hivatalától megfosztatva táblabírónak neveztetik –, meg fogják vallani, hogy honunknak vagy öt—, hatszáz élőszentje, vagy legislegalább éppannyi százezer szenvedő polgára van.

A szolgabírói hivatalnak eszerint, mint mindenki láthatja, két nagy hibája van: fölötte sok munka s fölötte kevés fizetés, s ha egyesek, kik e hivatalt viselik, ez alkotmányos bajon nem segítenek, s egyikből – értem a munkát – jó részt el nem hagynak, míg a másikkól – értem a fizetést – többet vesznek magukra, mint minek elvállalására törvény szerint kényszerített-nének, sőt ha a legügyesebbek, kik hivataluk titkaiba beavatvák, e két javítást, mellyel hibás polgári szervezetünkön

segítenek, nagy bölcsességgel nem egyesítik úgy, hogy azt, mit hivataluk oly bősséggel nyújt – a munkát –, csak akkor vállalják el, ha egyszersmind abból, minek hiányában vannak, ti. a fizetésből valamire számolhatnak, nem láthatom át, miként nevelhetné tekintetes Nyúzó Pál négy fiát a haza istájpainak, s miként léphetne fel főképp azon méltósággal, melyet hivatala megkíván s mely az egész tiszaréti járást, valahányszor főbírája határain átment, jótékony rémulésbe helyezé – értve természetesen ennek legaljasabb, ti. azon részét, mely a polgári szabadság legdrágább kincsét, az igazságot ingyen követeli.

De nem is szükséges ezeket tudni, hogy Nyúzó Pál előtt mindenki azon szent félelemmel teljék el, mely a rend fönntartására szükséges. Már maga külseje rémuléssel tölté el, s pedig nemcsak a vétkest, hanem az ártatlant is. Csontos, szikár termete, a redős arc, melynek mord kifejezését sötét szakállá s hosszú lelógó bajsza még inkább nevelék, zöld villogó szemei, melyek istentől nemcsak hogy lássanak, de hogy sértsenek is, látszának teremtvé: hozzá a rövid szárú pipa, mely nélkül az angaricalis gyűléseken kívül a szolgabíró még senki sem látta, s mely eszerint mintegy testének tagjai közé tartozék; s rikácsoló hang, mely minden vallatásnál vagy más törvénykezési eljárásnál az egész falut rémulésbe hozá, oly egészét képeznének, mitől a járásban – gazembereket kivéve – mindenki remegett; s főképp ki őt kocsijában látá, kénytelen vala megvallani, hogy az igazság sehol rettenetesebb alakban nem lépne föl. A négy forspont ló, hadarászó kocsisával, ki bármit mondjanak némely elméneek, legjobb bizonytságot tehetne: mennyire siet a magyar bíróság; a lovagló kocsis után cifra forgós hajdú – post equitem sedet atra cura –, a hajdú után egy egész kötelék bot, mely a klasszikus régiségek bűvárát akaratlanul a római liktorokra emlékezteti; a botok után a pipázó s néha káromkodó szolgabíró; s végezetül az üres s ah, oly bő bőrszak! – mely – quia natura horret vacuum – azért utazott urával, hogy betöltessék; nagytól nagyobbhoz az ijesztő eszközöknek oly fokozatát képezé, mely előtt nyugodtan a legbátrabb sem állhata meg.

Szolgabíró esküdt nélkül nem is képzelhető. Valamint a természet párosan alkotá lényeit, úgy a magyar alkotmány, mely mint tudjuk, egészen a természet rendszabályain alapul, csak két lény: szolgabíró s esküdt együttmunkálása által hozza létre az igazságot; s miután Nyúzó Pálról szóltam, Kant szerint a gyakorlati ész postulatuma, hogy Kenyházy urat állítsam olvasóim elébe, ki nem éppen mellette, de valamivel hátrább, a főbíró egyik agarával a legérdekesebb beszélgetésbe ereszkedett, s szíve jó kedvében némely nemzeti kifejezésekkel élt, melyek miatt az utósó törvényszék alatt egy pásztorember megfenyítettett.

Kenyházy András vagy Bandi bácsi, miként leghívebb barátai által közönségesen neveztetett, főbírájának jobb keze vala, s pedig nem olyan, milyenek az esküdtek között néha találhatók, kik az írás szavai szerint, nem tudva, mit a bal – ti. szolgabírájok – tett, annak épp ellenkezőjét teljesítik; hanem olyan, ki előljárójának minden akaratát ismerve, csak azon iparkodik, hogy az egész, melynek felét képezi, minél inkább gyarapodjék. Jó keresztény létére Kenyházy főesküdt egészen az írás azon szavaihoz alkalmazá életét, melyekben rendeltetik, hogy: ha egyik pofánkon megcsapattunk, a másikat is tartsuk oda... s valahányszor főbírája megsértetett – értvén a sértés alatt azon legnagyobbat, mely bírót érhet, ti. a megvesztegetést –, ő is odatartá kezét, sőt kész volt a legnagyobb haragra lobbanni, ha ezen méltatlanság rajta el nem követtetett. Azonban csalatkozik, ki Kenyházit ezért könnyen megvesztegethetőnek gondolá, sőt e világon nem volt nehezebb, szinte veszélyesebb dolog, s ki azon gorombaságnak, mellyel az esküdt nemes fölindulásában minden megvesztegető iránt élt, egyszer tanúja volt, bizonyosan remegve nyújtá ajándékát a szilárd jellemű bírónak, ki egyébiránt ilyen megbántá-sok után is soha esküjéről meg nem feledkezett, s olyanoknak, kikre ily alkalommal leginkább megbosszankodott, nehogy indulatának engedjen, inkább szerfölött kedvezett, ha csak az ellenfél még nagyobb megbántásokban nem keresé üdvét, mely esetben az esküdt mindenki-nek, ki bízva ajándékában őt már megvesztegetve gondolá, legszebben bebizonyította függetlenségét.

S most ahelyett, hogy Kenyházynak, kivel úgyis e történet alatt sokszor találkozzunk, személyét leírjam, s ruházatának egyes részleteit festegessem, a kék spenclitől, melynek hajdanában egy gombja sem hiányzott, a mellényt, mely mostani színét csak a nap befolyásá-nak köszönheté,

az idő által öszvezsugorított nyakravalót, mely most urán, de melyen ura éppoly kényelmesen függhetett volna, a lovaglás alatt egész a térdekig fölcsúszott szép egérszínű lábravalókat, s így le a sarkantyús csizmaig, mely a kerek kalappal együtt az esküdt személyének különösen nemzeties kinézést kölcsönze: – legyen szabad olvasómat egy előítéletre figyelmeztetnem, mely ha köztünk, hála az égnek, gyakorlatilag nem is létezik, legalább elméletileg közönségesen elfogadtatott: értem azt, mely megvesztegethető bírák ellen létezik, s teljes meggyőződésem szerint egyike azon igaztalan állításoknak, melyek a millió szájú közönség által ellenünk, míveltebbek ellen csupa irigységből terjesztetnek.

Ugyanis – nem szólva itt hazai törvényeinkről, melyek szerint az ajándékok elfogadása bíráinknak megengedtetik, s melyek e részben még a legmerészebb újítók által sem neveztetnek elavultaknak – vajon nem alapja-e minden morálnak a háladatosság? Nem egyike-e azon erényeknek, melyek nélkül jó embert nem is képzelhetünk? s van-e jogunk azt kívánni a bírótól, hogy csak ő maga legyen háladatlan az iránt, ki vele jót tett? “Amit magadnak kívánsz, azt tedd másoknak is” – ezt parancsolja vallásunk; már föltéve, hogy a bíró annak helyzetében volna, kitől most ajándékot fogad el; azaz: ha oly perben állana, melynek igazságáról tökéletesen meggyőződve nincs, nem kívánná-e ezen esetben ő is, hogy bírója tőle ajándékot fogadjon el, s kedvezőleg ítéljen? S nem kötelessége-e tehát, midőn hatalmában áll –, azt tenni felebarátjával, mit ily alkalommal magának kívánná? A törvény általános elvei szerint minden bíró csak a perben előadott s bebizonyított dolgok szerint mondhatja ki ítéletét; már ha az egymást majdnem fölmérő okok közt az egyik fél még egypár bankjegyet rakott irományai közé, s az ellenfél ezen közhitelességű adatokra éppen nem felelt – a bíró tehet-e mást, mint annak adni az igazságot, kinek ügye jobban védelmeztetett? S nem int-e ugyanerre a história; mely Jákob lencsetálától a párizsi békességig, sőt talán annál még valamivel tovább, a megvesztegetéseknek hosszú sorát állítja elénkbe, például a jövő ivadékoknak, melyből tanulhassanak. Ha az Alkmoenonidák a delphii orákulumot meg nem vesztegetik, Athéne a Pisistradáktól talán meg nem szabadul; s ha a megvesztegetett pásztor Termopyláknál a perzsákat át nem vezeti az ösvényen, Leonidás nem viheti véghez hőstettét. Ha az euboiak Themistoclest, Themistocles pedig a többi vezéreket pénzen nem vásárolják meg, a görög hajóssereg visszavonul, s a görög szabadság s vele talán a polgárosodás elvesznek: – s csak hely hiányzik, hogy hosszú árjegyzékben előadjam, mennyibe került minden népnek s korszaknak, hogy szabad vagy szolga legyen. S kívánhatja-e valaki, hogy bíráink ennyi magas példa követésére föl ne buzduljanak? Hogy e nagy vásáron csak ők osztogassák ingyen a kincset, mely reájok bízott, vagy hogy egy kis becsületért adják azt mindenkinek, miáltal – mert hisz a köztisztelet a tömegetől függ – arisztokratikus országunk nem csekély veszélybe jöhetne. Igaz, voltak esetek, hol egyes uralkodók ez előítéletben osztzkodva, egyes bírák iránt kegyetlenkedtek. Így tudjuk Herodotból, hogy Cyrus egy királybíró, mert pénzért igaztalanul ítélte, megnyúztatott, s bőrét azon székre vonatta, melyen helyébe lépett fia később mint bíró ült. Hasonló okból Darius egy bíró felakasztatott; de hála az égnek, ez időn rég túl vagyunk, s ha néha itt-ott botrány történik is – mert hisz az írás szavai szerint: szükséges, hogy botrányok történjenek – , legalább biztosak lehetünk, hogy ilyen az írás azon szava is: “de jaj a botrányt okozónak”, kétségkívül be fog teljesedni, s hogy példája bizonyosan vissza fogja azokat ijeszteni, kik mint ő, elég szemtelenek lennének bíráik ellen kikelni.

Azonban nem törvénykezésünk, hanem egy falujegyző történetének leírása lévén feladatomban, térjünk vissza a társasághoz, melyet a törökdombon hagytunk. Kálmán az öreg Vándoryval az agarászat kegyetlenségéről vitatkozott; Tengelyi s Ákos csak kevés részt vettek a vitában, amaz, mert amint mondá, e tárgy azok közé tartozik, melyekre nézve, mint a párviadalról, elméletileg csak egy véleményben lehetünk, s gyakorlatban mégis valamennyien épp annak ellenkezőjét tesszük; ez, mert szívét más szenvedélyek, esztét egészen más gondolatok tölték el, s ki őt, midőn az öreg Tengelyit Vilma leányáról kérdezé, látta, meggyőződhetett: hogy vannak dolgok, melyek Ákost az agarászatnál sokkal inkább érdeklik.

Tengelyi száraz rövidséggel s látszólag rosszkedvűen felelt, s másról kezdte beszélni.

Nyúzó, esküdtjével a tisztújításról s a közbizalom megszerzésének módjairól szoltak, mely beszélgetésből azonban távolabbról csak egyes helységek nevei s e szavak: tíz hordó, egy ezüst tallér stb. valának hallhatók, melyeknél Kenyházy mindig egy: “no, úgy megmaradunk”-at mormoga fogai közt, s nem bírva örömeivel, sarkantyúit csapta egymáshoz, mintha táncolni akarna, s oly füstöket ereszte pipájából, hogy teljes erővel járó gőzerőműhöz hasonlítanám, ha ily szünetlen dolgozó tárgyat magyar nemesemberhez hasonlítani nem tartanám illetlennek.

A társaság indulni készült, midőn a cselédek által két lovasra tétetett figyelmessé, kik míg a beszélgetés a dombon folyt, ahhoz mindinkább közeledtek. – A lovasok előtt s néha közöttök egy gyalog ember járt, s Nyúzó, kit e jelenet különösen érdekelt, többször kérdé, vajon nem pandúrok-e? Miután a lovasok közelebb értek, az útlegekből, melyekkel az előttök gyaloglót időről időre illették, csakhamar minden kétségen kívül kitűnt, hogy a nemes megye szolgálai közelnek, kik a letartóztatotton a szokott előleges eljárást megkezdték.

– Lovagoljon valaki oda a pandúrokhoz, s mondja nekik, hogy a deliquenst egyenesen ide hozzák – szóla Nyúzó esküdtjéhez; – hihetőképp egyike Viola bandájának. Statáriális eset, s kár volna őt a faluba vinni. Nemde mondtam – tevé hozzá Ákoshoz fordulva, ki azalatt szinte a lovasokra fordítá figyelmét – , megkerítjük a madarakat? Ha már kitesznek is hivatalomból, legalább azzal szolgálom meg a megye eddigi bizodalját, hogy a tisztújítás előtt itt e dombon még három ily semmirekellőt akasztatok fel.

– Azaz: ha megkapod – monda Ákos mosolyogva – , min, engedelmeddel, még egy kissé kétkedem. Eddig Tengelyi úr nézeteinek cáfolatául, ki mindig azt mondja, hogy e világon nehéz becsületes embert találni – ti csak ilyeneket kerítettetek hálóitokba; s ha nem csálnak szemeim, az, kit itt hoznak, Viola cimborája – tevé hozzá nevetve – , a hatalmas zsvány, kinek fölakasztásával megyénknek kedveskedni akarsz, az új Jaromir s Angyalbandi – vén cigányunk.

Kislaky, ki most az öreg Petit – ez híres neve – hasonlóképp megismeré, szinte nevetni kezdé, s az egész társaságból Vándoryn kívül – kinek szíve a rab szenvedésein megesett – senki sem tartá meg komolyságát.

– Szegény Peti – szóla tréfás sajnálkozással Ákos – , a hazának nincs hasznosabb polgára; ha ház épül, ő veti tégláit; ha valahol lakat romlott, ő igazítja meg, hogy a birtok biztosabb legyen; ha a ló patkóját vagy valamely táblabíró sarkantyúját veszti, ő veri fel; – a lakadalmaknál ő húzza a brúgót, s ő ássa a sírt, ha valakit eltemetnek; – sőt a rossz világ azt beszéli, hogy egyszer ifjúságában a közállományt még hóhér alakban is szolgálta, s most így bánnak vele! Csak hiába, mindig hálátlan a világ, s pedig még inkább hasznos, mint nagy emberei iránt.

– Nem tudom, miként enyeleghetsz – monda Nyúzó, mindinkább ráncokba szedve homlokát – , a dolog statáriális eset lehet; én részemről legalább nem hiszem, hogy akit pandúrjaim hoznak, az vén cigánytok, és ha...

– Ha nem az – szakítá félbe Ákos nevetve – , ha valahogy fehér merészlene lenni, természet szerint a felakasztásnak nem áll útjában semmi.

– Mármost elég – szakítá félbe a főbíró Ákos enyelgéseit, egypár szót ragasztva beszédjéhez, mely minden eredeti magyarsága mellett is a tudóstársaság szókönyvében eddig hiányzik – ; ki mondta azt, hogy ez nem cigánytok? de ki tudja, a vén gazember, kit ártatlan brúgósnek gondoltál...

– Nem tette-e magát csak cigánynak, ugye? – kacagott föl Ákos, kit az érdemdús tisztviselő haragja mindinkább mulattatott – s most majd kitűnik az igazság. Te kivetkezteted barna bőrből a gonosztévőt, megmutatod, hogy a híres Viola, kitől az egész vidék retteg, nem más, mint Peti cigány, és...

– Nem fogom tűrni, hogy valaki által bolondnak tartassam – harsogá a felbőszölt főbíró, kinek mérgében még pipája is kialudt. – Kövesse meg magát akárki, de Nyúzó Pál nem arra való, hogy vele tréfát üzenek, egyébiránt majd meglátjuk, ki nevet utoljára. Ki tudja – az oly igen becsületes vén cigány mikké foglalatostokdik még téglavetésen kívül, s ha már egyszer a hóhér szerepet vivé,

nem játszhatik-e éppoly jól más szerepet valamely akasztófa körül? – A vén gazember, úgy hiszem, lógva nem rosszul vehetné ki magát.

Mire a szolgabíró, elméssége fölött magát nevetésre kényszerítve, pipáját ismét meggyújtá, s káromkodva az ízetlen tréfák, a nem égő tapló, a nem eléggé sebesen siető pandúrok s a vén cigány fölött – várá a szerencsétlen rabot.

Szegény Peti, ki azalatt a törökdombhoz mindig közelebb jött, s már ötszáz lépésnyire hajlongani kezd, nem is gyanítá a förgeteget, mely közelítése alatt feje fölött összevonult, s melyet Ákos, tréfáinak következtét gyanítva, most minden módon enyhíteni iparkodott; – de hasztalan. Nyúzó bosszúsága teljes dagályban emelkedett, neki kelle valaki, kin mérgét kiadhassa, s Peti az első szavaknál, melyekkel bírása által fogadtatott, látá, hogy rossz pillanatban került a tekintetes úr elébe.

– Hát végre hurokra kerültél, te drága madár – így harsoga, miután inquisitusának teremtését arra, hogy vele becsületesen szólhasson, eléggé keresztül mívelte – , no, ne félj, lakolni fogsz, vén gazember.

– Ugyan kérem a nagyságos teins főbíró urat – sóhajtá fel a szerencsétlen, hegedűbe szorított brügós rekedt torkának legnyájasabb hangjával – , én...

– Hallgass – dörge közbe a bíró – , én tudok mindent, s ne félj, majd eszedbe juttatom neked is, ha tagadni akarnád.

– Nagyságos, méltóságos uram, hisz én ártatlan, szegény, vén ember vagyok – sóhajtá föl Peti – , én...

– Ne ugass – lármáza Nyúzó – , vagy úgy pofon nyallak, hogy még föltámadáskor is emlékezni fogsz reám. Lássá csak az ember – az alávaló még tagadni mer.

– Hisz én nem tagadok semmit, édes nagyságos uram, semmit sem – tevé sírva hozzá – , csak...

– Jobb is, ha nem tagadsz; úgyis téged nemigen kérdezőnk – szakítá félbe az öreget Nyúzó – , a tisztviselők mindent tudnak, s most – szóla a pandúrok egyikéhez fordulva – , beszélje el kend, János, miért hozták előmbre e vén gonosztevőt?

– Hát csak úgy, teins uram – viszonzá a megszólított – , mert azt parancsolták, hogy minden gyanús embert fogjunk el.

– S azért – szóla közbe Ákos, ki az egész jelenet alatt látszólag felgerjedve többé nem mérsékelheté haragját – a vén brügóst fogtak el, kendtek valóban aranypénzt érdemelnének.

– Az majd később válik meg – mondá Nyúzó, mérges tekintetet vetve a közbeszólóra – , szóljon kend bátran tovább – folytatá – pandúrjaihoz fordulva – , hát mit tett ez a vén gonosztevő?

– Hát – folytatá a pandúr, ki Ákos szavain, amint látszott, kissé meghökkent, s főbírája szokatlan nyájasága által ismét nekibátorodott – , az egész dolog csak úgy volt. Már délután valami három óra felé lehetett, ugye, Pista – szóla pajtásához fordulva, ki helybenhagyólag inte fejével – , midőn a Gyilkos-csárdából, hol kissé megpihentünk s falatoztunk, a sz.-vilmosi erdő felé ballagtunk. Napkeltétől már délig lovagoltunk, s félni kezdtünk, hogy a teins úr parancsolatának: miszerint mindenesetre hozzunk valakit, nem fogunk eleget tehetni; midőn Pista – kinek jobb szeme van – a sz.-vilmosi erdőnél egy lovast lát s mellette egy embert, ki vele beszélget. “Hátha ez Viola volna” – szólt Pista, ki épp pipára gyújtott. “Ejnye, ha ez Viola volna!” – szólék én – s oda nézve csakugyan meglátom...

– Violát? – kérdé Nyúzó oly hangon, melyből ki őt úgy ismeré, mint pandúrja, könnyen észrevehető, mily felelet kívántatik.

– Őt, teins uram – viszonzá a kérdett – , mernék fogadni, hogy ő volt.

– Kend rosszabb szemeivel – szóla közbe Ákos – valóban csudálatos! Hát még Pista miket láthat, ha kend is fél mérföldnyire ismeri meg az embert.

– Majd megvállik – szóla bosszúsán Nyúzó. – Ha rablók s útonállók ily protekciót találnak, az ördög tudja fenntartani a rendet. Szóljon kend tovább, mi történt azután, nem látták-e közelebről a gonosztevőt?

– Dehogy láttuk, teins uram – viszonzá amaz – , alig indítottuk meg lovainkat – szegény párák oly fáradtak voltak, hogy alig bírhattuk farkasügetésre is – s a zsvány elillant, s mikorra odaértünk, csak e vén cigányt találtuk, ki Sz.-Vilmos felé sietett.

– No és – szóla türelmetlenül a főbíró, ki mint látszék, reményében megcsalatott.

– Természetesen mindjárt hegedűbe szorítva idehozták – vága közbe Ákos – , hisz ki tudja, mily szörnyűségeket vihetett volna véghez, ha egész Sz.-Vilmosig eresztik! Ha a rablók úzására mindig ily okos embereket küldenek ki, maholnap vége lesz az útonállásnak, mert becsületes ember nem mer kimenni házából.

Az öreg cigány, ki azalatt hallgatva sötét villogó szemeit körüljártatá, észreuvé, hogy pártolókra akadt. Bátrabban álla vizsgálója előtt, s csak azért rimánkodott, hogy hegedűjétől, mely kezét már egészen feltörte, megszabadítsák.

– Majd bizony – kiálta a főbíró – , kend megszokta a brúgót, s e kis hegedű igen jól illik kezére. – S itt Nyúzó s esküdtje az elmésség fölött nagyot kacagtak. Miután azonban Vándory – ki az egész jelenet alatt látszólag meghatva, érzelmeinek többé nem parancsolhatott, a főbíró kéré, s Kálmán és Ákos kérelmét pártolák – s Tengelyi embertelenségről kezdé beszélni: Nyúzó főképp azért, mert e kérelmekre, melyek a cselédek jelenléte miatt diákul intéztettek hozzá, nem tudott felelni: megparancsolá, hogy a hegedű vétessék le, s csak patibulandus s fautores criminum-ról mormogva valamit fogai között – tovább folytatá benevolumát.

– És azután, mikor a cigányt elérte, mi történt? – szóla Nyúzó a pandúrokhöz fordulva, kik bámulva főbírájok szokatlan kegyességén, éppen a hegedű leszedésével bajlódtak – , elfogása után mit vetettek észre? Nem találtak semmit ez öreg akasztófárávalónál, mi őt különösen gyanússá tenné?

– Hát az csak úgy volt – viszonzá a pandúr, pederve bajszát s úrias méltósággal s nemes öntudatának érzetében egyet köpve – , mikor a cigányt utolértük – s ez pedig jó későn volt, mert az öreg more átkozottan szaladt – Pista megszólítja – a cigány szörnyen megijed...

– Megijed – szóla közbe Nyúzó – , szeretném tudni, miért?

Mire az esküdt fejét csóválva szokása szerint – egy “valóban gyanús”-sal felelt.

– Kérem alássan – ellenzé, fájó kezeit dörzsölve a cigány – , mikor csak úgy káromkodva rám fogják a pisztolyt, nem is gondolhattam mást, mint hogy haramiák.

– Hallgass, átkozott barna kutya – kiálta a szolgabíró – , mert úgy megrakatlak, hogy fél esztendeig ki nem hevered; beszélj tovább, Jancsi.

– Azután – folytatá ez – Pista kérdezi: merre ment Viola? s ő azt mondja, hogy nem látta.

– Mikor mi pedig láttuk, hogy vele beszélt – szóla közbe Pista, ki észreuvé főbírájának helybenhagyását, részesülni akart a becsületben, mely belőle pajtására háramlott – , “ez nem igaz, Péter cigány – mondtam én – , kend itt beszélt vele szemünk láttára, s ha nem vallja meg, mindjárt más nótán táncoltatjuk”. A cigány még mindig tagadta. “Hát ki lett volna azon lovas ember, kivel kend előbb beszélt?”

– No, s mit mondott erre a cigány? – kérdé az esküdt, mély belátású kifejezésre kényszerítve arcát.

– Hát csak azt felelte: hogy nem ismeri – felelt János – , s mikor erre föl pattantam – mert hisz amint a teins úr is tudja, Peti minden embert ismer – , szaladni kezdett.

– Oh, édes nagyságos teins uram – rimánkodék a cigány – , hogyne szaladtam volna, mikor agyba-főbe kezdenek verni, s a hegedűt is rám akarják tenni.

– Becsületes ember – szólt közbe az esküdt – nem fél a hegedűtől.

– Azt gondolám én is – viszonzá János – , mihelyt tehát tudtuk, hogy gonosztevővel van dolgunk, mindjárt utána mint a forgósél – s fejére a hegedűt s ide a teins úr eleibe – itt majd kisül az igazság.

– Kendtek becsületesen viselték magokat – szóla Nyúzó – , most vezessék előbb hozzám ez öreg rókát s maradjanak ott; szükségem lesz kendtekre, majd holnap talán a megyeházhoz küldjük e drága virágot.

– De kérem – rimánkodék Peti – , mikor én ártatlan vagyok, oly ártatlan, mint a ma született gyermek.

– Tudjuk, tudjuk – viszonzá a főbíró, szavának legkeserűbb hangján – , te nem is ismered Violát; nem is te patkoltad meg minap a lator paripáját, ugye?

– Hisz az igaz, hogy ismerem – sóhajtja a cigány – , de mit tehetek én róla, hogy húsz esztendeig egy helyen laktam vele. Hisz mielőtt először a vármegye kezére került, oly becsületes ember volt, hogy bírónak választhatták volna. – Az igaz, hogy lovát egyszer megpatkoltam, de ily öreg ember mit tegyen, ha csákány— s pisztolyos zsványok jönnek hozzá, s patkoltatni akarnak – szörnyű halált haltam volna, ha nem teszem.

– Hát becsületes kovácsokhoz mért nem járnak a zsványok? – kérdé a szolgabíró, esküdtjére nézve, ki mosolygó helybenhagyással integete fejével.

– Én csak azt gondolom – viszonzá Peti nyugodtan – , hogy zsványok azért járnak inkább hozzám, mint más kovácshoz, mert én a falun kívül lakom.

– És miért lakik kend (a címeiket, melyeket az érdemes tisztviselő ide ragasztott, ortográfikus nehézségek miatt elhagyjuk) a falun kívül?

– Mert a teins vicispán úr, mióta egyszer Barna Jancsi viskójában tűz támadt, nem tűri, hogy mi, cigányok benn a faluban lakjunk – felelt a cigány alázatosan – , elég baj ily öreg embernek!

Nyúzó, kinek az írás szavai szerint: “egy eltévedt bárány, kit az igaz útra – azaz a megye házához vezethetett, kilencvenkilenc olyannál, mely soha a jó ösvényről el nem tért” – kedvesebb volt, minden feleletben, mely valamely vizsgálat alatt álló személy által adatott, a bírói méltóság megsértését látta: s nem képzelhetik olvasóim a hatást, melyet szegény Peti egyszerű válaszai az érdemdús tisztviselőre tevének. Minden embernek megvan hiúsága, melynek megsértését más lényegesebb károknál nehezebben tűri; maga a jobb ember is neheztel, ha ítéletében csalódott, s embertársai hibáit könnyebben bocsátja meg néha, mint azt, hogy őket jobbaknak találta, mint gondolá; – mi csoda tehát, ha Nyúzó Pál – kit önismeret (mely bármint tagadjuk is, emberismeretünknek alapja) pesszimistává tett – , senkit, kit egyszer gonosztevőnek tartott, ártatlannak ismerni többé nem akart, s főképp ez esetben felbosszantva Ákos tréfái által, mindent elkövetett, hogy az öreg cigány büntettei napvilágra jöjjenek.

– Jól van, jól – szóla elfojtva, amennyire bír a mérgét – ; majd meglátjuk, ily hetykén viseled-e magadat nálam is; holnapig híres cimborád meglesz, s majd szembeállításkor meglátszik; vezessék őt kentek hozzám; s hogy el ne szökjék, mert...

A cigány rimánkodott, s már a pandúrok igazítani kezdték a hegedűt, midőn Ákos megkönyörülve könnyein, kezességet ajánlt a főbírónak, s kéré, bocsássa szabadon. Nyúzó örvendve, hogy tréfáit kérése megtagadásával megbosszulhatja, tagadólá rázta fejét.

– Tudod – szóla a lehetőség nyájasan – , örvendek, ha kedvedet tölthetem, de most az egyszer megbocsátasz; lehetetlen! Holnap reggelig Viola kezeink közt lesz, s meglátjátok, e cigány cinkosaihoz tartozik.

– Ha Petit addig tartod magadnál – szóla Kislaky nevetve – , míg Violát elfogod, örökös kenyérré fogadtad.

– Majd meglátjuk – viszonzá a főbíró gúnyosan – , én csak azt mondom, hogy Viola még ma kezeim között lesz, s ha nem, nevesetek szemembe. Bizonyos hírből tudom, hogy estve s pedig magánosan a Tiszaréti csárdához jó. Mihelyt elsötétedik, a csapláros cselédei s mind, kik épp a csárdában lesznek s hírt vihetnének, öszvekötozve a pincébe záratnak, s helyökbe parasztos ruhában a komisszárius s pandúrjaim várják a vendéget. A többi magában értetődik.

– Igen, ha eljő – szóla közbe Ákos – , de...

– Ez egyszer el fog jőni – viszonzá tisztviselői méltósággal az előbbi. – Nyúzó Pálnak vannak kémei, kikben bízhatik. Most – szóla a pandúrokhoz fordulva – induljatok.

Ki e rövid beszélgetés alatt figyelmét az öreg Petire fordítá, észrevehető kérdésen kívül a hirtelen változásokat, melyeken barna arca átment. A legnagyobb érdektől, midőn Viola elfogatása

először említettett, egész a kétségbeesésig, midőn a készüléket hallá, tíz érzélem vala kimondva keleti vonásain, de szerencséjére csak Tengelyi vevé észre megindulását, s mikor Nyúzó figyelmét ismét reá fordítá, az öreg könyörgő helyzetben álla ott a pandúrok között, kik főbírájuk parancsára lökdösve indulásra inték foglyukat.

– Kérem alássan, nagyságos úrfi – szóla ez Ákoshoz fordulva –, ha már éppen mennem kell, s ártatlan, öreg ember létemre tömlöcbe hurcolnak, mondja meg a nagyságos úrfi édesatyjának, hogy az öreg Petit elfogták, s hogy nem én vagyok oka, ha a leveleket át nem adtam.

– Mily leveleket? – kérdé Ákos.

– Hát azokat, melyeket a teins vicispán úr reám bízott – szóla a cigány, egypár ruharongyokba takart levelet vonva ki mellényéből, melyet Ákosnak átadott. – Mindig én vagyok a nagyságos úr expresszusa, s most se késtem volna el, mert a nagyságos asszony is jó borraivalót ígért, ha a leveleket még napvilágon Sz.-Vilmosra viszem, mert mondta, hogy igen fontos dolog; – s ha ezek... – a substantivumot Peti csak gondolá – ott az erdőben el nem fognak...

Soha iromány nagyobb változást nem tett még ember sorsában, mint mely e levelek átadása után szegény Petire nézve történt. S midőn Ákos az egyik nyitott ívet átfutva Nyúzónak adá s ez rajta végignézett, nem képzelheti senki a zavarodást s bosszút, mely arcain mutatkozott.

– Meg kell vallani, ezt ügyesen intézted el – szóla Ákos, valamivel halkabban a főbíróhoz. – Ha a tisztújításnál kimaradsz, legalább azzal vigasztalhatod magad, hogy az ellenfélt győzelmében segítéd, mert hogyha a sz.-vilmosi háromszáz voks ellenetök szavaz, valamennyien kimaradtok, arról még kétség sincs – ez pedig alkalmasint úgy lesz.

– Dehogy lesz – mormogá Nyúzó fogai közt, míg esküdtje a kimaradást hallván említettetni, fejét csóválva nagyokat sóhajtott –, dehogy lesz, hisz a sz.-vilmosiak...

– Téged úgysem igen szeretnek – vága szavába Ákos –, s ha választanak, csak atyám vagy inkább jegyzőjök kedvéért teszik, ki ismét nem szemeidért, hanem más lényegesb okok miatt ragaszkodik atyámhoz. – Ma reggel hírt kaptunk, hogy a bántornyaiak nótárius uramékkal egyezkedni kezdtek, de nem jöhettek rendbe. Atyám használta az alkalmat s e zárt levélben mindent megígér, mit a falusi penna kíván, egyszersmind holnapra meghívja az egész sz.-vilmosi nemességet, hogy velük kezet fogjon, s most ide állsz te pandúraidal s elfogod a hírnököt, hogy ellenségeid, kik azalatt zsugoriságukat megbánták, megelőzzenek. – Ha ez nem vígjátékba való – én nem tudom, min nevezhetnék jobb ízőt.

– De ki gondolta volna – szóla Nyúzó –, hogy apád ily fontos üzeneteket ily ember által küld?

– Mikor már mondtam – viszonzá Ákos, látszólag örvendve a főbíró zavarodásán –, hogy az öreg Péter hű emberünk, s évek óta hordja leveleinket; kinek juthatna eszébe, hogy az alispán fűtő cigányát minden ok nélkül elfogják s hegedűbe teszik, s még kezességre sem bocsátják ki?

– Igaz – szóla Nyúzó kínjában fejét vakarva –, de mikor nem szól, mikor egy szócskával sem mondja, hogy ily fontos levelekkel jár. Átkozott vén gazember – folytatá legnagyobb mérgében a szolgabíró úr, ki azon kellemetes lények közé tartozott, kiknek mérge minden alkalommal fölforr, s kik soha nem gorombábbak, mint midőn engedelmet kellene kérniök; úgyhogy ha ők hágnak lábadra, majdnem nagyobb veszedelemben forogsz, mintha te tetted volna –, mért nem mondtad, hogy a teins alispán úr parancsolatában jársz? Kedvem volna olyan huszonötöt vágatni rád, hogy...

A cigány, ki most az egyszer hátulról biztosítva érzé magát, mondá: “hogy a pandúrok úgy bántak veled, hogy még azt is elfeledé kínjában, honnan jó; azonkívül, folytatá – : a nagyságos asszony azt parancsolta, hogy ez írásokat senkinek se mutassam, főképp ki a teins vármegyé-hez tartozik, s én azt gondoltam, hogy végre úgyis kisül ártatlanságom.”

– Ártatlanságod? szörnyűség! – szóla kezeit öszvecsapva Nyúzó – táskájában levelet hord az alispántól, s ő ártatlanságában bízik. De most menj, lódulj, takarodj – itt vannak leveleid, s ha estig Sz.-Vilmoson nem vagy, vigyázz magadra.

A cigány, noha a nap már a láthatárt éré, ellentmondás nélkül fejet hajtva főbírája teljesíthetlen parancsára, Sz.-Vilmos felé sietett. Nyúzó a cigány távollétében egész mérgét pandúraitra fordítva

sok káromkodás között álmélkodott szemtelenségükön, hogy az alispán tulajdon cigányát elfogni merészlettek. Az esküdt vasraveretéssel vigasztalá a bámulókat, kik csak pár perccel előbb már kancsó borról álmodoztak. Ákos s a többiek majd Nyúzó hadarászó gesztikulációin, majd a cigányon nevetve – ki időről időre visszanezve, Lóth nejének ellentétéként mindig sebesebb futásnak eredt, valahányszor a fergetegként háta mögött zúgó főbíró látá – útra készültek: s csak a jegyző s lelkész tarták meg komolyságukat, s mikor a víg vadásztársaság tőlök búcsút véve a falu felé ügetett, s Nyúzó káromkodásai s a hahota, mellyel a többiek által kísértetett, a távolból többé nem hallatszott: Tengelyi megfogá barátja kezét s így szólt: – Mit mondasz – hát nincs-e igazam? az agarászat nem a legkegyetle-nebb időtöltés, ugye, mellyel ez urak mulatnak?

– Oh, istenem – sóhajtá Vándory – , s ha arra gondolok, hogy ezek tisztviselők, hogy ezerek sorsa oly emberek kezeiben fekszik, kik szenvedő embertársokat látva még nevetni tudnak!...

– S ki az, ki nem nevet embertársai szenvedésein? – szóla Tengelyi keserűen; – a gyermektől, ki társának játék közt lábat tart alá, hogy megbotolják, a férfiúig, ki a láb alátartásokat nagyban úzi vagy legalább látja: nincs egy, ki embertársai botlásán ne örülne néha, ki az elbukottat, főképp, ha nagyobb bántalma nem történt, ki ne nevetné – miért volnának ezek jobbak másoknál? – De – tevé rövid hallgatás után hozzá – a nap leszállt, menjünk mi is hazafelé.

Vándory, ki most az egyszer ellentmondani nem mert, fölkel s a két férfiú hallgatva indult egymás mellett a falu felé.

– Nézd csak – szóla Tengelyi, ki egy percre visszafordulva megállt s egy pontra mutatott – , nem vén cigányunk-e az, ki ott fut?

– Bizonyosan – viszonzá Vándory – , szemmel követtem, de nem tudom, nekem úgy látszik, mintha inkább felénk, mint Sz.-Vilmos felé sietne.

– Úgy látszik, barátom – felelt Tengelyi – , ez egyszer a teins alispáni parancsolatok nem fognak teljesíttetni. Peti vagy megvesztegettetett az ellenfél által, vagy ki tudja, talán Nyúzónak némileg igaza volt, s ő csakugyan szövetségben áll Violával, s most hírt visz a készülletekről, melyek ellene tétetnek, s melyeket a főbíró oly igen bölcsen közölt vele. De mi közünk hozzá – menjünk haza, hűvesedni kezd.

S ezzel a két férfi ismét elindult, s gondolatokba mélyedten, szó nélkül haladott a falu felé, honnét az estharang szelíd hangjai szálltak üdvözlésként a közlegők felé.

De hagyjuk őket most gondolataikra; éltök leírása – melyet a jövő fejezetben találándunk – közelebb fog vezetni jellemök ismeretéhez, mintha jelenöket bármi részletesen leírnám. Csak a múlt azon egyetlen kulcs, mely által az egyes emberekben látszólag létező ellentétek megérthetők. Mint a folyónál, úgy többnyire az embereknél is nem annyira természetük, hanem inkább azon út, melyen átfutottak, határoz jellemükről; ki ezt figyelemmel követi, néha messze távolban, de mindig föl fogja találni okát, miért zavarosak a folyam habjai? miért veszté tisztaságát az emberi kebel? s isten, csak mert mindentudó – azért véghetetlenül irgalmas s igazságos egyszerre.

2

Ott, hol a Kárpátok hegysora lejjebb s lejjebb szállva, végre zöld dombokban ereszkedik Magyarország nagy rónaságára, két – hosszan elnyúlt halom között, melyeknek egyikét sűrű tölgyesek, másikat szőlők fedik, fekszik Bárd helysége. Szegény külsejű magyar falu, melyet – az országúttól távol, mintegy elrejtve fekvén – még közel szomszédai is alig ismernek, de melyhez az, ki egyszer ott volt, nyájas fekvése miatt szívesen visszatér. E faluban élt majdnem félszázad előtt Tengelyi Ézsaiás, a bárdi reformált község lelkésze s Jónás apja, kivel most mint tiszaréti jegyzővel ismerkedtünk meg. Ez a hely, hol szent munkásságában folyt élete, kevesektől ismerve, de szeretve mindenki által, ki vele egyszer találkozott.

Ki a ref. lelkészek helyzetét e hazában ismeri, könnyen el fogja hinni, hogy ötven év előtt, főképp oly kis helységben, mint Bárd, az öreg Ézsaiás helyzete nem lehetne fényes, s mégis olvasóim között (ha e könyv, melyet rokonszenvei kunyhókhöz vezetnek, valaha termékbe jutna) kevés van, ki termeiben annyi derült, annyi valóban boldog órákat élne, mint az ősz hajú bárdi tiszteletes házában szalmafedele s a kis szoba időbarnított gerendái alatt. Voltak napok – midőn szobája ablakát valamivel nagyobbna kívánta, sőt egypárszor életében föl is tevé magában, hogy lakának ezen hiányát, mely őt főképp borús napokon szentírása olvasásában akadályozá, maga költségén helyrehozattja. A kályha, mely fűtésen kívül kenyérsütésre is használtatott, a szobának egyhatodát foglalá el, s főképp nyári napokon, ha benn süttöttek, inkább melegített, mint azt a kényelem megkívánta; s valahányszor a szomszéd lelkészek látogatóba eljövének, nagy ócsárlás s lárma támadt a bárdi község ellen, mely lelkészének még szobáit sem padlóztatja ki. Nem hiányzottak fölszólítások s unszolások, hogy miként mások – szobáik agyag alapja ellen rég beadták alapos észrevételeiket a tractushoz, úgy ő is, kinek hallgatása nekik szemökre hányatik, végre szólaljon föl a papi méltóság védelmére. De ha az idő ismét kiderült, s Ézsaiás javítandó ablakát megnézve, arra emlékezett, hogy hány szent ígét olvasott mellette, hányszor látá – ha estve házához visszatért – nevének kedves arcát a kis táblák mögött; s midőn eszébe jutott, hogy e nagy kemence télen mily hosszú kemence-padnak ad helyet, s meggondolá, hogy ez agyag talap, melyen föl s alá jár, ugyanaz, melyen apja, az egykori lelkész predikációira gondolkozott, s ő első lépéseit mászta – akkor átlátá, hogy végre is ablak, kályha s szobatalapzat legjobbak úgy – mint állnak; – hogy semmi kényelem azon emlékkincseket, melyek velök összekötvék, nem pótolhatná ki; s a ház ott maradt régi egyszerűségében – szerény külső alatt – , mint a gyöngycsiga egy házi boldogság egész kincsét rejtve. S ha van, ki azt hiszi, hogy megelégedésünk földi javaktól függ, az e tűzhely nyugodt körébe lépve, meggyőződhetett, hogy a valódi szerencse nem külső állásunk következtése, s hogy kár annyit fáradni oly dolgokért, melyek keblünk érzelmeit éppoly kevésbé változtathatják meg, mint a bíbor vagy dísztelen kötés azon könyv értelmét, mely belé foglaltatott.

Egy természetes, de váratlan eset földülta e szerény háziboldogságot. Erzsébet meghalt; s a szív, melyben egykor annyi szerencse megférte, azóta csak egy nagy fájdalmat horda magában. Az öreg lelkész nem panaszkodott, nem szóla mély bánatáról, nem tett semmit, hogy nevelje vagy feledje keservét, de ki őt előbb ismerte és most, az érzé, hogy fájdalma egyike azoknak, melyek idővel enyhülni nem szoktak, s hogy vágyai s reményei már csak a síron túl teljesülhetnek.

Egy volt, mi az öreg lelkészt e földön visszatartá – kis fia, Jónás. A gyermek, mikor anyja meghalt, alig tölté be negyedik évét, s mi történnék vele, ha apjától is megfosztatik? Az emberek többsége alig bír elég szívvel, hogy csak övét is igazán tudná szeretni; az idegen árvának hol jutna egy kis szeretet e nagy világon? S mégis... a gyermek oly szép vala. Égszínű szemei anyja szelíd tekintetével nézének a bús apára, beszéde annak szavára emlékeztetett, kitől az első szavakat rebegni tanuló, arany fűrteiben még mintegy nyomai látszottak a kéznek, mely által oly szorgosan ápoltattak: mi legyen e gyermekből, ha szüléi helyett csak kettős sírt találna a világon, hová bajai között sírni mehetne? S ha van élet a síron túl, s a halál jég keze a fonalat, mely az egymást szeretőket összeköti, nem szakítja szét, Erzsébet boldog lehetne-e isten mennyországában, ha fiát magányosan tudná

e földön? Az öreg Tengelyi meggondolá mindezt, s mint annyi becsületes embernek – kit egyéb vigasztalások elhagyának –, köteles-ségérzete erőt ad neki éltének elviselésére.

A kis Jónás azalatt vígan fejlődött apja ápolása alatt. A boldog nem gyanítá még: mi szomorú anyátlanul állni e világon; hol a szív mindig szerelmet kér, s az anyai keblen kívül nincs hely, hol azt biztosan találhatná. A gyermeki kebelben, hol annyi öröm megfér, nagy fájdalom nem talál helyet. Mint a facsemete felszívja gyökerével a langy nyári esőt, s a nap meleg sugárai alatt nő s fejlődik, de nem ismeri még a vihar hatalmát, melynek nyugodt rejtekében eleibe nő: úgy az ember, létének bajaival csak később ismerkedik meg. A kis Jónás, ki az első napokban, melyek anyja halálát követték, tízszer kereste őt, s ha nem találta, sírva egy szegletbe ült, s éjjel kiterjesztve kis karjait, anyja nevét rebegé álmai között, később mindig ritkábban említé kedves ápolóját, míg végre a boldogság, melyet egykor anyja ölén élvezett – csak mint egy szép álom vagy lassanként elhaló zene kedves emléke tartá fenn magát szívében, melynek bájoló hangjaiból csak azon hatás marad meg, melyet a hallgatóra tettek. Miként is lehetne másképp? talán legirigylendőbb kiváltsága a gyermeknek, hogy hamarabb felejtethet. Körülötte száz virág nyílik – a múlt sötét aknáiba miért merülne ő? Körében ezer hang szólal föl, melyre szíve földobog, s miként hallhatná a távolból gyöngén fölszóló szavakat?

Semmi sem zavarta kis Jónásunk boldogságát, s ki olvasóim közül gyermeksége emlékeit megtartá, jobban elképzeli azt, mint én leírhatnám; elég, ha mondom, hogy miként a fűszerrel telt edény illatát, úgy e gyermeki szív a boldogságot, mellyel csordultig telve vala, elárasztá egész körére, s hogy az öreg Ézsaiás maga, kinek haja évről évre szürkült, midőn tekintetét az égtől, hol éltének szerelme vára reá, földi körére fordítá, itt sem találta magát öröm s remények nélkül.

Így múltak az első évek. Jónás nyolc esztendő s az öreg tiszteletes elkezdé nevelését.

Ne várja senki, hogy neveléstani részletekbe ereszkedem. Az öreg Ézsaiásnak egyetlen nevelési elve azon meggyőződés vala, hogy miután az, ki meleg szerelmet nem érez keblében, sem valódi boldogságra, sem valami nagynak kivételére nem képes – az embert csak szeretet nevelheti az életre. Ezen elv szerint bánt fiával; mi már azért is célszerűnek mutatkozott, mert ezen elv szíve érzelmeivel ellenkezésben nem állván, általa következetesen alkalmaztatott; s mert ez úton fiának legalább azon kincset biztosítá, mely tanulmányaink egész tömegénél többet ér: boldog gyermeki emlékeket, melyekre a férfi visszatekintve, végzetével kibékül. – Tudományunk úgyis elég öröm árán vásároltatik meg, miért áldozzuk fel e kincsért – mely után fáradva szívünk elszegényedik anélkül, hogy fejünk magát gazdagnak érzene – még a gyermek ártatlan örömeit is, éltünk ez egyetlen tiszta élvezetét? – A gyermek kérdezett, az apa felelt, amennyire lehet részletesen s növendékének fölfogásához mérve, s így lőn, hogy a kisfiú már tízéves korában eszmék s fogalmak tisztaságában semmi, vele egykorú gyermek mögött nem állt, habár nem is azon rendszer szerént neveltetett, mely iskoláinkban divatozik, s melynek egyetlen jó oldala talán csak az, hogy a gyermek idegen nyelven kapván oktatását, mindazon esztelenségek által, melyeket tanul, kevésbé zavartatik meg, mintha azokat anyai nyelven tanulá.

Ne gondolja azért senki, hogy Jónás azon csudagyermek közé tartozott, kiknek – főképp szép anyáknál, vagy oly házakban, hol jó ebédek adatnak – egész seregével találkozunk. Az öreg Ézsaiás, ki szegény legény léte magá is komoly tudományos nevelést szerze magának, sokkal józanabb vala, mint hogy fiát erre nevelné. Fogalma szerint, valamint a morál, nem egyes fönséges tettekben, hanem abban áll, hogy éltünk minden tettei bizonyos erkölcsi elvek szerint intéztessenek, úgy a valódi tudomány is kevés elvek tökéletes fölfogásában s alkalmazásában keresendő; – s minden törekvése csak arra vala irányozva, hogy szűk körre szorítva észbeli munkásságát, se el ne nyomassék a tárgyak súlya, se fölületességhez ne szokják azoknak sokasága által. Régi nyelvek s klasszikusok, mennyire a gyermek azokat fölfoghatá, hozzá egy kis természet— s történettudomány, éppen annyi, hogy az anyagi világ csudálatos rendében teremtőjét bámulni, erények nagy példáiból az embereket szeretni tanulja, s mindenekelőtt a vallásnak tiszta, erkölcsi fölfogása, ez vala minden, mire az öreg Ézsaiás fiát oktatá, s mit arra, hogy fia hivatásának megfeleljen, szükségesnek gondolt.

Az öreg Ézsaiás ti. jókor, sőt mint hiteles kútfőből tudjuk – már pár órával születése után szép pályát választá kicsi Jónásnak: s habár jobb vala s józanabb, semhogy fiát arra kényszerítse, mégis

a meggyőződés, hogy Jónás őt egykor hivatalában követni fogja, oly erős vala az öreg lelkészben, hogy a gyermek jövőjéről gondolkozva, más lehetőség még eszébe sem jutott. Mintha a bárdi lelkész hivatalon kívül oly valami, mi után a bárdi lelkész fia vágyódhatnék, nem is volna a világon; – mintha gondolni sem lehetne, hogy fia máshol pihenjen agg napjaiban, mint azon fák alatt, melyek egykor apja ősz fűrteit árnyékozzák. Ő, ki e házban született s növekedett, ki e falak közt szorítá apját utólszor kebeléhez, ki, mióta az meghalt s őt hivatalában követé – itt tölté életét, kit a faluban minden ház, a temetőn minden sír olyanokra inte, kiknek ő volt legjobb vigasztalója, s ki a pálya vége felé közelgve érzé, hogy emlékei közt más keserűek nincsenek, mint melyeket a halál hagyott: – miként álmodhatott más szerencséről, miként kívánhatott volna fiának más pályát, mint melyen önmagát oly boldognak érzé? S miután szerény kívánatoknak az éppen legszebb jutalmuk, hogy mindig reményekké válnak – miként kételkedhetett volna ennek teljesezésén?

De van valami minden gyermek kebelében, mire a nevelés hatalmát ki nem terjesztheti: a gyermek képzelő tehetsége; – s ez az, mitől az út, melyen haladni fogunk, többnyire függ. Miként a gyümölcs, melyet a fa őszkor hord, azon virágokból fejlődik, melyek tavaszkor ágain illatoztak: úgy fejlődik a férfiúi tett a gyermek könnyű álmaiból, s ki fogja ezeknek kijelölni határait? Így volt ez a kis Jónással is. Míg apja jövőjéről terveket alkotott, s kertében egypár gyümölcsfát, udvarában szép terepély hársat ültetett, sőt még arról is többször gondolkozott, miként padoltathatná ki szobáját legolcsóbban, csak hogy szíve kedvesének, ha majdan a bárdiak lelkészévé válik, helyzete kényelmesebb legyen: addig a tízéves fiú más körökben jára gondolataival, s az ifjú lélek, mely e szerény lak otthonos kényelmei közt máris megszorítva érzé magát, egy távol szebb jövő reményei közt tévelygve keresé örömeit.

Miként a hajós csak miután vészeket ismert, vágyódhatik a kikötő után: úgy az, kit az élet még nem hányt körül – a nyugalom élvezetét nem foghatja fel; s minden ifjúnak első szüksége oly kört keresni magának, melyben küszködve erejét megkísérthesse. Közelebbi alkalmat e gondolatok ébredésére s irányozására a véletlen adott. – Az öreg Ézsaiás, ki ifjú korában néhány német s hollandi egyetemet bejárt, más könyvek között egy szép bőrkötésű Plutarchot is hozott magával, melyet egy akadémikus barátjától ajándékba kapott, s melyben minden életrajz előtt a leírt férfi arcképe vala rézmetszetben látható. Ez lévén az egyetlen képeskönyv házánál, természetes, hogy a kis Jónás vele jókor megismerkedett, s valahányszor apja engedé, órákat töltött a komoly férfiarckok nézésével, míg minden kép ösmerősévé s szinte barátjává vált. – Apja, ki fiának tudvágyán örült, sok boldog órát töltött e képek magyarázatával, s Jónás nem vala nyolcesztendő, s már majdnem minden kép nevét s történetét oly szépen tudá elmondani, hogy az öreg Ézsaiás szemei néha örömkönyűkbe lábadtak, s habár sajnálta is, hogy az említett könyv nem biblia, mely mellett fiának a vallás történeteit mondhatta volna el, valahányszor a gyermek Aristides érényeiről lelkesedve szólt, s lángoló arcokkal Leonidás vagy Sokrates hősi halálát elmondá, az apai szív örömeiben dagadozva áldá a pogány író s barátját, ki neki e könyvet ajándékozá, s mindazokat, kik elkészítésében részt vettek, le a könyvkötőig. – Hisz mi készítheté fiát jobban a vallás oktatásainak elfogadására, mint azon férfiak története, kik először sejdíték a morált, melyet a kereszténység általánossá tett?

E könyv Jónásnak egész életére elhatározó befolyással bírt, s habár apja nem mulasztá el őt figyelmessé tenni, hogy a szentírásnak, melyet később tőle ismerni tanult s mely mélyen érdeklé a fogékony gyermeket, morálja sokkal magasabban áll annál, melyet kedves Plutarchjában tanult – az első benyomás megtartá hatását, s valahányszor ideje engedé, visszatért kedves arcképeihez, melyekhez lelke több rokonszenvet érzett, s melyeknek példái keblét inkább melegíték fel.

Sokszor, ha apja a szomszéd falukba ment, vagy hivatalos foglalatosságiban eljárta, Jónás kiment a hegyek közé cél s ösvény nélkül tévelygve a sötét erdőségben, míg lelke kedves ábrándjait követé. A lakosok sokszor a bárdi rom mellett láták a gyermeket, majd az erdős hegyeken jártatva szemeit, melyek azt egy részről környezék, majd a távolban határtalanul terjedő rónaságon, míg az est pirosan elvonult a határ fölött s ábrándjaiból fölébredve hazatért. S ki képzeli a boldogságot, mely lelkét e pillanatokban eltölté? Nincs magasabb öröm e világon, mint az, mely romlatlan szívet egy valóban

nagyszerű tett vagy ember emlékénel áthat. Mint minden nép kifejlődése első korszakában: úgy a gyermek félistent lát minden nagy férfiúban, s Jónás azon korban vala még, hol e gyönyört egész tisztaságában élvezheté.

Valamint az anyagi távolságról csak később támadnak fogalmaink, úgy van az a szellemi világ körében is. A gyermek amit csak lát, azt egyenlőn közelnek tartja, s bátran terjeszti karjait minden után. Az életet, melyben még azt is, mi úgyszólván mellettünk áll, sokszor csak hosszú kerület után érhetjük el – ő nem ismeri még; ő nem tudja, hogy a világ magaslataira többnyire csak egy oldalról juthatni föl, s hogy mi egynek könnyű, másoknak lehetetlen, s pedig csak azért, mert azon helyről, hol ők állnak, út nem vezet a tetőre. A nagy férfi, kit bámul, a gyermeknél egyszersmind példa, mely után törekszik, remény, melynél szíve földobog, s ez teszi boldogságát. Mint minden magánosan – azaz más gyermekek társasága nélkül nevelt gyermek, mert csak hasonlók társaságában nem állunk egyedül – , úgy Jónás is ábrándozóvá s komollyá vált, s ha valaki a gyermeket hallá, midőn a Periclesekről s Gracchusokról szólt, meggyőződött, hogy azok egyike előtt áll, kiket a végzet elítélt, hogy nagyok vagy szerencsétlenek legyenek embertársaik közt; úgyis e kettő nemigen távol áll egymástól!

Szerencsére e gondolat az öreg Ézsaiásnak nem zavará nyugalmát. A lelkesedés, mellyel fia a régiek erényeiről szólt, a lángoló gyűlölet, mellyel az emberi nem elnyomói ellen kikelt, s szánakozása mások szenvedései iránt, az apát csak arról győzők meg, hogy fia jó lelkész lesz. De az, hogy e lelkesedés másban, mint lángoló egyházi szónoklatban törjön ki: gondolatainak körén kívül feküdt. Sőt maga is csak azon fáradott, miként erősítheti meg fiát még inkább e nemes érzelmekben. – Sokszor szólt a szegények szenvedéséről, a gazdagok szívtelenségéről, az embereknek istenelőtti egyenlőségökről – s mennyire kötelessége mindenkinek embertársai javára szentelni életét! S így lőn, hogy mikor Jónás tizenhárom éves korában a debreceni reformált oskolába küldetett, minden jó s rossz tulajdonai, melyek őt később jellemzék, már kifejlődve voltak lelkében. Határtalan lelkesülés minden jó – s nemesért, minden alávalóságnak lángoló gyűlölése, rokonszenv minden szenvedés iránt, bátorság mindig s mindenütt, hol igaztalanság ellen szóval vagy tettel fel kelle lépni, de egyszersmind azon elvbeli szigor, mely néha maga igaztalansághoz vezet; egyszóval mindazon tulajdonok, melyek Utópiában Jónást a polgárok legerényesbikévé, magas civilizációink közepette pedig túrhetlen vagy legalább oly emberré teszik, kit kerülni szoktak. Az oskolában azonban, hol minden férfinak nyilvános élete kezdődik, mindezen tulajdonok még tiltva nincsenek. Gyermekek között az erény mindig többségben van, s azért nem csudálhatja senki a méltányló szeretetet, melyet Jónás mind tanítói, mind pajtásai között talált. Azok örültek sebes előmenetelén, melyet növendékjök, nagyravágyása által buzdítva a tudományokban tett; ezek tisztelik igazságszeretetét, bátorságát, s habár komoly pajtásuk ritkán osztá gyermekjátékaikat, mihelyt egymás közt összevesztek vagy valakinek tanácsra vala szüksége, ő volt békebírójok, tanácsadóik.

Így múlt el majdnem öt év boldog változatlanágban. Jónás élteinek legszebb, legtisztább élvezetű korszaka, azon korszak, melyben szíve a világ követeléseivel még ellenkezésben nem állt, s a büszkeség és nagyravágyás, melynek csíráit lelkében hordá: szabadon követheté célját anélkül, hogy valakinek gyűlölségét fölébresztené. Maga a tanulás is, mely más ifjaknak legnagyobb, sőt egyetlen kínja, tudomány után szomjúzó lelkét azon gyönyörrel tölté el, melyet a tudományos pályának csak kezdetén találhatunk, midőn, mint a hajós, ha duzzadó vitorlákkal megindul – csak azt érezzük, hogy haladunk, s még nem gyanítjuk az elem mérhetetlenségét, melynek magunkat átengedjük, s nem gondolunk arra, hogy nehéz napok várnak reánk, melyek alatt nem érezve haladást, nem látva célt s partot magunk előtt, tévelyegni fogunk a véghetetlen síkon.

Az öreg Ézsaiás azalatt nyugodtan folytatá életét. A szerény lak még csöndesebb vala ugyan, mióta a kedves fiú köréből távozott, s az agg lelkész, kinek már ezüst fűrtök környezék homlokát, kertének gyümölcsfái alatt, hol egykor gyermekének játékait nézé, most magánosan járt körül; de lelke nem veszté derűlségét. Mint a könnyű felleg, melyet a nap ragyogó sugárai átvilágítanak, maga a vágy, mely távol kedvesei után szívében néha támadott, csak egy örömmel több vala e tiszta kebelnek. De, valamint a folyó bármily nyugodtan haladva végre a tengerhez jut; s a virág szellő nélkül is elveszti

leveleit, ha az idő lefolyt, mely a természettől illatozására adatott, úgy az emberi élet szintűgy múlik csend, mint vészek között. Ézsaiás érzi, hogy napjai számítvák, és e gondolatban nem vala semmi, mi lelkét nyugtalansággal töltene. A halál eszméje csak addig rettentő, míg benne az elválás eszméjével a viszontlátás gondolata nem egyesül, s Ézsaiás meg vala győződve halhatatlanságáról. Mint a fa, míg él, zöldellni meg nem szűnik, úgy e jámbor kebel el nem veszté reményeit végső leheltéig, csakhogy azok most egy más, szebb hazából intének feléje.

Egy kívánata vala még: az, hogy fiának karjai közt végezze életét, s az ég teljesíté e kívánatot is. – Jónás az őszi szünnapokban Bárdra jött. Tíz holnapig nem látták egymást, s midőn a fiú apját oly évtörötten s gyöngén, ez fiát oly épen s erősen látá, sírva szoríták egymást karjaik közé, amaz fájdalomnak, ez örömmek könnyeit hullatva. Jónás nem volt pesszimista. Valamint az emberek, úgy sorsunk iránt csak a tapasztalás tesz gyanakodókká, s ő még azon boldog korban állt, hol minden fájdalom váratlanul éri szíveinket, de mindamellert apjára nézve nem kétkedett, hogy e kedves lénynek napjai számítvák. S Jónás, nem csalódott.

Egy hét, melyet apa s fiú szeretetöknek élvezetében töltöttek, elmúlt, a nyolcadik nap első sugárai a jámbor öregnek hideg arcaira veték fényöket; s a bárdi közönség könnytelt szemekkel kíséré barátját nyughelyére, melyen paraszt kezektől faragva egyszerű kő jelöli a helyet, hol a legnemesb szívek egyike hamvad el, mely valaha emberi kebelben dobogott.

Jónás egész életének új irányt adott apjának halála. – Ösmerve apja kívánatát, eddig a teológiára fordítá egész szorgalmát. Minden életpálya szép, mely által azt, kit szeretünk, boldoggá tehetjük, s ha apja él s neki a bárdi lelkészséget átadja, ő kívánatinak kielégítésére helyet s alkalmat talált volna ezen körben is. De most, miután az ok, mely őt az egyházi pályán visszatartá, többé nem létezett, szabadon követé saját vágyait, s ezek őt zajosabb mezőre hívák. Azon korban, melyben Jónás akkor állt, keveset találunk, ki nyugodt életpályát választana magának. Az ifjú csak a hullámzó s nem a csöndes tengernek érzi nagyságát, s erejének érzetében csaták s küzdelmek után vágyódik. Jónás tehát a politikára szánta magát, s miután e pályán nálunk jogtudomány nélkül haladni nem lehet, a jusra veté magát egész erejével; s rövid kurzusa alatt annyira haladt, hogy tanárainak ajánlatára ösztöndíjt nyerve, jogi tanulmányainak bevégzésére német egyetemre mehetett.

Valamint kevés ember van, ki a honvágyat nem ismeri, s ha hazája határain soha túl nem lépett is, nem érzene néha leírhatatlan vágyat legalább azon hely után, hol született vagy ifjúságát tölté; úgy ritka, ki főképp ifjú korában hazája határain túl ne vágyódott volna, s a kálvinista diákok közt talán egy ilyen sem található. Természetes, hogy ez érzemény Jónásunknál sem maradhatott el. Pénzzé tevő tehát mindenét, mi apjától rámaradt, s mintegy hatszáz forinttal zsebében útnak indult egypár társsal Németország, a tudományok ezen áldott Colchisa felé, hol mogorva arcú német professorok által őrizve a spekulatív filozófia arany – s épp ezért oly nehezen emészthető – almái függnek, s honnan tógátusaink aranygyapjú helyett az egyetemi matrikulát s bizonyítványokat hozzák magokkal. Mondám, elmene ő is tudományt keresni, s három évig ülte a német egyetemek kollegiális padjait. E három év részleteivel azonban keresztényi szeretetből megkímélem olvasóimat, csak azt említve itt, hogy idejének nagyobb részét Heidelbergben tölté, s a többi között, mert hisz mely ifjúnak ne volnának számos barátai, Rétyvel, ugyanazon teins alispán úrral, kinek falujában őt most mint jegyzőt találjuk, a legszorosabb barátságban élt.

E három év – kétségen kívül a legboldogabb, mely e becsületes szívnek a világon jutott – elmúlt, s Tengelyi Jónás egypár forinttal zsebében Pesten, azaz gyakorlati pályája küszöbén találta magát.

Egy öreg barátom (szegény jámbor ember, míg élt, mindig azt hittük, sokat beszél, csak most tudjuk, mi nagy baj az, hogy oly egészen elhallgatott) – valahányszor egy-egy fiatal ember bohóságot követett el, vagy ellenkezőleg valamely öreg ember oly célt ért el, mely után soká fáradott, azt szokta mondani: “be kár, hogy nem mint aggok születve, visszafelé éljük létünket, az aggkoron kezdve, s hideg téli napjaiból a férfikor derült s az ifjúság forró napjai felé haladva. Ha agg fővel, hideg kebellet lépnénk az életbe, könnyen s olcsóbban nyernők tapasztalásainkat, s midőn fáradságaink után végre célt érünk, legalább volna még erőnk szerencsénk élvezésére.” Az öreg, ki csaknem mindig

ily hasznos tárgyakkal foglalkozott, sokat törte fejét e tézis bebizonyításán, s ha a világ kormánya csak oly konstitúcióval bírna is, mint hazánk, kétségen kívül indítványba hozta volna retrográd rendszerét – de én nem oszthatom véleményét. Meglehet, kevesebb ostobaságot követnénk el e rendszer mellett, s egyenesebben haladnánk célunk felé, de töröld ki éltedből bohóságaidat, vedd el azon tévedéseket, melyek között haladtál, s ha csak a cél maga marad, s azon poros egyenes országút, melyen azt elérhetnéd – megelégszel-e? Igaz, nem fogsz megbotlani, nem fogsz felbukni soha; de ha például midőn rókavadászatra készülsz, az elfogott rókát akkor adják kezvedbe, mikor éppen lóra ülsz – örülni fogsz-e? s nem éppen azon botlások s fölbukások lehetősége-e az, mi vadászatodban legtöbb gyönyört ad? A világ, mint dr. Pangloss mondá – legjobb úgy, mint úristen teremté. Igaz, sokat tévelygünk, sokat botlunk, sokat esztelenkedünk rajta, de végre e botlás s tévelygés közt nem hiányzanak örömeink, s még nagy kérdés: ki irigyelhetőbb – az-e, kinek léte legédesb gyümölcsöt hozott, de mint a fűgét virág nélkül, vagy kinek bájos, de gyümölcsstelen virágzás juta osztályrészül? Én az utóbbival tartok, s valahány-szor bohóságim eszembe jutnak, mindig áldom istenemet, hogy nem teremtett józanabbnak. Tizenegy év alatt, meddig oskolába jártam, többet tanulhattam volna; s mint jurátus sokkal hasznosabban tölthettem volna időmet; de hová lettek volna mindazon szép labdázás s verekedés, séta s pajkosság és később édes ábrándaim, ha szorgalmasabban járok oskolába, s mint jurátus többet az ülésekbe? Még egyszer mondom: legjobb a világ úgy, mint teremtetett.

De most miután kis kerüléssel ismét a jurátusokhoz értem, térjünk vissza Jónásunkhoz. (Ne vegye rossznéven senki, hogy többesben szólok, mint az más, nem tudom hamarjában, melyik magyar írónak rossznéven vétetett – én mindig legalább tízezer olvasót képzelek hátam mögött, ki történetem tekervényes útjain lépésről lépésre követ, s azért nem szólhatok másképp.) Nálunk magyaroknál a politikai, mint a házaselet, mindig esküvéssel kezdődik, s pedig – mert Pythagoras elődeinknél hihetőleg nagy tiszteletben állt – a hallgatás esküjével, melynek azon sikerét nem tagadhatja senki, hogy jurátusok magok között törvényes tárgyakról nem szólnak. Jónás tehát fölesküdött, s másfél évig csörögte kardját a fölséges curia lépcsőin, föl s alá; s így elkészülve ügyvéddé vált.

Ezen egész idő alatt hősünk életében semmi rendkívüli nem történt, mit följegyezni szükségesnek tartanék, kivéven azon egy negatív csudát, hogy Tengelyi jurátus létre másfél év alatt csak kétszer volt kávéházban, senkit meg nem vert s ki nem füttyült, minek termé-szetes következése az volt, hogy tekézni nem tanult, s csakugyan kevés barátot számíthatott pajtásai között. Említhetném még az érdekes események között azt is, hogy a censurán, fáradozásainak dacára, csak “dicséretest” kapott, de miután ennél sokkal csudálatosabb az, hogy egypár úrfi, kiket ő készített a vizsgálatra “kitűnővel” bocsáttatott el – kár volna tovább tartózkodni e ténynél, főképp miután Jónásnak ez első igaztalanság, melyet a gyakorlati életben tapasztalt, fájt ugyan, de csak éppen addig – míg szekereére ülve szerény alkalmatos-ságán Taksony megye felé indult, mi még ugyanaz nap délután történt. Szekere első dökögé-seinél, melyekkel az ifjú ügyvéd életének színhelyéhez közelgett, a jövő fényes ábrándai tölték el lelkét, s a múltnak nem maradt helye annyi gondolatok között.

Kíváncsiak lesznek – kérdésen kívül olvasóim, miért választá Jónás éppen Taksony megyét jövő tetteinek színhelyül? s azt hiszik: vagy birtok, vagy hatalmas összeköttetések várják e megyében, melyek nélkül, mint valamennyien tudjuk, törvény s mindennapi tapasztalás szerint semmire sem mehetünk; de kénytelen vagyok megvallani, hogy olvasóim ez egyszer csalódnak. A legfőbb ok, mely hősünket e határozatra bírta, az vala: mert Magyarország ötvenkét megyéje közül nem volt egy, hová menni több oka lett volna, mihez még az járult, hogy minden taksonyi ismerőseinek állítása szerint míveltebb megye az országban nem található, míg a szomszéd megyékből való pajtásai mind azt vitatták, hogy a hazában nincs törvényhatóság, mely az értelmiségnek nagyobb szűkében lenne, s így mindkét esetben ily szép készülségű ifjúnak, mint Jónás, jövője biztosítottnak látszott; az elsőben, mert érdemei el fognak ismertetni, a másodikban, mert szükség lesz reájok. Végre Réty, kivel még mint jurátus a legregényesebb barátságban élt, Taksony megye alispánjának fia lévén, arany hegyeket ígért, ha e megyében telepedik le.

Dobogó szívvel s mindazon érzeményekkel, melyek ifjú kebleket azon számos pillanatokban eltöltenek, melyeket tapasztalatlanságukban fontosaknak gondolnak, ért végre hősünk Porvárra, Taksony megye főhelyére. Ha épp vásárkor jó, az utas észrevehetné, hogy városban van. Köznapokon Porvár közönséges falunak látszanék, ha az emeletes megyeház, melynek kapuja előtt naponkint több javítandó gonosztevő hirdeti a derestől jajgatva a magyar törvények hatalmát, nem emlékeztetne mindenkit, hogy azon helyek egyikén áll, hol az igazság sújtókarja pihenni nem szokott.

Átadva leveleit, melyekben a fiatal Réty őt apjának és porvári ismerőseinek ajánlá, a kántornál egy kis szobát bérelt magának, kihirdetteté ügyvédi oklevelét s munka után látott.

Orvos s ügyvéd mindig szegények testén s birtokán próbálják mesterségüket, s azért hősünk is csak ezen téren kezdheté munkásságát; de szíve kedvessé tette a nem jövedelmező munkát, és soha szegények ügyvéde több lelkesedéssel, több örömmel nem folytatá nemes mesterségét, mint ő. Az ember— s igazságszeretet kisebb-nagyobb mértékben megvan minden ifjában, mindenik a jó— s nemesnek egy kis tőkét hozza magával, melyet küzdései közt később néha elveszt, de melyet egészen nem nélkülöz senki. Jónásnál ez érzemények egész lelkét tölték el. Benne minden elnyomott, minden szenvedő, kit mások elhagyának, barátot s védelmezőt talált. Ő mártírja, vagy mint Porváron nemsokára mondák, egész bolondja volt az igazságnak. Most mindenki gondoljon önmegyéjére, s képzelje, mily sebes előmenetelt tett volna hősünk azon körben. Porváron nem sok sikerrel dicsekedhetünk.

Eleinte, míg csak büntető perekben dolgozott, állása még meglehetősen maradt. Igaz, hogy az egyik rab, kit ártatlannak tartott, halálra ítéltetett, s hogy egypár más, kinek tettét menthetőnek állítá, a közönségesnél szigorúbban fenyítetett meg – mert mint a táblabírák mondják: “az ember csak megbosszankodik, ha egy ily jöttment prókátor az egész törvényszéket leckéztetni akarja, s épp ezért meg kell neki mutatni, hogy haszontalan beszédére nem hallgat senki”, de legalább ő maga nem üldöztetett, s csak vállat vonító szánakozással tekintetett még. Miután azonban polgári perekben is megkezdé ügyvédi tevékenységét, s egy fő-főtáblabíró ellen, ki egy szegény adósának fizetni nem akart, oly hatalmas replikát írt, hogy az perét még a taksonyi törvényszék előtt is majdnem elvesztette: akkor a közbotránkozás nem ismert többé határt, s tizennégy napig valahányszor két porvári az utcán egymással beszédbe állt, nem volt szó másról, mint az ifjú ügyvéd szemtelenségéről. Az ifjak, kikkel eddig megismerkedett, visszavonultak tőle, a kántor maga fölmondá lakását, s kétségen kívül szilenciumot kapott volna, ha az alispán, fia kedvéért nem szólal föl mellette, s nem teszi figyelmetessé a rendeket: hogy még ifjú, s kétségen kívül, ha egy ideig köztük lakik, ifjúságának ezen hibáit megbánva, kitűnő ügyessége által igen hasznos szolgálatokat tehet a nemes publikumnak.

Ezek valának Jónás ügyvédi pályájának első lépései, s noha nem kedvező körülmények között történtek is, hősünk talán tovább folytatja e pályát, ha egy becsületes kollegája, kinek ezennel mind magam, mind kiadóm nevében köszönetet mondok, őt más gondolatokra nem hozza. Minden ember fején – Gall szerint – a küzdés orgánuma (l'organ de combativité) kisebb-nagyobb mértékben kifejlődve található, s ez orgánum, mely békés századunkban csak szóvitákhoz vezet, sokszor ellentállhatlan hatalmú. Tisztelt olvasónémra hivatkozom, nem tapasztalták-e ezt – nem magukon, mert hisz erről szó sem lehet – de férjeiken, rokonaikon? s nem bosszankodtak-e, hogy minden szelídségök mellett szóvitázni kénytelenítették? Ez vala Jónás főhibája is. Nincs ember, ki szívesebben vitatkozott, mint ő, s természetes, hogy az ügyvédi pálya, mely e hajlandóságnak oly tágas tért nyit, annyival kedvesebb lőn előtte, mert rajta azon másik szenvedélye kielégítésére is alkalmat talált, mely őt az elnyomott igazság pártolására készíté. Ezenkívül még egy ok vala, mely őt e pályán visszatarthatá. A Kályhásy család táblaügyvédje épp akkor halt meg, s miután ezen becsületes ember az írás szavai szerint: semmit sem vihetett magával, a Kályhásyak pereit is itt hagyta, s a családfő, ki Porváron Tengelyivel megismerkedett, majdnem eltökélte magában, hogy törvényes ügyeit reá bízza.

Amint mondám, egy embernek köszönhetjük, hogy ez nem történt – Hajtó Pál, Porvárnak eddig leghíresebb ügyvéde (megkímélem olvasóimat leírásával, hisz megyei ügyvédeink nagy részint éppúgy hasonlítanak egymáshoz, mint pereik, egyik valamivel hosszabb, másik rövidebb – a

fiziognómia ugyanaz), Hajtó Pál, mondom, rendkívüli hajlandósággal viseltetik hősiük iránt. Ha mások heveességét rosszallák, ő (ha maguk voltak) egyre biztatá, hogy még élesebben támadja meg a törvénszéket, ő őrzé meg erényét most is azon veszélyektől, melyek, mint sokan hiszik, az ügyvédi pályát környezik.

“Barátom, te nem vagy ügyvédnek való – így szólt ifjú kedveltjéhez – , téged magasabba teremtett az ég. Ha úgy lennék, mint te, egészen a politikára adnám magam, hisz látod, csak ez úton használhatsz igazán. Amint a dolgok állnak, minden iparkodásod dacára egy pert vesztesz a másik után, s fáradságod nemcsak hogy nem jövedelmez, hanem még haszontalan is. Magyarországot reformálni kell, s erre éppen te születél; hisz a politikával együtt úzheted ügyvédségedet.”

E szavak sokszor s mindenféle alakban ismételtetve, végre meggyőzőék Jónásunkat, s akinek ifjúkorában ily dolgok mondattak, s ki el nem hívé, az bátran hiú bohócnak vagy akárminek nevezheti; elég az hozzá, hogy gyűlés közelgvén, egész komolysággal készült új hivatásához.

A nap eljött, Tengelyi elmondá beszédét, s az egész közönség elbámult fölötte. Nem a beszéd maga, mely mint mindenki gondolhatja, diákul tartatott, s melynek nyelve Cicerót utánözva annyira elavult, s elvei annyira újak valának, hogy bámulásra már ez is elég okot nyújthatott – hanem, hogy egy fiatal ügyvéd, alig huszonnégy éves, nem is táblabíró, s még kevésbé birtokos, szólni mert, ez oly meglepő, oly hallatlan dolog vala már magában véve is, hogy a nemes táblabírói sereg első pillanatban alig találhata szót indignációja kifejezésére. Végre a sokáig visszatartott nemes harag kitört egész hatalmában. Alispán, főjegyző, főügyész és a fő-főtáblabírák egész serege fölzúdult a szerencsétlen ellen, ki nemes céhök körében kontárkodni merészelt. Tengelyi mindenről megfeledkezve viszonzá csapásaikat, s mosott alispánt, főjegyzőt, ügyészt s fő-főtáblabírákat, egészben s egyenként, míg e hosszú vita végén az egész közönség akciót kiáltott fejére. Utósó huszonöt forintja, melyet magával hordott, ott maradt a kegyetlen főügyész kezei közt, s Jónás haragtól lángoló arcokkal tért vissza lakába, esküdve, hogy bosszút áll e méltatlanságokért.

Amint látjuk: hősiük politikai föllépteiben sem volt sokkal szerencsésebb, mint az ügyvédi pályán, s első jutalmul, melyet fáradozásaival kiérdemelt, a huszonöt forinton kívül csak azt nyeré, hogy Kályhásy, kit a gyűlésben különös szorgalommal oktatott, pereit Hajtó barátjára bízá. De szilárd lelke nem csüggedett el azért. Minden alispánnak, főügyésznek, jegyzőnek van mindig legalább egy ellensége: az ti. ki utána alispán, ügyész, vagy jegyző akarna lenni: így vala az Taksony megyében is; s midőn a jelen tisztviselők ellen kikelt, Jónásnak természetesen nemcsak ellenei, de barátai is támadtak. Főképp Konkolyi, kit Réty ellenei alispánnak jelöltek ki, nem győzé eléggé dicsérni eszt s bátorságát, mellyel föllépett. Konkolyi büszke volt, vagy legalább annak tartatott, s azért a kisebb nemesség közt kevés népszerűséggel bírt. Réty e részben az ország minden alispánjait sokkal felülmulta, senki szívesebb hangon valakit uramöcsém— vagy urambátyámnak nevezni, nejről s gyermekeiről kérdezősködni, vagy végre egy pohár bort ajánlani nem tudott – s ez utolsó, népszerűség dolgában a főpont – mert hisz szeretetünknek, mint a rét füvének, öntöztetni kell, hogy nőjön: – senki több nemestársat egyhuzomban kebléhez szorítani s megcsókolni nem bírt. Félni lehetett tehát, hogy ámbár Konkolyi részéről minden megkísértetett, mi a nemességet érdemeiről meggyőzhette, s a sze-gé-nyebb nemesség csapszékekben, az előkelőbbek barátságos lakomáknál eleget tapasztaltak, mi őket az alispánjelölt hivatalképességére figyelmezteté, mégis Réty népszerű-sége a válasz-tásnál győzni fog. Konkolyi ügyvéde, Hajtó, ki e viszonyokat mindenkinél jobban ismeré, s tudta, hogy jó bor, minő principálisza szőlejében termett, szép kastély, húszezer forint jövedelem s hozzá még a kamaráskulcs a lehető legszebb tulajdonok arra, hogy valakiből tökéletes alispán váljék, de hogy ezekhez mindenekelőtt még az is szükséges, hogy az annyi érdemmel fölrüházott meg is választassék: éjekeket virrasztott a dolgok ily aggasztó állása felett, midőn Tengelyi föllépte egyszerre új reménnyel tölté szívet.

Elment tehát még aznap, midőn beszédét tartá, Jónásunkhoz. Elmondá: mennyire fölindult azon méltatlanságon, mely rajta elkövetetett, mennyire meggyőződött, hogy azon tisztviselői karral, mely ma véle is érezteté zsarnokoskodását, tovább élni nem lehet, hogy mindennek csak Réty oka, hogy

bosszút kell állniok ezen alávalóságért, s hogy Konkolyi őnagysága is osztja e nézeteket, s örvideni fog, ha egy ily kitűnő fiatalemberrel megismerkedhetik.

Valami hatása a hízelgésnek mindenikünkre van, s főképp szónok talán nincs a világon, ki ha neki az mondatik, hogy beszéde által valakit meggyőzött, kételkedni tudna e vallomáson. Estve Jónás, Hajtó barátjával elment Konkolyi kamarás úrhoz, s midőn a számos társaságot látá, mely mind oly nyájas volt iránta, s szabad elveit annyira helybenhagyá, szinte sírhatott volna örömeiben. A kamarás úr majdnem ugyanazokat mondá, miket előbb Hajtótól hallott, s végre egész komolysággal fölszólítá, hogy a jövő tisztválasztásnál hivatalt vállaljon. Mert, úgymond: miután nem a megye törzsökös családjai közé tartozik, más mód nincs, mely által szavainak hatást szerezhetne.

Eleinte Jónás vonakodott: ifjúságát, szegénységét, s hogy a megyében ismeretlen – egyszóval fölhozott mindent, mi neki e körülmények közt akadályul lehetett. – “Nem ismerjük-e mi? – szóla ellenben a nyájasan mosolygó kamarás – csak egy beszédből igaz, sed ex ungue leonem! bízzék bennünk s főbírónak tesszük. Hisz ön nemesember, s az Magyarországon bármí szegény s ismeretlen legyen, mindenné válhatik.” Jónás tökéletesen kapacitálva volt, s ha az éjjel nem hunyta is be szemeit, Porváron aligha vonult valakinek fején több álom keresztül, mint az övé. Hisz Magyarország alkotmányos ország, hol csak a többség határoz, s ennek megnyerésére, legalább nemesembernek, érdemnél egyéb nem kell. Százszor biztatta magát hősünk e gondolattal, s most, midőn a kir. kamarás is ugyanazt mondja, midőn az ő meggyőződése szerint is magyar nemesből minden válhatik, miként kételkednék ezen elv valóságán ő maga?

Jónás tehát testestől-lelkestől konkolyiánussá vált. Hajtónak földadata az vala, hogy neki a kisebb nemesség között minél nagyobb pártot szerezzen. Szerencséjére a beszéd, melyért megakcióztatott, e célra különösen alkalmasnak mutatkozott. Jónás azon elnyomásról szólt vala, melyben alsóbb osztályaink e hazában élnek. Hajtó megszerzé s a változandók megváltoztatása után lefordítá e beszédet. Hol a beszédben szegények említettek, “szegény nemesemberek” tétettek. Hol a büntető perek hosszúsága— s a rabok kínzásáról vala szó, ott az említett: mi sebesen folynak le a megye nemessége ellen indított büntető keresetek, úgylahogy némelyek közülök, mikor a végső ítélet hozatik, még meg sem halhattak. Hol Jónás szívrehatólag festé a nyomort, melybe az adózó nép a közmunkák által helyeztetik, jelesen, hogy marhái elcsigázva annyi fáradság után maholnap elpusztulnak, ott a fordító az annyi abakció és invagiatio súlya alatt naponként inkább elsoványodó nemesi marhákra fordítá figyelmét, melyek minden urasági földek— s legelőktől elzártnak. Hogy e fordítás ha Jónás kezébe jut, talán nem elégíti ki kívánatát, azt hiszem (minden író ócsárolni szokta fordítóit), hogy azonban e beszédnek így sokkal több hatása volt, az nem szenved kétséget; s alig múlt két hét s már a ráciak s pálfalviak s a többi községek nem szóltak másról, mint jövendő főbírájokról, kinek Konkolyi tanyáin a legnagyobb lelkesedéssel emeltettek naponként a tisztelet poharai. Midőn Réty pártja e taktikát észreuvé, s ellenméregként más fordítást köröztetett, már késő volt. Tengelyi népszerűsége, főképp azáltal növelve, “mert ez áldott ember, ki a szegényeket védelmezi, már egy akció mártírságán is keresztülment”, nem volt oly könnyen megrontható. Valahányszor a nemesek Porvára jöttek, elmentek új tribunusokhoz, valahányszor ő Konkolyival vagy a párt egy másik fejével valamely nemesek hadnagyánál megszállt, éljenek fogadák. Mindenki előhozá füstös leveleit, tanácsot kért, s rá bízta ügyét. Véletlenül azon rabok közül, kiket a törvényszék előtt védelmezett, az egyik ráci nemes volt, azon táblabíró pedig, ki ellen az adóssági perben oly hatalmasan allegált, a pálfalviakkal most éppen tilalomtörés végett viszongásokban élt. Így ez ügyvédi érdemek is nem kis hasznára szolgáltak, s a jó vörös bor árjain ugyanazon gályán, melyen Konkolyi duzzadt vitorlakkal az alispánság felé evezett, szegény hősünk is közelge főbírói hivatalához, melyre már a legszebb boldogítási terveket készen tartá fejében.

Így álltak a dolgok, midőn a főispán, mint valóságos békeangyal – mint a fogadó küldöttség szónoka egészen új fordulattal mondá – a megyébe jött. Konkolyi mellett nevezetes többség, Tengelyi főbírósa ellen alig egy szó. De “minden dolognak két oldala van, így szóltak sokan, és végin pattan az ostor, s amely tyúk sokat kotkodácsol, keveset... – és audiatur et altera pars, mindenesetre jó

volna transigálni”. De miként? Konkolyira nézve nincs nehézség, az öreg Réty szívesen átengedi neki húsz évig viselt alispáni hivatalát, de azon egy föltétel alatt, hogy János fia, ki a főispánnál együtt jött a megyébe, főbíró legyen, s pedig a legnagyobb szerencsétlen-ségre épp azon járásban, mely Tengelyinek volt szánva. Mit tegyünk? ha egyezés nem történik, a megye zavarba jó, s egyes törvényhatóságában az egész haza kárt szenved; és ha történik? de erre természet szerint mi konkolyiánusok nem gondolhatunk, Tengelyi meg lenne csalva. Itt csak a főispán segíthet. – Konkolyi tehát elment őexcellenciájához, és egy óráig tartó magánbeszélgetésben, amint mondá, szüntelen arra kéré, hogy Tengelyit főbírónak kandidálja, de hasztalan! A főispán nem engedett. Kétségen kívül utasítása lehetett, hogy Jónást a kandidációból kihagyja; s midőn estve a konkolyiánusok vezéröknél konferenciát tartottak, nem volt senki, ki ily körülmények közt valami józan tanácsot adhatna. Igaz, ha Tengelyi le akarna mondani követeléséről, melynek kivitelére a főispán nyilatkozata után ügyis semmi remény, így minden a legszebb rendbe jöhetne. Az egész megye nyugalma tőle függ, s ez áldozat által érdemet szerezhetne magának, minőt soha fiatal ember nem szerze; de ki kívánhatná tőle azt? El kell követni mindent, habár komisszáriust kapna is a megye.

Jónás azon korban volt, hol könnyebben semmire nem határozzuk magunkat, mint éppen áldozatra, s természetes, hogy e beszédeknek vége azon határozott nyilatkozata vala, hogy minden követeléseiről szívesen lemond, ha azáltal a közjót mozdíthatja elő. – “Jól teszed – szóla őt megölelve egy öreg táblabíró – , még fiatal ember vagy, kezdjed esküdtségen, mint mások. Réty ügyis testi-lelki jó barátod, azonkívül úrfi, s nem sokat fog gondolni járásával, s te mindent kedved szerint rendezhetsz el. A jövő tisztújításig pedig, ő kétségen kívül valami dikasteriumhoz felebb megy, te pedig minden ellenszegülés nélkül elfoglalhatod helyét. A főispán is mondta már, hogy gondja lesz reád.” S a dolog el lőn határozva, Tengelyi főbírótság helyett esküdtségre konkurrált, s tökéletes béke s egyetértés közt virradt föl a tisztújítás nagy napja.

Réty lemondása, az alispánok, főügyész, jegyző s főbírák választása mind úgy történt, mint előre ki volt csinálva; az ifjú Réty választásáig – ki a főbírák közt utósó vala – nem mutatkozott véleménykülönbség; s ki a tisztújítás előtti ingerültségnek tanúja volt s mindazon szitkokat hallá, melyekkel a most közhanggal választottak érintettek, s a tranzakcióról értesítve nincs: alig hihetne szemének, hogy Konkolyi veres s Réty fehér borából oly egybehangzó lelkesülést ihattak Taksony patriotikus rendei, hogy ennyi színkülönbségnek de csak legkisebb nyoma sem maradt a választásnál. Szintügy maradtak a dolgok az alszolgabírói s első két vagy három esküdti hivataloknál. Az egész egy jól betanult színdarab mesteri előadásának látszott, s Tengelyi, ki Rétyt valóban szereté s mindazon jót, mit egy esküdt embertársainak tehet, költői lélekkel előre élvezé, oly biztos vala választásáról, s oly nyugalommal hallá nevét a kijelöltek között, minőt soha esküdt restauráción nem élvezett. De vannak dolgok az égben s a föld felett, főképp tisztújítások alkalmával, melyekről bölcseink nem álmodoznak, s ilyen vala az, hogy Tengelyi, kit előbb a közakarát főbírónak kívánt vala, most midőn esküdtnek jelöltetik ki, egyszerre a legparányibb kisebbségben látja magát; s habár Konkolyi, mint Brutus, fiainak halálos ítéleténél, hallgatva túri el e csapást, mely szívének kétségen kívül mindenekfölött fáj, s Hajtó annyira meg van hatva, hogy e jelenetnél a tanácskozási termet elhagyni kénytelenítetik, és a fiatal Réty szomorúan lehajtja fejét, s hősiüknek minden barátai nemes haragukban mind elnémulnak, ez a dolgon nem változtat semmit. Tengelyi keresztülesett s esküdtnek egy ráci közbirtokos kiáltatott ki, ki Konkolyinak legjobb kortese lévén, a köznemesség szeretetét magának is megszerzé.

Jónás el vala keseredve. Élte minden reményei s – mi még fájdalmasabb – azon bizodalom, mellyel az emberekhez viseltetett, meg valának ingatva. Fényes jövő helyett előtte komoran intve a szükség állt, és senki a világon, kihez ennyi baj között támaszkodnia, kiben bíznia lehetne. Igaz, itt volt Réty; de habár valahányszor szóba álltak, kedves Jónás— s Lászlónak nevezék, s igen barátságosan tegezék is egymást, azon napok, hol a heidelbergi egyetemben jobb pajtás e két magyarnál nem volt, mégis elmúltak. A többiekről nem is szólok; aki olvasóim között tisztújításnál átesett, tudni fogja saját tapasztalásából, hogy azon kisebbség is, mely őt hivatalára választani akará, mint homokos földön a

víz eső után, ily körülmények közt mindig eltűnik. Jónás egészen elhagyatva állt, s alig tűrhette volna életét, ha a kegyes végzet nem nyújt új vigasztalást bajai között.

Jónás szeretett. Először életében s igazán, mint csak az szerethet, ki visszataszítva mindenünnen, lelkének egész erejével azon egy lényhez ragaszkodik, melyet a kegyes istenség elébe vezetett, hogy reményljen és élvezzen ő is. Nem leszek hosszas e tárgyról, s főképp Erzsi leírásával egészen megkímélem olvasóimat. Leányok majdnem mind hasonlítanak egymáshoz. Ha kedveseiket kérdezed, csak angyalokat találsz; ha másokkal szólasz (nem mondom, ugyanazon faluban vagy társasági körben élő leányokkal vagy anyáikkal, hanem csak más férfiakkal), jobbadán bizony csak jó, csinos, derék leányok azok nagy részint mind. Ilyen vala Erzsi is (kivel mint Erzsébet asszonnyal nemsokára megismerkedünk), a nevezetes csak az, hogy Jónás kedvese személyes tökélyein kívül nem bírt egyebet, s hogy hősünknek mindenekelőtt valami keresetmódról kelle gondoskodnia, ha e szép világon, hol még a liliumoknak is csak igen könnyű tavaszi köntös adatott, kedvesével együtt az éhenhalás processzusán keresztül menni nem akar.

A sors Jónásnak ez egyszer kedvezni látszott. Apjának jó barátai, a jó hír, melyet mint kitűnő deák a debreceni kollégiumban maga után hagyott, mindez segíté őt, midőn egy nagyobb község kántori helyeért folyamodott; s habár e helyzet fényesnek nem nevezhető, szükségéiről gondoskodva volt, s azon ígéret, hogy az első nyílásnál a debreceni kollégiumban professzor-ságra számolhat, szebb jövőt ígért.

Nem állt tehát szerencséjének útjában semmi, s a boldog kántor örömdagadó kebellet vezeté ifjú nejét kis házába, melynek szalmafedele éppúgy védheté őket vész s zivatar ellen, mint bármely palota, s melyben ennyi szeretet egész mennyországot alkotott számukra. Csak egy vala kifeledve a számolásból, Erzsébet katolika volt. Jónásunk szerelme hevében s annyi szép remények közt feledé hitéről kérdezősködni, s így történt, hogy a reformált község, fölzúdulva a botrányon, hogy kántorja más vallású nőt választott magának, hősünket egy év múlva elküldé, s hogy, mi igen természetes, a professzorsági remények is füstbe mentek.

Újra aggódni, újra küszködni kelle tehát mindennapi kenyeréért, s Jónás elkeseredett szívvel, de nyugodtan fogott e nehéz munkához. “Kit az istenek gyűlölte, abból nevelőt csináltak”, szól a deák közmondás, s így természetes, hogy sorsüldözte hősünk sem kíméltetett meg a bajtól, s hosszú keresés után csakugyan egy nevelői hivatalra tett szert. A ház, melybe jutott, a jobbaknak, azaz azoknak egyike volt, hol a nevelő szép fizetés s nyugpénz mellett a szakáccsal s komornyikkal majdnem egyenlő lábón áll, s noha két fiú bizott gondjára – mi már csak azért is elég baj, mert két úrfi mindig többet lármázik s kevesebbet tanul, mintha csak egy volna; s noha apai s anyai szeretet a két fiú között megosztva, a nevelő fáradozásai sikeres ellensúlyát képezék, s mindazon kicsi bajok s szenvedések, melyek egy nevelőnek életét elkeserítik, nem hiányoztak nehéz ösvényén – Jónás mindezt eltűrte. Minden jobb ember életének legfájdalmasabb időszaka az, melyben meggyőződve magas terveinek kivihetlenség-géről, egoizmusra kényszerítetik, s kik előbb az egész emberi nemet vagy legalább hazánkat akartuk boldogítani, vérző kebellet egy kis szerencsét keresünk önmagunknak. Jónásra nézve rég eljött, ő szerénnyé vált kívánataiban. Erzsébet vele egy házban lakott, jövője biztosítva volt, ő megelégedett helyzetével. – Sorsa másképp határozá. A ház, melyben nevelősködött, katolikus volt, ő reformált, mint midőn még kántor volt, s katolikus nőt választott magának, az egész község, úgy most az apa barátai s az anya rokonai felzúdultak e vallási botrány ellen, s jelöl, hogy e honban minden vallásfelekezet legalább a keresztény türelemre nézve egyenlő, Tengelyi ismét elbocsáttatott, s mint gazdasági tiszt kezdé meg újra éltének nehéz ösvényét.

Tengelyi azon emberek egyike vala, kik minden foglalatosságnál föltalálják az öszveköttetést, melyben az valamely szép vagy nagyszerű eszmével áll; s innen van, hogy valamint senki magát könnyebben új életmódhoz nem határozá el, úgy senki többször csalódva nem érzé magát. Így járt most is. Midőn magát gazdatisztségre szánta, Virgil Georgiconja tölté el képzetét, később csak ablaka előtt a magas szemétdomb s azon még sokkal mocskosabb érintkezések maradtak meg ábrándjaiból, melyekbe hivatala által jött. Virgil Georgiconjában egészen megfeledkezett az urbariumról, s mégis

ennek alkalmazása volt Tengelyi tisztségének egyedüli vagy legalább fő kötelessége, mihez még az járult, hogy ura – igen szabadelvű nagyságos úr, ki Voltaire-t s Rousseau-t majdnem könyv nélkül tudá, az urbariumot elavult s felvilágosodott századunkhoz nem illő törvénynek tartva, azon szebbnél szebb javításokat kísértett meg, melyek szegény Jónásunkat majdnem kétségbeejtik.

Miután parasztjai sokkal kevesebb földet bírtak, mint az úrbér szerint bírniok kellett volna, s tudta, hogy egész idejüket, mely az isten, úr s megye szolgálatából fölmarad, telkeikre nem fordíthatják, a méltóságos úr, ki a henyeség veszélyeit magáról ismeré, mint jó apa gondoskodott, hogy gyermekei az úrbéri kötelesség felett is, elégséges munkával láttassanak el. Ezenkívül még más, igen célszerű javítások hoztak be e nemes férfiú jószágain. Így, jó hazafi létére nem ismervén el a devalvációt, mennyire hatalma terjedett, azaz jószágain, csak ezüst pénzt fogadtatott el, s természet szerint ebben szedette a füstpénzt is. Hasonlóképp gondoskodott jobbágyai neveléséről. Nem azon közönséges nevelést értem, mely írásban, olvasásban s több ily haszontalanságokban áll, hanem azon fontosabb gyakorlatit, mely az életre készít, s mert ezt természet szerint az urasági udvarban kaphatni legcélszerűbben, egész háza teli van jobbágyfiúkkal s leányokkal, kik majd mint lovászok, majd mint konyhaszolgálók, vagy a fonóban minden díj nélkül az élet leghasznosabb mesterségeiben oktattattak.

Jónás, ki mindezen dolgokban akaratlan eszköz vala, szíve keserűségében évé mindennapi kenyerét, s csak a szükség ellenállhatlan filozófiája tarthatá őt vissza helyén, mely érzemé-nyei— s meggyőződéseivel egyaránt ellentétben állt. De mit vala tennie? hisz Erzsébet legalább boldognak érzé magát, s itt-ott volt egy könny, melyet letörölhetett, egyes szenvedések, melyeknek enyhet nyújthatott – e helyzetében is. Két év múlt el így, midőn egyszerre fenyegető levelek szórattak szét, melyekben az uraság minden épületeire a vörös kakas leszállása ígértetett. A vizsgálatnak nem lett eredménye, s éppen pünkösdi napján egyszerre csűrök— s aklakon kívül Jónásunk háza is lángban állt. A többi tisztek lakásai csereppel lévén földve, kárt nem szenvedtek. A gonosztevők egyike tetten kapott s a statáriális bíróság s később az akasztófa alatt nyilván kimondá, hogy csak mindazon kegyetlen igazságtalanságok, melyek rajta az uraság által elkövetettek, bírták őt gonosztettére, s hogyha a tisztek előbbi bánásmódukat meg nem változtatják, találkozni fognak utána többen is, kik rokonaik kedvéért tettét ismételni fogják.

A botrány irtóztató vala. A méltóságos földesúr, kiben a megye egyik legfelvilágosodottabb s szabadelvűbb táblabíráját tisztelé, ki soha templomba nem ment, soha még az esküdtet sem nevezé másképp, mint uramöcsémnek, s ha az utcán végigment, minden gyermeknek nyájasan arcára veregetett (később ha ily gyermekek lovászokká vagy más cselédekké nőttek, e veregetés velök együtt nőtt), ily földesúr miként lehetne ily úrbéri kihágásoknak elkövetője? Természetesen csak a tisztek egyedüli okai mindazon elkeseredésnek, mely a jobbágyok között létezett. Itt példa kelle, azt átlátta mindenki s leginkább a méltóságos úr maga; s mivel minden tisztjei között nem volt senki, kihez őméltósága kevesebb szívvvel viseltetett volna, mint Tengelyihez, miután ő vala minden tisztek között az egyetlen, ki az igazgató világos, noha csak szóval adott parancsainak épp az úrbéri viszonyokra nézve ellentmondott, ki midőn a szerencsétlenség kitört, nyilván és kíméletlenül az uraság ellen szót emelt, végre ő, kinek háza felgyújtott, s kit eszerint maga a gyújtogató mint azt jelölte ki, ki ellen az ingerültség legmagasb polcra hágott: semmi sem természetesebb, mint hogy ismét ő választatott áldozatul, s minden kérés ellenére röviden elbocsáttatott.

Kevés bútorra s az, mit magának szolgálata alatt szerzett, elégett, s szegényebben, mint kiindult, tért vissza kétévi fáradozás után Porvárra, honnét annyi reménnyel távozott.

Itt kezdődik hősünk életének legszomorúbb, habár éppen nem legköltőibb szaka, mely alatt számtalan ínség s önmegtagadás közt mindennapi kenyeréért küzdött, s melynek részletes leírásával olvasóimat nem fogom fárasztani. Tengelyi kész vala mindenre, elvállalt volna minden szolgálatot, nem irtózott semmi munkától, hasztalan! a sors nem engedé, hogy valahol megpihenhessen. Ahol gazdasági tisztséget kért, ott utolsó szerencsétlensége – ha pört keresett, a Taksony megyei bírák ellenségkedése, mely miatt minden pöreit elveszté – , ha mint nevelő ajánlkozott – majd elvei, majd

vallása, majd nyugtalan természete, mely miatt eddig nem férhetett meg sehol, hozattak fel ellene, egyszóval ha egy vagy más ügyvéd helyett itt-ott replikát vagy kérelemlevelet nem ír, s neje mosás — s vasalással nem keres pár forintot, Tengelyi minden tudománya s szorgalma mellett koldulni kényszerítettik.

Így múlt el ismét három év, s amit nem csudálhatunk eléggé, anélkül hogy Réty, ki azalatt apja után örökségébe lépett s alispánná lett, barátjáért csak a legkisebbet tett volna. Annyira tisztelé barátját, hogy őt még legnagyobb ínségében sem akará valamely adomány vagy ajándék által megsérteni; ami pedig befolyását illeti, mely által hősünket valamely hivatal— vagy tisztséghez segíthette volna, Réty azon ritka erényű emberek közé tartozott, kik hatalmukkal soha barátjaik elősegítésére vissza nem élnek; s így elvei által lekötve, azon szomorú helyzetben látá magát, nem tehetni semmit leghívebb bajtársáért. De az akarat azért egyiránt erősen élt kebelében, s miután Jónásunk három évig ennyi bajjal küszködve, már majdnem lemondott minden reményről is, egyszerre ott terem kis szobájában a nemes lelkű alispán, s tudtára adva, hogy a tiszaréti jegyző meghalt, kéri, nem vállalná-e el hivatalát? nemeslelkűségének túlzásában annyira menve, hogy valamint az előtti jegyzőt, úgy őt is a hivattalal öszvekött telekre nézve fölmenti minden úrbéri tartozásoktól.

Jónás megköszöné Réty gondoskodását, s még azon héten kiment Tiszarétre, hol őt történetünk kezdetén, mint e helységnek húsz éven át hivataloskodott jegyzőjét, ősz fürtökkel, de még testi— s lelkiképp ép erőben találjuk.

Ha olvasóim ezen időről valami érdekest kívánnak tudni, legfelebb azt említhetem, hogy Tengelyi pár évvel történetünk előtt Tiszaréten egy kis kuriális házat s fundust vásárolva magának, jegyzőségén kívül gazdasággal foglalatoskodott; hogy egy leánya, Vilma s fia, Pista született, kikkel mint az egész környék legszebb leányával s legpajkosabb fiával nemsokára megismerkedünk; hogy Erzsébet asszony egy idő óta jóval többet pöröl, s Jónásnak Rétyvel való barátsága főképp az utósó követválasztás óta igen elhidegült. Más érdekest nem mondhatok. Tengelyi e hosszú idő alatt nem változott; annyi szenvedés kissé elkéséríté, de azon igazságszeretet, melyet rajta ifjúkorában láttunk, a bátorság, mellyel minden elnyomás, minden törvénytelenység ellen fölszóalt, ugyanazok maradtak, s Erzsébet asszonynak igaza volt, ha fejét csóválva azt mondá, hogy férje soha megokosodni vagy valamire menni nem fog.

Tengelyinek már külseje is tiszteletet gerjesztett, de még inkább nevelé ezen érzeményt a komolyság, vagy hogy úgy mondjam, ünnepevényesség, mely e férfiú magaviseletét legszorosabb házi körében is jellemzé, s mely által, ha társasága kellemetlenné vált is, a falusi jegyző azon megvető barátság kitoréseitől őrizteték meg, melyekkel leereszkedés neve alatt sok becsületes ember felsőbbek által annyira kínoztatik. Felsőbbekkel, kik által a megyei nemességre gyakorlott befolyása végett fölkerestetett, senki az udvariasság szabályait szigorúbban meg nem tartá, de senki hidegebb közönösséggel nem viszonzható barátságukat. “Felsőbbjeink – így szóla többször – minket, alsóbbakat csak annyiban becsülnek, mennyiben hasznunkat vehetik, mi őket, csak amennyiben tőlök félünk; én nekik használni nem akarok, félni nincs okom, miért fogadjam hát vagy keressem barátságukat?” Hogy Tengelyinek ezen tulajdona neki barátokat nem szerzett, azt olvasóim könnyen átláthatják. A felsőbb osztályok, midőn az alsóbbak legaljasabb hibáit magokévé teszik, eléggé leereszkednek; ki vehetné nekik rossz néven, hogy legalább tulajdon hibáikat, minő a büszkeség, másokban túrni nem akarják? De falusi jegyzőnél, ki befolyása által, melyet a nemességre gyakorol, hivatalában biztosnak érzi magát, s a kis házat, melyben lakik, mint nemesi tulajdont bírja, én függetlenebb teremést nem ismerek; s így hősöm nyugodt lélekkel nézhető mindazon neheztelést, mely az alispántól az utósó esküdtig majdnem minden kebelben ellene forraltatott. Tengelyi egyike vala azoknak, kik – mint mondani szokta – caesaroknak vagy falusi jegyzőknek születtek; azaz, ha véletlenül caesarokká nem lettek, a jegyzőségénél magasabbra emelkedni nem tudnak; s ő rég nem vágyódott más után, mint amivel bírt; meggyőződésből, mint maga mondá, vagy kénytelen-ségből, mint ellenei hirdetéik, én nem mondhatom; de józanul mindenesetre, mert azon út, melyen magasra

haladhatunk, nem olyan, hogy azért, ki azt meghajlott fővel keresni nem akarja, fölaltathatnék. De valamint Tengelyinek ezen hibái vagy jó tulajdonai (nem tudom, minek nevezem, s olvasóimra bízom e felette kétséges tárgy elhatározását, mely bizonyosan aszerint fog történni, amint az alispánhoz vagy falusi jegyzőhöz állnak közelebb) őt előjárói előtt gyűlöletessé tevék: úgy nem vala talán az egész ország jegyzői közt egy sem, ki azon nép között, melynek ügyei rá bízottak, annyi népszerűséggel bírta, mint ő. Voltak itt is, kik elveinek túlvitt szigorúságát rossz néven vevék, s azon fellengző igazságszeretetet, mellyel minden jó ügyet, személytekinet nélkül pártola, sokallák.

De végre Tiszaréten s tíz mérföldre a környéken nem volt talán ember, ki Tengelyiről el nem mondaná, hogy becsületes ember; s ez legbizonyosabb jele annak, hogy csakugyan az volt, mert valamint nagy körökben semmi sem csalódik többször, mint a közvélemény, úgy egy falu szűk korlátai közé szorítva biztosan építhetünk reá. A színhely nagyságával nőnek a csalódások, kis színpadon csak azon hibák nem vétetnek észre, melyek nem léteznek.

Szorosabb barátságban azonban Tengelyi csak egy férfival állott, Vándory Boldizsárral, kivel őt olvasóim most a törökdombon először láták. S e barátság vala az, mi életének egyik fő örömét tevék.

Vándory s Tengelyi egyébiránt a legkülönbözőbb emberek valának, kiket magunknak képzelhetünk, s épp ez vala talán oka változhatatlan barátságuknak. Ugyanazon tulajdonukat, melyeket magunk bírunk, csak egyszer, azaz önmagunkban szoktuk szeretni. E két barát haj-lamai s tulajdonságai kiegészíték egymást. Mintegy azért látszának egymás mellé állítva, hogy bennök mindent, mi emberi kebelbe nemesíthet, egymás mellett találjunk. Tengelyi szigorúsága után, mellyel az emberekről szólt – Vándory derült életnézete, ki mindennek jó oldalát kiemelve, mindenben valamit talált, mit szeretni lehessen, jóltevő vizsgálatásként hatott reá.

Ötvenéves koráig mindenki vagy kibékült, vagy megbosszankodott a sokaságra; s ha oly férfinál, ki, mint Tengelyi, többször szorult barátaira, ez utóbbi történt, nincs mit bámulni, s nincs mit neheztelni, főképp ha e szigorúság csak az elméletben létezik, s így volt ez Tengelyi-nél. Ki őt beszélni hallva, azon ingerültséget, mellyel minden gonoszról szólt, öszve hasonlítá tetteivel, meggyőződhetett, hogy irgalmasabb férfi széles e világon nem volt annál; ki önmagát minden gonosz kérlelhetlen üldözőjének hirdeté. Ne vádolják azonban olvasóim következetlenséggel e férfiút, főképp a fiatalabbak ne, kik élőkől még csak fölteleiket ismerve, nem tudják, mennyi erényeket veszünk az életben, mihelyt gyakorlá-sukra alkalmunk jutott. – Ezer ember közt alig van egy, ki nem éppen azon tulajdonokról szólna legtöbbször, melyeket nem bír, s nem épp azon dolgokra nézve szerezte volna a legtisztább elveket magának, melyekre nézve érzi, hogy ily elvekre szüksége van. Gyávák bátorságáról, rossz bírák részrehajlatlanságáról, önzők a hazáról szólnak legszívesben; miért ne tárhatna ki jámbor jegyző is néha szigorú elveket? Nyugodtan eltűnjük az alávalóságot, szenvedjük, sőt néha kedveljük a legocsmányabb erkölcstelenséget, ha kellemes alakban közelít hozzánk; miért ne volnánk engedékenyek az erény kis hibái iránt? Ha tetsző formába öntetett is, azért senki sem taszítja el magától az aranyat, s nem panaszkodik senki, hogy terhes elhordani vállain.

Vándoryról csak keveset mondhatok; azon idő óta, melyet mint lelkész Tiszaréten töltött, hol hősiüknél pár évvel előbb telepedett le, nyugodt egyenlőségben folytak napjai. Múltjáról mást nem tudunk, mint hogy Heidelbergben tanult, s hogy ott, noha majdnem tíz évvel idősebb s teológus, mégis egyedül Tengelyivel társalkodott. Családjáról s gyermekkoráról soha nem beszélt. Azon, hogy magyar, senki sem kételkedett, ki őt szólani hallá; s ki Tiszarétre jövén az agg lelkészt ott látta hívei között, apának hinné gyermekei körében, annyi tisztelet környezi a jámbor öreget, annyi szeretet mosolyg arcain mindenkinek elébe. Maga a Réty család osztozott e köztiszteletben, s talán nem volt ember, ki ez oly büszke házban annyi tekintéllyel bírt, mint Tiszarét szerény lelkésze.

Ez az, mit hőseim múlt életéről mondani szükségesnek tarték. Ha hosszabb voltam, s valakit olvasóim közül untattam, gondolja meg, hogy nem éltem azon írói jogommal, mely szerint őt hosszú előszóval vendégheltem volna meg, s ne tegye azért félre könyvem. Regényem csak az élet képe akar lenni, s az nem lehet mindig mulatságos.

Már a nap lealkonyodott, s csak még néhány piros felleg jelölé a helyt, hol az eltűnt, midőn a barátok a faluhoz értek, s Vándory jó éjszakát kívánva Jónástól elvált.

Hősünk magánosan, s meglehet, mert a törvénykezési jelenet, melynek a törökdombon tanúja volt, érzelmeit sérté, vagy talán mert múltjára gondolt, komorabban, mint máskor tért házába. De midőn a kapunál Vilmát látá, ki vígan elébe lépett, s midőn kebléhez szorítá a nyájas gyermeket, a gond, mely homlokát ráncokba voná, eltűnt, s csak boldogságának érzete tölté el szívét.

Be akart menni, leánya nyájasan visszatartóztatá:

– Előbb még egy kis kérésem van – szóla mosolyogva – , míg nem ígéred, hogy teljesíteni fogod, nem eresztlek be.

– S mi volna az? – kérdé Jónás jókedvűen simogatva leánya arcát.

– Hogy meg nem haragszol – felelé Vilma kérőleg.

– Én – s ugyan miért?

– Tudtod nélkül tettünk valamit.

– Ha csak az, hogy meg nem haragszom – szóla Tengelyi nevetve – , azt megígérem.

– És hogy helybe fogod hagyni?

– Ez más kérdés, de ha te tevéd – folytatá mosolyogva – , legyen megígérve ez is.

S apa s leány bementek a házba, boldogan, s meg kell vallani, jegyzőnk részéről nem minden kíváncsiság nélkül.

3

Tiszarét helységében, hová a jegyzővel s lelkésszel mi is visszatérünk, azalatt csend s béke uralkodik. Egyes munkások, kik a mezőről hazatérve, kaszával vállaikon házaik felé ballag-nak, itt-ott pár csevegő szomszéd a kapuk előtt vagy egy gyermekcsoport az utca közepén, porban játszva, ez minden, mit észrevehetünk, s mi felett az estharang elzengi dalát, lassú kongásokban, mintha fáradva volna ő is, s félig szunnyadozva mondaná el esti imádságát. Maga a korcsma, hol máskor vígan folyt a tánc, s Icik zsidó jó áron – de hitelbe, még nem termett gabonáért méré borát, ma üresen állt; s ha a csapszék ajtaján benézünk, csak a Rétyek cseh kertészét s Ákos vadászát látjuk, kik, mint Izrael a pusztában Egyiptom hústáaira, híg italok mellett hazájok jobb sörére emlékeznek. – Ugyanazon csendet találjuk az uraság udvarában is, mely köztudomás szerint hazánkban a korcsma után mindig a legzajosabb hely. Az úrfi, mint tudjuk, kutyáival együtt agarászni ment. Az alispán, a főügyésszel s jegyzővel szobájába zárkózott, s kétségen kívül igen fontos tárgyakról beszélgetne, ha a közelgő est homálya s talán maga a beszédnek fárasztó fontossága álomba nem szenderíti mindnyájukat. A teins vagy nagyságos alispánné pedig, ki mint csattogány a berket, e házat máskor mindig eltölti szavával, s e kedves madártól talán csak abban különbözik, hogy szava hangosabbá s szüntelenebbé lett, mennyivel inkább eléhaladott élte nyarában – a kertben sétál. Kövessük őt.

A tiszaréti kertje, mint már említém, csudája vala az egész vidéknek. Remete ház, szilvaszaló, templom formára épült galambház, halastó, s hozzá halászkunyhó, barlang, parasztház stb. – mert ki mondhatná el egyszerre a Rétyek képzelet— s szeszélyeinek fényes eredményeit, melyek a szerencsés utast, ki kertőkben körüljárhatja – nem szűnő meglepésben tarták? Mindezeket bámulni lehet, de leírni nem. A kertnek legtávolabbi részét mintegy húszholdas erdő foglalá el, melyet a teins alispán úr már rég kivágotott volna, ha a főispán – ki megszállva Rétyéknél, ez erdőt dicséré leginkább – a tiszteletreméltó magas nyársudarakat nem menti meg urok kertészi ízlésétől. A magas nyárfák messze terjedő ágai s alattok a bokroknak egymásba font zöldje valóságos vadont képezének, hová a dél forró sugára nem hatott; s ha a tizenhét óras ebéd után visszavonulhatál, itt félóra legalább szabadnak, nyugodtnak érezhetéd magad. Ez erdőben csak egy út volt, mely számtalan tekervényekben rajta keresztül— vagy inkább körülvezetett; s ez az, melyen most Rétyné őnagyságát leghívebb szolgájával, Macskaházy ügyvéd úrral, a legfontosabb beszélgetésben találjuk.

Októberben vagyunk, az estharangot is hallottuk már, mint olvasóim talán emlékezni fognak, efelett még erdőben járunk, hol nappal is minden homályosabb, s azért olvasóim természetes-nek fogják találni, ha személyeink részletes leírásába nem ereszkedem, mit én főképp Rétyné őnagyságára nézve úgyis nem szívesen tennék. Ha azonban nappal volna, olvasóim láthatnák, hogy Rétyné negyven és ötven között, azaz azon korban, melyet negyvenen túléltek emberek a férfikor legszebb idejének tartanak, s mely eszerint ily férfias asszonynál is talán a legszebb-nek nevezhető. Termete magas, s mint egyéb birtoka, szépen arondirozott. Haja – de ehhez, mindaddig, míg olvasóim őt főkötő nélkül nem látják, mi alig fog történni, jóformán közünk sincs – , az erős szemöldök s gyöngye bajszočka szerint ítélve, hihetőképp fekete. Arca csupa nagyságos méltóság, néha, s pedig elég csudálatosan harminc hónap után visszatérő s hat hónapig tartó időszakokban, midőn a tisztújítás közeledik, szerfölött nyájas és leereszkedő; egyébkor fölséges büszkeségű, melyet két hatalmas szemölcs még inkább nevel, egyike felső ajkának jobbik oldalán, mely arcának, még ha mosolyog is, megvető kifejezést ad, másika álla fölött. Királynőnek gondolnád, ha a megyei hajdú, ki mellette áll, nem intene, hogy alispánnéval szólsz. Rétyné dáma volt a szó legszorosabb értelmében. Háztartása pompás, ebédei soha két óránál nem rövidebbek, udvara telve aprómarhával s vendégekkel, melyeknek előkelőbbjei a legpontosabb szolgálatot találják. Ha beszélni hallod, valamely gazdag forrásnál képzelhetéd magadat, mely nem szűnő futásban minden tárgyakon elárad. Szava hatalmas és csengő, hogy Jérikó falai rengenének, s az egész háznép elhalványul hallásánál. Az, amit mond, bámulásra gerjeszt minden elfogulatlant, nemcsak, mert majdnem szóról szóra ugyanaz, mit az alispán

mondani szokott, s ezen házassági egyetértés romlott korunkban csudálkozásra méltó, de főképp azon mély juridicus tudomány által, melyet napjainkban már magyar asszonyoknál is csak ritkán találhatni, s mely az asszonynak oly különös bájt s kellemet ad. Nem vala ügyvéd széles e hazában, ki törvényes tárgyakról szívesebben s többet szólott volna, mint Rétyné, s annyi tudománnyal s mélységgel, hogy Macskaházy úr sokszor megvallá, miként legjobb replikáit egészen öngyűlölet tanácsa szerint készíté.

Ez utóbbi, kit most kegyes uraságával az erdőben sétálva találunk, mintegy ötven s hatvan év között lehetett, alacsony, száraz férfiúcska, kit inkább hosszú megszokás, mint évek terhe hajtott meg. Halvány arc, hegyes orr s áll, bizonytalanul tekintető szem, mellyel csak néha s mintegy véletlenül találkozol, de mely szűrő tekintetét azonnal elvonja, mihelyt észrevétted, s kopaszság által nagyított homloka, melyet néhány ritka ősz fürt környeze, oly egészet képezének, mely előtt minden ember – a Réty családot természetesen kivéve – rosszul érzé magát. E családnak hívebb embere nem volt. Közel harminc évet töltött a háznál, s annyi jó s rossz napokban részesült, hogy szinte a család egyik tagjává vált, s érdekeit talán állhatatosabban védé, mint a család maga. Csupa haszonvágyból, mint ellenei hívek, valódi hajlandóság-ból, mint Réty gondolá, s ki tudja, némi tekintetben talán igaza volt mind ennek, mind amazoknak. Az ember oly csudálatos vegyülete a jó s rossz tulajdonságoknak, hogy alig van, ki sokáig alávaló cél után fáradhatna anélkül, hogy valami jobb érzemény ne támadjon keblében, valamint ritka az, kinek nemes indokai közé ne vegyülne előbb-utóbb egy kis haszonvágy, hiúság vagy más, ehhez hasonló nemtelenebb anyag is; s meglehet, hogy Macskaházynek is előbb csak színlelt ragaszkodása utóbb valódi érzeménnyé változott, de nem engem illet ítélni az ember fölött!

Most azonban az egyetértés, mely Rétyné s hú ügyvéde közt létezett, úgy látszik, meg vala zavarva. Az alispánné sebes léptekkel s látszó fölgerjedésben jára föl s alá a fák alatt, Macskaházy egy lépéssel hátrább, s a szokottnál még inkább meghajolva követé hatalmas asszonyát; csak néha egy-egy engesztelő szót szöve felingerült beszédei közé, de amint látszék, kevés sikerrel, mert amaz nyughatatlanul rázá fejét ily félbeszakasztásoknál, mondva, hogy beszélni könnyű, s hogy jól tudja úgyis, miként Macskaházy senkit sem enged szóhoz jutni, de hogy a valódi hűség csak tettek által bizonyulhat be, s több efféléket.

– S én nyíltan megmondom önnek – monda végre Rétyné, ki a szünteleni beszélgetés vagy járás miatt fáradtan megállt, s szeméit a kis ügyvédre szegezve napernyőjével a földet üté – , az, mit ön mond, engem kétségbe ejt.

– De mikor mondom nagysádnak – viszonzá Macskaházy, ki mint látszék, hasonlóképp kétségbeeséshez közelgett, habár egészen más okból – , hogy erre semmi ok nincs, hogy kétségen kívül...

– Oh, tudjuk – szakítá félbe az alispánné – , hogy ön kétségbeesni nem fog; mit bánja ön a mi bajainkat. Ha koldusbotra jutunk, vagy az egész világ előtt meggyaláztatunk, ön azért ügyvéd marad, és ki tudja, talán...

Macskaházy sértve érezé magát, s miután türelme elfogyott, véletlenül azon nagy találmányt tevé, melyet a társas életben oly fölötte jól használhatunk, hogy szenvedély ellen csak hasonló szenvedéllyel léphetünk föl sikerrel. A harag, mellyel most szólott, sokkal inkább hatott Rétyné kitöréseire, mintha a világ minden filozófjainak okoskodásaival lép föl ellenök. – S hát ez a köszönet – szólott a kis ügyvéd nemes haragjában – , ez a hála, melyet harminc éves szolgálata-taimért érdemeltem? A család díszé s böcsülete fenntartásáért én – Macskaházy Ádám, fejemet kockáztattam, s köszönetül gyanúsítást találok.

– Ne vegye fel úgy ön – szóla közbe engesztelőleg Rétyné, ki észrevevé, hogy kissé túlment hevében, s hogy Macskaházy nem férje, kitől válóper nélkül nem lehet megválni – , lám, én asszony vagyok és szerencsétlen viszonyaim – és...

– Asszony, asszony! az mind szép és jó – szóla amaz, ki észrevevé, hogy a csata rá nézve kedvezőleg fordul – , én ismerem nagysádat, nagysád nem oly asszony, mint a többiek. Amit szól, azt replikába tehetni. Látom, jobb lesz, ha más helyet keresek magamnak – ügyvéd, ki a család bizodalját elvesztette...

– De ki mondta, hogy bizodalunkat elvesztette? – szakítá félbe kérőleg a nő – mi csak önbe bízunk, mit tegyünk, ha önt elveszítjük? azonkívül – tevé hozzá a már ellenállhatatlanná vált alispánné – ismeri ígéretünket. Azon nap, mikor az irományok kezembe jőnek, elmegyünk a káptalanhoz, s az inskripció, melyet maga kívánt, kezében lesz.

– Ami az inskripciót illeti – dörmögé Macskaházy szelídebb hangon – , isten látja lelkemet, hogy nem azért teszem. Ám ha méltóságok hű szolgálataimért – ob fidelia servitia – felőlem gondoskodnak, én éltem végeig meg fogom hálálni – de...

– Hisz tudom, ön lelkéhez nem fér haszonvágy, de az inskripció szép, s habár nem éri is föl azon szolgálatot, melyet családoknak tesz, mégis szép osztályrész.

– Melyet bizonyosan meg fogok érdemlenni, habár még száz akadály gördülne is élembe – szóla nemes lelkesedéssel Macskaházy.

– S valóban azt gondolja, kedves barátom? – sóhajtja az alispánné – én kételkedem.

– S miért? mert az első próbatét nem sikerült? gyermekség! Minden jól s helyesen vala elkészülve, ki tehet róla, hogy az ég ez egyszer nem kedvezett? Az ember, ki Vándorynál betört, biztos és ügyes. Mondám neki, hogy ne csak az írásokat, melyeket nagysád kívánt, hanem pénzt s egyéb valamit érő dolgokat is vigyen el magával, azért, hogy a dolog közön-séges lopásnak látszassék, s reánk semmi gyanú ne háramoljon. Ez volt oka, hogy az egész nem sült el. A szerencsétlen tolvaj csak néhány garast találva az asztalfiókban, több pénzt keresett. Azalatt a tiszteletes visszajött, s lármát ütött, még mielőtt Cifra az írásokhoz juthatott. A tolvaj az ablakon ugrott ki, s így illant el – Vándory nem véteté úzóbe, mint másnap mondá: mert félt, hogy statárium alá kerülne; s így látni, hogy néha a filantrópiának is vannak hasznai. – Az iratok most Tengelyinél vannak, mint az öreg szolgáltól tudom, a nagy vasládában az ajtó mellett, hol a jegyző a maga s a község irományait tartja; s ne féljen nagysád, megtaláljuk azokat ott is. Sőt még szeretem, így két legyet ütünk egy csapásra, úgys Tengelyivel van még egy kis számolásom.

– Remegek – szóla az alispánné – , a jegyző háza teli van emberekkel, hátha a tolvajt megfogják.

– Fölakasztatjuk – szóla közönyösen Macskaházy – , hisz statáriumunk van.

– És ha az egész megvallja?

– Nem fogja megvallani. Azt ígérjük neki, hogy ha hallgat, bántása nem lesz; ha pedig – tevé hozzá a kis ügyvéd enyelgő hangon – mégis vallani akarna, nem lesz rá ideje; fölakasztatjuk, minekelőtte vallhatna.

– Oh, ha tudná ön – szóla Rétyné sóhajtva, szinte érzélgő hangon – , mennyit küzdék, míg e lépésre határozám magam, mennyit szenvedek még most is, ha arra gondolok, hogy... De ki tehet róla! nevem becsülete, gyermekeim java – minden, mi az életben kedves s neki becsét ad, kényszerítnek...

– Mit nem tesz anya gyermekeiért – viszonzá meghatva Macskaházy, midőn szemeit törle, s setétségben könnyekre nem levén szüksége – , mily szív lakik nagysád keblében, azt csak én tudom. Ha tudná a világ, leborulna előtte.

– Isten mentsen – szakítá félbe ügyvéde lelkesedését Rétyné, ki egyébiránt nem vevé kedvetlenül óriási hízelgéseit, s örült, midőn hallá, hogy kis ügyvédi ügyességgel tette, melyet a pór lopásnak nevezne, nemes feláldozásnak tekinthető – , isten mentsen, hogy e tettről kívülünk más valaki tudjon. A világ kegyetlen ítéletében, ki tudja, nem mondaná-e... – S itt az alispánné elakadt, talán bámulatában, mert érzé, hogy arca pirulni kezd.

– Ugyan miért kínozza magát, nagysád? – szóla közbe Macskaházy, földesasszonya zavarodását észrevéve – mi rossz van az egészben, amit teszünk? Egy kis irományelsikkasztás; – oly dolog, mely naponként történik, s mely Magyarországon oly közönséges, hogy legfelebb azáltal, ki magát sértve érzi, tartatik különösnek. Hányszor nem hallotta nagysád, hogy egész perek veszttek el, nem hónapos vagy éves, hanem harminc éven át vastagra nőtt perek, minden irományokkal együtt, s mi lett belőle? Keresték, s végre, ha lehetett, újhoz fogtak, s nem szólt senki felőle. Hát még ez esetben! Kötelezvényeket orzunk-e el, vagy fassiókat, vagy donációt? Isten ments! közönséges magánleveleket, melyeket nagy részben maga a nagyságos úr írt, s melyeket, éppen mert családi dolgokat érdekelnek,

más kezekben hagyni nem akar. A dolog maga egészen ártatlan, legfeljebb módja ellen lehetnének kifogások.

– Igen, igen, de a mód – sóhajtja az alispánné – , háztörés, rablás, mit tudom én, mily iszonyú neveket fognak adni az egészek.

– Igen, háztörés, rablás – szóla nyugodtan a tudományos jurista – , mennyiben az egész a tett elkövetőjét illeti, de mi közünk hozzá? Ha valaki, más embernek, kit éppen szentnek senki sem mond, de ki most büntető per alatt nem áll, s ki mellett eszerint a “jus connatum bonae existimationis” szól, beszéd közt elmondja, hogy tiszteletes Vándory hálósobájában nagy diófa szekrény áll, melynek felső fiókja jobb oldalánál bepecsételt s zöld szalaggal öszvekött iratcsomó van, melyet ő – ti. a szóló – annyira szeretne látni, kíváncsiságból vagy tudományos célokból vagy akármiért, hogy annak, ki azt neki elhozza, száz forintot adna, kérdem: van-e ebben valami vétkes vagy éppen büntetésre méltó? Kétségen kívül nincs. S most megyek tovább: ha ugyanazon ember, például mondjuk A. a másikkal, B-nek még azonfelül azt beszéli, hogy a tiszteletes úr szombat estve az udvarban vacsorál, s hogy mivel kertfelőli ajtaját bezárni nem szokta, félni lehet, hogy egyszer valaki estve a kertfalon át minden akadály nélkül házába mehet, azután hálósobájába s így a szekrényhez, melynek felső fiókja jobb oldalán fekszenek az iratok, ismétlem, ha valaki mindezt csak úgy beszélgetés között elmondja – van-e ebben valami vétkeesebb az első beszélgetésnél? S ha később ezen egyed B., ki mellett a jus bonae existimationis szólt, betör, s az iratcsomót kezembe adja, én törtem be, én raboltam a tiszteletesnél? Nem volna-e bolond, ki ezt mondani merészlené? Amit ígértem, azt megteszem, a száz forintot kifizetem, mert természetesen szavát megtartani minden becsületes embernek kötelessége, a többihez közöm nincs.

– Igaz, igaz – sóhajtá Rétyné, ki lelkiösmeretét ez okok által teljesen megnyugtatva érezé – , de a világ nem így okoskodik!

– A világ mindig ferdén ítél, s így fog ítélni az utolsó ítéletig, s ez kétségen kívül az első leend, mely általánosan elfogadtatik – szóla komolyan Macskaházy, ki jó reformált létére teológiával szívesen fűszerezé beszélgetéseit. Az úgynevezett erényes embereknek egyik mesterségök az, hogy legszebb oldalukat fordítják kifelé. – Ne féljen, nagysád, erről a közönség beszélni nem fog.

– Ha az iratok még Vándorynál volnának, elhinném – viszonzá Rétyné – , de most Tengelyinél a falu házában, hol annyi ember jár s kél, hol éjjel őr áll, kételkedem.

– Azt bízza, nagysád, reám; az iratok a vasládában vannak ez elég; a vasládának csak két kulcsa van, s mennyi lakatos e világon! – Itt Macskaházy gondolatfolyamát Ákos vizslája szakítá félbe, ki urát megelőzve, Rétynéhez szaladt, s hízelkedve ugrádozék körülte.

– A vadászok hazajöttek – szóla Rétyné – , menjünk. – Már indulni akartak, midőn a vizsla egyszerre a sűrűnek fordulva ugatni kezd. Az ágak közt gyöngé csörgés hallatszik, a kutya ugatva a bokrok közé szalad, s észrevehetni, hogy valaki az ágakon keresztül tör. Végre a vizsla fölsikolt, s jajgatva, sántán tér vissza az előbbiekhöz, épp midőn Ákos, Etelka testvérel, hozzájuk lép.

– Mi a baj? – kérdé Ákos, mostohájának kezét csókolva, ki azalatt hív ügyvédével együtt néma rémülésben állt.

– Nem hallottál semmit? – kérdé remegő hangon emez.

– Igen, vizslám ugatott, talán nyúl vagy róka.

– Nem, nem, tekintetes uram – viszonzá Macskaházy, még mindig arra szögezve szemeit, hol a zaj eltűnt – , fejemet teszem rá, hogy ember.

– Meglehet, szegény fickó a faluból – szólt Ákos, vizsláját simogatva – , ki megtudta, hogy holnap gyümölcsöt szedünk, s még egyszer használni akarta az alkalmat, s az egész idő alatt, melyet rejtekében töltött, hihetőképp éppúgy remegett, mint most barátom uram. – Ej, be merész ember ön, a francia közmondás szerint; a bátor csak a veszély után ijed meg, s ezt sohasem láttam oly mértékben, mint most.

– Ez az ember hallgatózott, minden kérdésen kívül csak azért jött, hogy hallgatózzék – szóla közbe aggodalmasan Rétyné, míg Macskaházy, karját taszítva, vigyázatra figyelmezteté.

– Nem hiszem – szóla Etelka nevetve – , Macskaházy igen mulatságos úriember, de alig hiszem, hogy valaki, csak hogy beszélgetni hallja, októberben ide a hűvösbe álljon.

– Édes Etelka kisasszony, magácska azt nem érti – válaszolt az ügyvéd, kihez nyugalmával egész ildomossága visszatért – , őnagyságával fontos dolgokról, pereinkről szoltunk.

– És hihetőképp az ellenfél ügyvéde azért rejté magát el e fák alatt, hogy mesteri fogásait előre kitudja, nemde? – szakítá félbe Ákos nevetve a szólót. – De ha annyira szíven fekszik, miért nem fogta el a zsványt? Tekintetes s vitéz Macskaházy úr megbirkózik tizzel, s azt hallám – csak egy volt...

– Én? – kiálta föl Macskaházy elrémülve már a gondolatnál – én magam?

– S miért nem? De jöjjön velem, most ketten vagyunk; ha csakugyan volt itt valaki, mit még most sem hiszek, elfogjuk; ha nem, jót kacagunk.

– De kérem, domine spectabilis – szolt zavarodva Macskaházy, kit Ákos kezénél fogva maga után húzott – , így fegyvertelenül, sötét éjszaka, mégis jobb lenne, ha cselédeket hínánk.

– Hová gondol – neveté Ákos – , hisz míg cselédeket találunk, gonosztevőnk tízszer megszőkik. Csak bátran, barátom, anyám Etelkával addig hazamegy, mi pedig regényes kalandunkban járunk el; s győzünk vagy... elszaladunk. Nemde, barátocskám? – tevé nevetve hozzá – hacsak ijedtünkben a guta meg nem üt.

Macskaházy, ki még mindég annyira el vala rémülve, hogy e tréfákon megharagudni eszébe sem jutott, csak némely észrevételt rebegett: mennyivel jobb s célszerűbb volna cselédeket vinni magukkal! De miután Rétyné is kéré őt, hogy menjen Ákossal, s miután ildomos ember létére kiszámítá, hogy az üldözendő gonosztevő hihetőleg utolérhetetlen, a kis ügyvéd nagy merészen begombolá felső ruháját, s azon ünnepélyes óvással, hogy mi őt illeti, ő nem fél, Ákos után elindult.

Rétyné s Etelka, amaz aggodalmak közt, ez Macskaházy félelmén kacagva, hazafelé indultak, s a vizsla hihetőképp az erdőben tett kellemetlen tapasztalásaira emlékezve, ura helyett most az egyszer őket követé.

A bátorságnak különböző nemei között, melyek egyenlő mértékben senkinek sem tulajdonai, Macskaházy épp azt bírja legkevésbé, mely zsványok elfogására szükséges, habár nem merném állítani, hogy félt, legalább annyit mondhatok, hogy nemigen kellemetes helyzetben érzé magát. Képzelve ugyanis magát valaki helyébe. Macskaházy járatos vala a törvény legtekervényesebb ösvényein, s a homálnak nem éppen ellensége, de ily út, milyenen most vékony lábacskaí botorkáltak, ennyi töke s ág, mely járását egy hosszú botlásá tevé, fölülmúlta képzetét, valamint azon sötétség is, mely az erdő sűrű lombja alatt a haladókat körül fogá. Gondoljuk ehhez, hogy Ákos fiatalsága hevében az úton inkább szaladt, mint ment, úgyhogy ügyvédünk minden erőködés mellett alig követhet vezetőjét, ki minden kímélet nélkül törve az ágakon keresztül, hű követőjét szünni nem akaró vesszőzés processzusán vezeté keresztül. Más alkalommal Macskaházy megemlékezve nemeslevelére, nem tűrte volna e bánásmódot, most miután szerény észrevételeire, melyeket e rohanó haladás ellen, megvesszőzött arca tekintetéből tett, csak azt nyéré válaszul: maradjon valamivel hátrább, hallgatott, s minden verés, botlás dacára nem maradt hátrább egy lépéssel sem, hanem néma méltóságban, mint a haldokló római – köpönyegével takarva arcát, nyomban követé Ákost, s azon gondolattal bátorítá magát, hogy ily sötétben puskával senkit sem lehet eltalálni, azon esetben pedig, ha véletlen szerencsétlenségéből mégis találkoznának keresett ellenökkel, ő Ákosnak segítséget szerezni azonnal hazaszalad. Erre azonban nem nagy valószínűség létezett. Sötét éjszaka, zárt, s még efelett kék köpönyeggel takart szemekkel, még oly ügyes ember mint Macskaházy ügyvéd úr, se lát igen tisztán; Ákos pedig mint látszik, barátja kedvéért, csak a legsűrűbb helyeket keresi, s a zajt hallva, melyet követőjén a visszacsapó ágak tevének, oly jó kedvben érzé magát, hogy e percben senkinek, habár a világ legnagyobb zsványa volna, kellemetlenséget okozni nem akarna.

Negyedórai keresés után az erdőszélhez érve Ákos végre megállt, s midőn Macskaházyhoz fordult, ki szemeit fölnyitva ismét lélegzetet vett, így szolt: – Az erdőben nincs senki, arra esküt tehetünk, itt nem látszik s nem hallatszik egy emberi teremtésnek legkisebb nyoma, most talán csak elhiszi, hogy csalódott, s legfőlebb nyúl volt, mi előtt annyira elrémült.

– Egészen úgy tetszett, mintha emberlépteket hallanánk, édesanyja őnagysága is megesküdnék reá.

– Ha úgy van – viszonzá Ákos, alig tartva vissza nevetését – , menjünk még egyszer vissza, két vagy három sűrű helyet tudok, hol még nem voltunk, talán ott van...

– Dehogyan van – sóhajtja fel Macskaházy, Ákost, ki már visszafordult, feltartva – , ha egy egér lenne is ott, ráhágtunk volna, annyira keresztül-kasul jártunk, alig bírnak lábaim – s a kis ügyvéd sóhajtozva törülé homloka izzadságát.

– Jól van – mondá Ákos – , ha azt hiszi, hogy az erdőben nincs, menjünk itt a kert körül, talán másik oldalán találunk valakit, itt minden csendes. – S ezzel Ákos átugrott az árkon, Macskaházy előbb az árok közepébe, azután pár csudálatra méltó gimnasztikus evolúcióval föl, másik oldalára mászott, s a két kereső némán haladva egymás mellett, rövid idő után a kert szögleténél fölfelé fordulva a fák által eltakartatik szemeink előtt.

Minden hallgat. Az éj sötét s kedvetlen, mint októberben lenni szokott. A tiszta napnyugot után mindig több föllegek vonulnak össze a láthatáron, s a téren hosszú sóhajokban lejt át az őszi szél, hideg érintése alatt a fák gallyai s levelei remegnek. Csak itt-ott egy csillag, mely néha a föllegekből kiragyog, s a távol mezőn fellobogó pásztortüzek terjesztenek kis világot a tárgyak felett. Ákos s követőjének léptei rég elhangzottak, s csak távol kutyaugatás, mely a faluból hallatszik, s egy messze pásztor tűznél fölhangzó dal, melynek egyes hangjai a kertig hatnak, szakítják félbe az éj csendét – midőn az árokból, közel a helyhez, melyen a kettő előbb átment, egy ember emelkedik fel. Ha nem lenne is setét, arcát és termetét széles kalapja s a nagy bunda, mely vállain függ, eltakarnák. A férfi, mint látszik, a dalra hallgatva mozdulatlanul áll, s miután bizonyossá válik, hogy senki sincs közelében, halkan kilép az árokból, és sebes léptekkel a mezei tüzek egyike felé veszi útját.

De hagyjuk őt magára – úgy látszik, maga is ezt kívánja – , s térjünk vissza Tengelyihez, kit épp akkor hagyunk el, midőn leányától vezetve szerény lakába tért.

4

Láttál-e valaha házi boldogságot, olvasóm? Ha láttál, vagy azon szerencsések közé tartozol, kik azt élvezik, ha az áldást ismered, melyet kölcsönös szeretet egy családra áraszthat, ha tudod, hogy minden hír s dicsőség, melyért fáradunk, mindazon vagyon, melyet oly forrón óhajtunk, nem ér fel azon örömök legkisebbikével, melyeket tiszta keblek kedveseiknek körében a világtól nem gyanítva élveznek, akkor lépj tisztelettel a tiszaréti jegyző lakába, s kérd istenedet, hogy véseite magas paloták fölé küldje, de kímélje meg csapásaitól e csendes lakot, hol e család önalkotott boldogsága között áldja teremtményét.

Miután Tengelyi, leányától vezetve, szobájába lépett, botját s kalapját szokott helyére téve, újra kérdé jókedvűen: mi hát azon kérés, melynek teljesítését ígérnie kellett, mielőtt önházába eresztették?

Erzsébet mondá, hogy csak leánya kedveért egyezett meg, s Vilma szavakat keresve, melyekkel kérését legjobban előadhassa, még habozott.

– De hát fogom-e végre hallani a nagy titkot – szóla Tengelyi kissé türelmetlenül – , csak valami gonosztettet nem követtetek el?

– Igen, atyám – viszonzá Vilma nyájasan – , hisz megígérte, hogy nem fog haragudni reám.

– Haragudni? mintha valóságos zsarnok volnék – mióta szoktál félni apádtól?

– Félni – szóla leánya, apjára függesztve nyugodt tekintetét – , azt lányod nem fogja megtanulni soha. Ha hibáztam, megmondod s megbocsátasz – s úgy hiszem, nem hibáztam – , várj egypár percig, s mindent előadok. Tudod, exekució járt a faluban s azért mentél ki a tiszteletes úrral, mert mint mondád, nem segíthetsz e szegény embereken, s szívednek fáj nyomorúságukat látni. Mi hon maradtunk, s láttuk e szörnyűségeket. Szomszédunknak elvették utolsó tehenét, itt átellenben Farkas Jánosnál elszedték a dunnákat, vánkosokat az ágyakból, szegény Péternétől, kinek néhány tyúkjá s egy szamárkája volt, melyen tojásaival a városba járt s egynek s másnak holmit hozott, elvették azt is, durván s káromkodva, mintha gonosztevőkkel szólnának. Farkas fia nem akará engedni, hogy az ágy, melyen anyja fekszik, elvitessék, s őt megverték, s kötözve vitték a szolgabíróhoz, honnan, úgy mondják, holnap a tömlöcbe fog küldetni. Mi láttuk s hallottuk mindezt – folytatá szemeit törülve Vilma – , s keservesen sírtunk. Anyám mondá, hogy mindez nem lehet másképp, mert az adót törvény veti ki, s ezek nem tudták lefizetni tartozásukat; én csak arra kéréim istenemet, hogy hazajöjj, hisz e két vastag könyvben, melyet annyit forgatsz, úgy gondolám magamban, csak lesz egy kis törvény, melyben az áll, hogy a szegényt, ki önvétke nélkül tartozásának eleget nem tehet, mindenétől megfosztani nem szabad.

– Csalóddol, kedves leányom – viszonzá Tengelyi feszült kebelével – , e két vastag könyvben ily törvényt hasztalan keresnél, nyolcszáz év alatt ennek alkotására még nem ért rá nemzetünk.

– Oh, akkor nem is lesz isten áldása e törvényeken – szólt elfojtott hangon Vilma – , de isten neki, mi nem változtathatjuk meg, s ha a törvényben erről nem is áll semmi, legalább a vallás parancsolja, hogy felebarátink terheiben részt vegyünk, s azért megkérém anyámat s átmentem Farkasnéhoz, ha nem segíthetnők-e valamivel. Nem vagyunk gazdagok, de annyit mégiscsak adott isten, hogy egy-egy becsületes emberrel megoszthatjuk kenyerünket, anélkül hogy éhen maradnánk, s Farkasék mindig jó szomszédink voltak.

– Ezt jól tevéd, leányom – szóla Tengelyi, kinek szemei könnyekbe lábadtak – , isten megáld érte. Ettem én is a nyomorúság keserű kenyerét, s most, midőn az ég megáldott, kapumat nem fogom elzárni felebarátom előtt.

– Azt gondolám én is – szóla Erzsébet kezét szorítva – , s átereztem lányunkat.

– Mikor Farkasékhoz jöttem – folytatá Vilma – , az egész házat kétségbeesve találtam. A gazda ott ült a pitvarban, s fejét öklére támasztva üres istállójára nézett, az asszony összetett kezekkel járt körül szobájában s fia után jajgatott, a kisebb gyermekek a kályha körül ülve, anélkül hogy a történeteket értenék, anyjokkal sírtak. A szobában pár törött szék, az ágyból kihányt szalma, a

legnagyobb zavar, mintha ellenség pusztított volna a házban, hozzá még a szomszédok, kik majd vigasztalva, majd az igaztalanság ellen szitkozódva nevelék a zavart. Az ember szíve fáj, ha csak rá gondol. Miután szegény Farkasnét azon ígérettel, hogy majd a tiszteletes úr szólni fog az alispánnal, s hogy fiát nem fogják a megyeházhoz küldeni – mitől leginkább fél, mert úgy mond: aki csak oda jön, mint valóságos zsvány jön haza – , megvigasztaltam s ajánlám segedelmünket. Szépen megköszönte jóakaratomat, de mondá, hogy csak fia szabaduljon meg, s majd segítnék magukon. “Mi szegények – szóla a többiekhez fordulva, kik addig körülállták – nem hagyjuk el egymást. Ím e jó szomszédom pár napra ágyat ád, ez itt egy cipő kenyeret, ez egy pár garast, s úgy talán megsegít az isten. Ha Kenyházy esküdt úr, kinek férjem pünkösdkor két lovat adott el, megfizette volna árát, nem jutottunk volna ennyire. De ez a baj, minket exekválnak a kontribucióért, s ha az embernek keresete van, nem kap igazságot sehol. De restalláció lesz, majd elmegyek a főispánhoz, ki múlt restalláció előtt többeknek, kiknek Nyúzó főbíró úr tartozott, megszerezte pénzüket.” “Éj, kendnek még jó dolga van – szólt az öreg Liptákné, ki ez egész idő alatt mellette állt – , kendnek férje van, s Jancsi is, mint a kisasszony mondja, szabad lesz s majd dolgozik. Kend becsületes asszony, de szegény Violáné majd mit csinál? Halálán fekszik csecsemőjével s hétéves kisfiával, mellette strázsa, s a szolgabíró azt parancsolta, hogy mindenkit, ki csak a házhoz közelít, fogjanak el, mert mind Viola cimborája. Pedig Zsuzsi szép, jó leány volt gyermekkorában, mit tehet ő róla, hogy férje zsvány lett. Ha azon segíthetne a kisasszony, isten megáldaná.” Kérdezősködtem, s elbeszéltek, hogy Viola, ki előbb magát jól bíró gazda volt, most, mert gazdasága után nem láthat, egészen elszegényedett. Marháit s gazdasági eszközeit rég elszedték; telke parlagon hever, ami egyéb vagyonából megmaradt, azt károk fejében ma vitték el, úgyhogy az asszony egészen elhagyatva s minden nélkül kínlódik súlyos betegségében gyermekei között. Oda vezettetém magamat; hisz engem talán mégsem tartanak Viola cimborájának, gondolám, s az asszonyt csak nem lehet úgy segedelem nélkül halni hagyni.

– Igazságod van, kedves Vilmám – szólt a jegyző, leánya arcát simogatva.

– A nyomorúság, melyet Farkaséknál láttam – folytatá Vilma – , nem volt semmi ahhoz képest, mely most előttem állt. Már mikor a házhoz közeledtem, irtózatossá vált a lármám. A főbíró, nem tudom kitől, megtudta, hogy Viola ma éjjel nejéhez jó; s három hajdút rendelt oda, kik elrejtve, mihelyt belép, elfogják. Ez emberek borral készültek hőstettökhöz, és senkit a házból ki nem eresztének, mi nekik hihetőképp azért parancsoltatott, hogy Violát senki ne tudósíthassa, mi lármájuk mellett igen fölösleges őrizkedéssé vált. A ház maga egészen üres volt, egy kis hamuhalom a tűzhelyen, s a pad a kályha körül, melyet vályogból lévén, el nem vihettek, s a katonák most kancsóiknak asztalul, maguknak pedig székül használtak, ez volt minden, mi egykori kényelmeinek emlékeül maradt, a többi az igazság kezeibe jutott. Mikor a konyhába léptem, a hajdú káplár, ki levelekkel párszor megfordult házuknál, azonnal megismert, s elémbre jöve kérdé: mit akarok? Mondám, hogy a beteg asszonyt akarom látni; mire ő megjegyzé, hogy bizony kár fáradnom, mert Violáné már meg is halt, mi reá nézve annyival kívánatosb, mert ha holnapig él, az akasztófa elcsábítja férjét s özvegygé teszi. Több ehhez hasonló tréfa után, melyet pajtásai röhögéssel követtek, a kamara ajtajához vezetett, hol a beteg fekvék. Kértem, hogy csak kissé csendesebben mulassanak, s bemenék. A kamara oly setét vala, hogy belépve első pillanatban alig láttam. Egyik szegletben kevés szalmán feküdt a szerencsétlen asszony, mellette egyfelől csecsemője, a másikon egy hétéves fiú, ki anyja felé fordulva könnyek közt követé minden mozdulatát. Minden hallgatott, csak a katonák hahotája szakítá félbe a mély halotti csendet, mely a beteg körül uralkodott. Most úgy látszék, csecsemőjével együtt elaludt, s a kisfiú mihelyt rám ismert, bizodalmasan hozzám vonult, s gyermeki felfogása szerint suttogva elbeszélé szerencsétlenségüket. Már három napja, hogy anyja megbetegedett. Első napokban még ágyaik voltak, ő kevés száraz gallyat szedett a sövények mellett, az öreg Liptákné házuknál volt s főzött. Ma reggel egyszerre eljött a főbíró s anyjának megparancsolta, hogy százötven forintot fizessen. Neki nincs pénze, s azért nem adhatott semmit. Akkor a főbíró szörnyen káromkodni kezdett s megparancsolta hajdúinak, hogy mindent vigyenek el, anyját kihajtották ágyából, Liptáknét maga a szolgabíró lökte ki a házból, s a három katonának, kik a másik szobában isznak, megparancsolta,

hogy senkit ki s be ne eresszenek. Akkor a főbíró elment. “Oh, azóta anyám még sokkal rosszabbul van – folytatá a kisfiú, szemeit törülve. – Kevés szalmát, mit az ágyakból kiszórtak, szedtem össze, s itt csináltam egy kis ágyat neki, alig bírt odamenni, s azóta meg sem ismer. A főbíró s ott azok a katonák a szobában oly szörnyűket beszéltek, hogy apám ma éjjel el fog jőni, s hogy akkor majd fölakasztják. Most sokáig anyám is csak ezt beszélte, s úgy sírt s kiáltozott, én féltem. Később kis testvérem is sírni kezdett, eszembe jutott, hogy nem evett semmit, mert magam is éheztem, s kimentem szomszédainktól valamit kérni. Senki sem adott. A szolgabíró megparancsolta, hogy senki se merészeljen nekünk valamit adni, s hogy dögöljünk meg, mint a kutyák. Csak kevés vizet hoztam s egypár virágot, melyet a bokorról szakítottam, hogy kis öcsémnek legyen legalább, mivel játszassék, s hogy egészen üresen ne jöjjenek haza.” S ezzel a fiú, fejét ölembé rejtve keservesen sírt.

– Szegény fiú – szóla Tengelyi, kinek szemei ez egyszerű történet elbeszélése alatt nedvesedni kezdének – , jókor ismerkedik meg az élet keserűségeivel. Reményilem – tevé Erzsébethez fordulva hozzá – , küldél valamit a gyermekek számára, magam is mindjárt odamegyek s megnézem...

– Ne fáradjon, kedves atyám – szóla Vilma nyájasan – nincsenek ott többé, mi nem vittünk nekik semmit, őket hoztuk ide házukhoz.

– Ide, az én házamhoz – szóla Tengelyi megijedve – , s meggondoltad-e a következtéseket?

– Igen – viszonzá Vilma nyugodtan – , meggondolám, hogy ha tovább ott hagyom, meghal, s addig kértem s rimázkodtam a káplárnak, míg ígéretemre, hogy mindent magamra veszek, megengedte, hogy a szegény asszonyt elhozassuk, sőt még maga is segített.

– Hogy ott nem hagyta, azt jól tevé – szóla Tengelyi, nyugtalanul föl s le járva – , vitetted volna bárkihez, én szívesen fizetnék értök, de itt az én házamnál, a legnagyobb zsvány családjá a tiszaréti jegyzőnél szálláson! Mit fognak mondani elleneim?

– S nem mondtad-e, atyám – viszonzá Vilma szelíden – , ha keblünkben erős meggyőződés mondja, hogy jól tevének, az emberek ítéletét megvethetjük?

– Igen, ha egészen tisztában vagyunk magunkkal – szóla Tengelyi. – Viola, mondják, szereti nejét s most betegsége alatt bármily veszélyek közt el fog jőni hozzá. Mit tegyek akkor? Mint tisztviselőnek esküdt kötelességem elfogni őt, mint ember borzadok e gondolattól.

– Te nem fogod elfogni, nemde, apám – szóla Vilma hozzá simulva – , azt te nem teheted.

– S ha nem teszem – szóla Tengelyi homlokát redőkbe vonva – , ocsmányul elkergettetem hivatalomból, zsványok cimborájának neveztetem, s ismét koldulhatunk.

– Nem, atyám, az nem lesz – szóla Vilma bizalommal, noha szemei könnyekbe lábadtak – , jó tettet isten nem büntethet.

– Isten nem – viszonzá Tengelyi komolyan – , az emberek néha szokták. Ne sírj, leányom – tevé hozzá – , talán csak agyrémekkel kínozom magamat.

– De nem neheztelsz reám – zokogta Vilma – , én nem tudtam mindezt, nem képzelhettem, hogy ily szerencsétlenségnek leszek oka.

– Neheztelni – kiálta az öreg kebléhez szorítva gyermekét – , reád neheztelni, nem vagy-e jó s kedves, egyetlen leányom, éltemnek öröme s büszkesége, legszebb emléke múltamnak, reménye jövőmnek, egy egész mennyország, melyet ez angyalnak köszönhetek – tevé hozzá kezeit Erzsébet felé terjesztve.

– Igen, de ha Viola eljön – zokogá Vilma – , s ha azután mind az történik, amit mondál?

– Nem fog jőni – vigasztalá apja, ki most egy országot adott volna, ha kételyeit ki nem mondja – , s végre ha jön, talán nem tudja meg senki, tudod, nekem mindig kételyeim vannak. Te pedig mindenesetre nem tehetsz róla semmit. Ha idehaza vagyok, s ez asszony helyzetét látom, én is befogadom házamba, ha az egész világ fölzúdulna is ellenem. Töröld le könnyeidet, kedvesem – folytatá leánya homlokát megcsókolva – , te jól tettél. Így, kedvesem, most menj be a beteghez, én addig Vándoryért futok, ő félorvos. Isten áldjon meg.

S ezzel az öreg sietve elment, nehogy ő is könnyekre fakadjon; s míg az asszonyok a beteg ágyához ültek, szüntelen szidá gyáva lágyságát, mely miatt könnyektől elszokni még vénkorában sem tud.

5

Az ismeretlen, kit előbb a kertárokból kibújni láttunk, most közel a tűzhöz, de még világhörén kívül megállt, s vizsgáló tekintetet vete maga körül. A lobogó szalmalángok kétes világában magas rémként egy kútágas tűnt fel a homályból. A tűz mellett öszvegörnyedve, s kis pálcával piszkálva az égő szalma között, egy férfi ült, ki épp most újra kezdé énekét, s az ódonszerű dallamhoz így énekle:

*Más népeké a nagyvilág,
Nekünk hely nem marad;
Hazátlan a cigány, szegény,
Hazátlan – de szabad!*

– Hát ismét nagyidai gyászdalodat énekled, öreg? – szólt az ismeretlen, ki azalatt az énekeshez közelítte, s a végszónál kezét barátságosan vállára tevő; – mi bajod?

Peti – mert csakugyan ő az, kivel itt ismét találkozunk – mihelyt visszanézett, s az ismeretlennek arcát a tűznél meglátá, fölugrott, s kezét megragadva elvoná a világos körből, melyben állott. – Az istenért! ha valaki meglát – szóla halkán, ellentálló barátjához.

– Megbolondultál – viszonzá a másik kiszabadítva kezét, s ismét a tűzhöz közelítve – , ott a kertárokból feküdtem, bőromig vizes vagyok, hadd szárítkozzam kissé.

– Nem, nem; menned kell – sürgeté Peti – ; az egész falu telve ellenségeiddel. Ki tudja, talán valaki közelünkben van, s ha rád ismer, végünk, neked futni kell, ameddig lábaid bírnak.

– De kérlek, öreg – viszonzá Viola, ki azalatt kényelmesen a tűzhöz terült – , fél mérföldnyire nincs kívülünk ember a mezőn; mitől félsz?

– Téged megismernek fél mérföldnyire is; tudod, ma délután, mikor veled szóltam, már a sz.-vilmosi erdő mellett voltunk, s a pandúrok itt a kertek szélén, mégis az egyik rád ismert.

– Igen, mint mi őreájok; gondolták, hogy én vagyok, s ha oly nagy kedvök van velem megmérkőzni, velem – tevő hozzá, egyenként kiszedve s megvizsgálva pisztolyait, melyeket derekán viselt – , ím készen vagyok. Éjjel nem félek senkitől.

– Viola, Viola! utoljára is merészséged ront meg – szóla szomorúan Peti – , megveted a veszélyt, s veszni fogsz.

– S nem jobb-e – szóla a zsvány maga mellé vetve baltáját – , nem jobb-e meghalni egyszerre, mint úgy élni, mint én? Átkozni a napot, ha fölkel, mert világot terjeszt a földön, s üldözőimet nyomomra vezetheti; remegni minden madártól, mely az ágat csörögteni; ellenséget látni minden fatőben, ha estve az erdőn átmegegyek; futni az emberektől, kiket szerettem, s az erdő vadjai közt tölteni napjaimat, hogy mindezen kínok után éjjel akasztófáról s hóhérokról álmodjam – ez életem, s hidd el, Peti, nincs rajta mit féltennem.

– És nőd s gyermekeid?

– Igen – nőm s gyermekeim! – szóla emez, s mélyen főlshajtva néze az apadó lángokba, melyek épp elég világot árasztának arcára, hogy Peti láthassa a fájdalmas kifejezést férfias vonásain.

Viola szép férfi volt. A magas homlok, félig eltakarva holló fürteitől, melyek vállaira folytak, fekete szemének merész tekintete, a férfias kifejezés, mely napbarnított vonásait bélyegzé, s a természetes méltóság, mely magas természetének minden mozdulatában nyilatkozik – akaratlanul arra emlékeztetett: hogy azon emberek egyike előtt állsz, kik a természettől gazdagon megajándékozva, saját körükben, bármily magas vagy alacsony legyen az, az első helyet foglalják el.

– Ne szomorkodjál, pajtás – szóla végre a csendet félbeszakasztva Peti – , még minden jobbra fordulhat. Csak most menj el, itt egy percig sem vagyunk biztosan. A restelláció közelg. Nyúzó fél, hogy kimarad, s mindent elkövet, hogy magának érdemeket szerezzen. Engem ma, miután egymással szóltunk, a pandúrok elfogtak, s eleibe vezettek: isten verje meg a hóhért – úgy gorombáskodott velem, úgy fenyegetődzött, hogy hajam borzad, ha rá gondolok, s ha az áldott Ákos úrfi meg nem ment, most ahelyett, hogy melletted pihenek, a deresen feküdném. Kémei vannak köztünk, nem nevezte meg,

de annyi bizonyos, hogy minden lépésedet ismeri, s ma is tudta, hogy a faluba jössz. Isten csudája, hogy megmenekedtél. Ha nem csináltuk volna ki, hogy itt a tűznél találkozunk, el nem kerültél volna veszteted. A csárdás s cselédei megkötözve a pincében fekszenek, helyettök parasztruhába öltözött pandúrok várnak reád. Házad hasonlóképp telve pandúrokkal, s a faluban parancsolat van adva, hogy mihelyt a templomharanggal jel adatik, mindenki vasvillásan jelenjék meg. Mikor előtte álltam, Nyúzó káromkodva elbeszélte készülleteit, s mihelyt megszabadultam, ide ültem, s egy órája ordítom dalomat. Igazi szerencse, hogy találkoztunk.

– Házamban pandúrok – szóla Viola felugorva – , és feleségem – mondád, hogy beteg?

– Arról ne aggódjál – szóla a másik – , Zsuzsi nincs a házban többé, s amennyire beteg embernek lehet, neki jó dolga van. A nótáriushoz vitték...

– Tengelyihez? – mint rabot?

– Nem, nem – minden gond— s kímélettel, csak úgy felebaráti szeretetből. Hej! ritka dolog ám az, barátom! főképp mai időben, de isten meg is áldja érte.

– Felebaráti szeretetből – mormogá Viola fogai közt – , hátha csak cselszövény ez is? Nóm a jegyző kezei között, s tudod-e, hogy ki Zsuzsit kezei közt tartja, az életet tartja kezeiben?

– Most az egyszer csalódotl – viszonzá a cigány mosolyogva – , magam is azt gondolám eleinte, ki tehet róla, ha az ember nem gróf, hanem cigány, nemigen bízik a tisztviselésben; – s midőn hallottam, hogy Zsuzsi a nótáriuséknál van, igen megijedtem. De mikor megmondták, hogy az öreg Tengelyi nem is tudja, s hogy az egész Vilma által történt, megnyugodtam. Legyen az öreg akármilyen, hogy leánya angyal, arra esküszöm. De most ne késsünk, még virradatig Sz.-Vilmoson kell lennem, hogy levelemet átadjam; neked minden perc, melyet itt késel, éltedbe kerülhet.

– Nem megyek egy lépést sem, míg Zsuzsim állapotáról nem tudósítasz, előttem az egész megfoghatatlan.

Peti jobban ismeré Violát, mint hogy ily hangon kimondott kívánatának ne engedett volna, s azért a lehetőségig röviden s elhallgatva neje bajának nagyságát, elmondá, mit olvasóim Viola családjáról már tudnak. Viola fokosára támaszkodva hallgatott, szobornak vélnéd, ha néha nehéz fohászok nem emelik keblét.

– Szegény asszony, hát annyira kelle jutnod – szóla végre – , arra, hogy mint a koldus a könyörületesség keserű kenyérére szorulj, hogy mint a földönfutó másoknál keressed hajlékodat. Istenem! mit vétett ez áldott teremtés neked, hogy őt is üldöznöd kell?

– Menjünk, menjünk, barátom! – szakítá félbe Peti – feleségednek nincs semmi baja, s nekünk nincs időnk, hogy itt a világ igazságtalanságai fölött álmélkodjunk, talán akad egyszer alkalom a visszafizetésre, akkor majd megadjuk mostani bajaink árát, én legalább úgy hiszem, még egyszer hercegileg megfizetek Nyúzó uramnak. Már nagyobb bajban is volt ember mint te most, s azért nem vészett el, ha csak föl nem akasztották.

– Ki szól rólam? én rég megszoktam a bajt; kezemet embervér fertőzteti, s talán igazságos, hogy isten átka feküdjék fejemen, de ő, ő, kit úgy szeretek... ki senkit nem sértett meg, senkit, mióta él, meg nem bántott; ki mint jó angyalom áll mellettem, s kezemet föltartja, ha bosszúmban fölemelem, ki órákig térdepel a templomban, kinek egyetlen vétke, hogy engem szeret – mért büntetni őt is? Üldözzenek, kínozzanak, nem bánom akasszanak föl engem, de őt ne bántsák.

– De hisz ki bántaná őt – szóla Peti mindig türelmetlenebbül – , soha jobb gondját nem viselték; de menjünk, mert isten bizony pórul járunk, s csak te lész oka.

– Az egész faluban, mondád, senki nem fogta pártját; senki nem akará magához fölvenni, Tengelyit kivéve.

– Mondtam már, hogy nem; a főbíró eltiltotta, s nem merték.

– Jól van, jól, számolunk ezért – soha az egész faluban nem bántottam senkit, soha egy darab marha sem vészett el gulyájokból, s mikor háznépem ínségbe kerül, nincs egy az egész helységben, ki róla megemlékeznék, kinek eszébe jutna, hogy mindez másképp lehet, hogy Viola talán a vörös

kakast is ráereszthetné Tiszarét falujára, s hogy még annyi baj s lárma sem volna érte, mint híres Sodoma s Gomora városaiért.

– Igazad van – szóla közbe Peti megragadva kezét – , néha egy kis bosszú csöppet sem árt, legalább eszökbe jut az embereknek, hogy még igazság is van a világon, s jobban vigyáznak magokra; csak most jöjj velem Sz.-Vilmos felé, ott az erdőben pár napig biztosan lehetsz, a kanász a mi emberünk, oda hívjuk majd a többieket is, s tanácskozunk. Most itt a faluban úgysem tehetnél semmit, valamennyien lábon vannak ellenünk.

– Menj csak előre, nekem még dolgom van itt.

– Hol? – kérde Peti, bundájánál visszatartva a másikat, ki a falu felé indult.

– Menj, mondom, előre Sz.-Vilmosra, s várj meg a kanásznál, nekem egy kis beszédem van a jegyzővel, hajnalig veletek leszek, addig főzzetek valamit, éhen vagyok.

– Talán a varjúk is éhen vannak, s rád bízták, hogy eleségnek függesztesd föl magad számukra. Ha a faluba mégysz s főképp Tengelyi házához, halál fia vagy.

– Ej, majd bizon! hát annyira megijedtél e kis készületen? Violát nem oly könnyen fogják el, mint gondolod. Még egyszer mondom, menj s készíttess jó gulyáshúst számomra, s ha éppen nagy megnyugtatásodra szolgál: a hajdúkomisszáriust kötözve elhozom magammal, s statáriumot tartatok fölötte.

– Ez mind helyén volt, míg a tiszarétiek melletted voltak, akkor biztosan járhattál körül, minden ház menedékül szolgálhatott, s nem volt ember az egész határon, ki egy országért elárult volna. De mióta a tiszteletest kirabolták, minden megváltozott, esküsznek, hogy te tetted, s mind ellened fordultak.

– Majd utóbb kisül ez is, s épp azért kell Tengelyivel szólnom, hogy ez iránt tisztába jöjünk. Soha életemben úrforma embernek köszönettel nem tartoztam, a jegyző az első, s ne mondja, hogy háladatlan voltam. Eressz!...

– De mi haszna a jegyzőnek abból, ha téged elfognak? – szóla rimánkodva Peti, ki Viola tántoríthatlan föltételét látva, őt most a falu felé követé.

– Tengelyi ellen alávaló cselszövény készül. Ugyanazon kezek munkások, melyek a tiszteletesnél raboltak, tudtára kell adnom...

– Még ma?

– Igen, még ma, ki tudja, holnap nem lenne-e már későn, e jómadarak igen éhesek prédájuk után. Legfeljebb egy óra alatt mindent rendbe hozok, menj te addig Sz.-Vilmosra.

– Én? – szóla a cigány, fejét rázva – abból, öcsém, nem lesz semmi; ha már megbolondultál, s magadat visszatartóztatni nem hagyod, azt legalább, hogy ennyi veszély közt elhagyjalak, nem parancsolhatod. Ha Violát fölakasztják, Peti cigánynak nincs mit keresni e világon.

Viola hallgatva megszorítá hív bajtársa kezét, s sebes léptekkel közelgett a két cimborá Tiszarét felé, hol azalatt a zsványok elfogására annyi készület történt, mennyire a falu legöregebb lakosai sem emlékeznek.

Viola házán s a külső csárdán kívül, hol – mint olvasóim tudják – pandúrok vártak, még a helység főbb utcáin, a csapszéknél s mindazon gazdaházaknál, hová a zsvány néha betérni szokott, katonák, pandúrok vagy legalább egy-egy kisbíró örködött, míg Réty cselédei vasvillákkal s dorongokkal fölfegyverkezve a nagy pajtában, s minden gazda parancsolat szerint tulajdon házában várta az elhatározó pillanatot, melyben a templomharang megkondul, s mindenki az egyetlen szörnyeteg ellen kitör. Azonkívül néhány a közjóért buzgó táblabíró, ki gulyáját különösen félté, s néhány lelkes hölgy száz pengő forintot adtak öszve, annak díjául, ki a rablót, elevenen vagy halva, mi reá nézve úgyis csak huszonnégy órai különbséget tenne, az igazság kezébe szolgáltatja; s ha csakugyan ez éjjel Tiszarétre jön, magam is osztom Nyúzó főbíró úr véleményét, hogy csak csuda által menekedhetik meg. Ez elsőre, ti. arra nézve, ha eljő-e a faluba? azonban némi kételyek léteztek. Míg ti. Nyúzó s esküdtje agarászaton mulattak, Kánya komisszárius, ki távollétökben Tiszaréten parancsnokolt, minden rendeleteket huszonöt pálca szankció hozzáadással kidoboltatott, s habár

a főbíró e taktikáról értesülvén, igen káromkodott, s megparancsolta, hogy senki a faluból ki ne eresztessék, félni lehete, hogy Viola az ellene tett készülletekről tudósíttatik. Ezen meggyőződés végre oly erőssé vált, hogy tíz óra után, mikor Viola Petivel Tiszaréthez közelgett, a készületekben elfáradt lakosok, sőt a pandúroknak nagy része is nyugodni ment.

– Várj kissé reám – szóla Peti társához, mikor a szérűkhöz értek – , hadd nézzek körül. Ide az út mellé állítottak föl egypár zsinóros gazembert, lássuk, mit csinálnak.

Viola megállt, s míg az öreg, rókaként az árkon átcsúszva boglyák közt eltűnt, fegyvereit igazítva várta társát.

Pár perc múlva Peti visszajött. – Alszanak – szóla nevetve – , no, ha mind így teljesítik kötelességüket, akkor jól vagyunk – s átmenve a szérűkön, csakhamar a faluhoz értek.

Minden nyugodt s csendes volt, a korcsma s faluházon kívül csak itt-ott világíta egy mécs a kis ablakokon át; s Peti társával sebes, de zajtalan léptekkel halada tovább a házak között, kerülve amennyire lehetett a jártabb utakat, s majd egy utcasarkon, majd kertek között vagy sövény árkában vezetve Violát, ki őt hallgatva követé.

A kastély után kétségen kívül Tengelyi háza volt a legszebb Tiszarét egész helységében, sőt oly külföldi, kinek ízlése még annyira kimívelve nincs, hogy azon olasz és francia építészeti zagyalékot megkedvelte, mely kastélyainkat jellemzi, talán szebbnek s kényelmesebbnek tartaná a szerény s majdnem födeleig zöld venyigével befönt jegyzői lakot, kis négy ablakával a főutcára s a hosszú folyosóval, mely babbal befönt faoszlopokon nyugszik, s a tiszta udvar felé néz. Azonban ez most a dologhoz nem tartozván, csak azt említem, hogy házát egyik oldalán keskeny udvar, a másikán valamivel szélesebb kert környezi, hogy a ház egyik szomszédságában a helység – másikán István kovács háza állnak, s ennek átellenében az utca másik oldalán Icik zsidó boltja, az egyetlen, mely Tiszaréten található, de épp azért kétszerte kitűnőbb nemcsak mint Európa s a két India kelméinek raktára, de szép sárga festése és azon világoskék oszlopokon nyugvó tornác által is, mely alatt szombatokon Iciknek egész, tizenöt főből álló családja szép bársonybugyogókban ülni szokott.

Tengelyi házához csak két úton lehete jöni, a helységhez vagy István kovács műhelye mellett elmenve, s noha a műhelyből még kalapácscsörgés hallatszott, Peti mégis tanácsosabbnak tartá ez utósót, főképp miután látá, hogy Icik házában már gyertya nem ég, s hogy a zsidó kígyó, mint mondá, belső barlangjába tallérzacskóihoz vonult.

Kilépve tehát a sötét szögből, mely István kovács háza megül a főutcára nyílik, Tengelyi lakása felé sietének. A kovács tüze vörös világot terjeszte az utcára s a zsidó házára, melynek zárt ajtaja s ablakai mögött, mint látszott, mindenki aludt már. Átmenve e világos helyen, Peti, ki jobbra s balra tekintve mindent látott, s minden neszre vigyázott, egyszerre megfogja Viola kezét: – Megláttak – súgá a zsidó házára mutatva, hol az egyik oszlop megül egy emberi alak látszék ki, mely azonban egy perc után a ház ajtaja mögött eltűnt – , menj hamar a nótárius házához, mindjárt a fal mellett a kerítésen rést fogsz találni, bújj be s rejtse el magad, de az istenért be ne menj a házba; ha a lármának vége lesz, s látom, hogy biztosan mehetünk, eljövök érted.

Peti, az utca másik oldalára sietve, eltűnt a házak között. Viola nem minden nehézség nélkül végre föltalálta a rést, s alig vonult a fák mögé, midőn meggyőződött, hogy a cigánynak aggodalma nem volt alaptalan. Különböző hangok, melyek az utcán hallatszottak, egy-egy sebesen átvitt lámpa, s végre a megkondukt harang mutaták, hogy a népesség lábön van, s ki még kétkedett volna, azt Nyúzó szolgabíró s Kenyházy esküdt versenyző káromkodásai meggyőzték, hogy az osztó igazság néha kétnegyed tizenegykor sem alszik még e hazában.

Hogy Viola helyzete e pillanatban éppen nem volt veszély nélküli, olvasóim könnyen át fogják látni. Tengelyi kertje nem vala nagy, hogy abban valaki magát biztosan elrejthetné, mihez még az járult, hogy a ház azon ablakai, melyek a kertre nyíltak, világítva lévén, annak egy részére világosságot terjesztettek.

Jóformán nem is kelle más, mint hogy valaki a kert sövényén meglátva a rést, őt keresni jőjön, s nem mentheté meg senki. Ő azonban megszokva az ily veszélyeket, nyugodtan várá a dolgok kimenetelét, s bízva jó csillagában s bátorságában, nyugodtan készítgeté fegyvereit.

A láрма azonban rövid idő múlva ismét csillapodott. A keresők a falu más része felé tolongtak, s a távolból hallatszó szavak s a még mindig fölkonduzó harang Violának tudtára adák, hogy a veszély, ha nem is egészen, legalább nagy részben megszűnt. Hazánkban ugyanis zsványok–nak ily alkalommal csak az első negyedóra veszedelmes, mely ha elmúlt, senki nem keres mást, mint ürügyet, hogy minden kereséssel föl hagyasson. Keleti nép vagyunk, s nem azért jöttünk nyugotra, hogy itt újra fáradjunk; sőt miután egyik barátomnak talán igaza volt, midőn minap monda, hogy meggyőződése szerint őseink csak azért hagyák el honukat, hogy oly hazát keressenek, hol a nap később kél, s tovább aludhassanak, való igaztalanság volna tőlünk, utódaiktól azt kívánni, hogy isten által a legnemesebb népek teremtve, életünket hosszú robotnak tekintsük. Viola, ki már többször hasonló helyzetben levén, e nemzeti jellemet ismeri, nyugodtan, mintha nem is ő lenne, aki kerestetik, fölállt s a ház felé lopózkodott.

E házban, ezen ablakok megett volt neje, az egyetlen lény, ki őt e világon szereté, az egyetlen, kit magáénak nevezhetett, kinek nyájas szavánál a zsvány érzé, hogy kítaszítva az emberek köréből, üldözve a közhatalom, elítélve a törvények által, valamije még maradt, mitől őt e világ meg nem foszthatá, s mi által ez élethez s istenéhez kötve érzi magát; s Viola szíve, mely veszélyek között nyugodtan maradt, erősen dobogott, midőn ablaktól ablakhoz lopózkodva végre az utolsóknak egyike előtt megállt.

A szobában, melybe látott, minden nyugodt vala. Az ágyon alvók, vagy legalább mozdulatlanul feküdt neje, mellette a beteg felett őrködő Vilma ült, távolabb az asztal mellett régi bibliájában az öreg Liptákné olvasott, s időről időre lábával egy mellette álló bölcset ringatott, közel hozzá, széken, arcával épp az ablak felé fordulva, Viola kislánya, korának boldog kiváltsága szerint aludva felejté bajait. A szobában minden hallgatott, s Viola benézve, sokáig élvezheté a viszontlátás keserű boldogságát, mely rég száraz szemeit tiszta cseppekkel tölté el. E nő, ki betegen, talán a halál küszöbén önlakából elűzve mások könyörületére szorult, e fiú, ki megbecstelenített névvel, barátok s rokonok nélkül, koldulva fogja föltartani életét, hogy ha majd megnő, mint apja, zsvánnyá válják ő is, e csecsemő, kinek még anyja sem kívánhat egyebet, mint hogy minél előbb hagyja el e világot, melyben, ha anyja mellétől elvált, csak keserűség vár reá – lehet-e szomorúbb látmány, mint ez? S mégis volt-e az üldözöttnek más valamije, mit e világon magáénak nevezheté? Ha az erdőben vagy a róna nádasai között napokig bolyongott, mi vigasztalta, mi tartá föl lelkének erejét egyéb, mint azon viszontlátás reménye, mely szemeit most könnyekkel tölti? Oh, nem gyanítja senki, mennyi fájdalom fér meg egy emberi kebelben; nem sejdítjük, mennyi nemes gondolat, mennyi szép s fönséges érzemény rejtezik sokszor még annak keblében is, kinek feje fölött a világ rég eltörte az ítélet pálcáját!

A csecsemő most egyszerre sírni kezdte. Liptákné karjaira vette, s föl s alá járt a szobában. A kis Pista szemeit dörzsölve tekintett maga körül, mintha nem tudná, hol van. Egyszerre a kisfiú az ablak felé tekint, s Violát, ki mindenről megfélekedve mozdulatlanul állt ott, meglátja, leugrik székéről, s kezeit öszvecsapva “apám, apám” fölkiáltások közt feléje fut.

– A kegyes isten ne adja, hogy itt legyen – szóla Liptákné, ki azalatt szintén az ablakhoz jött – , álmodban beszélsz, jó fiú, hallgass, hogy föl ne költsd anyádat.

– Édes lelkem, nénikém – szólt a kisfiú suttogva – , nem álmodban szóltam, bizony itt volt, ott állt az ablaknál még kurta bundája virágait is láttam.

– Hisz látod, senki sincs itt.

– Igaz – felelt a fiú félig sírva – , most nincs itt, de itt volt, azt elhiheti nénikém; mikor az ablakhoz jöttem, egyszerre eltűnt ott a bokrok közt, de bizonyosan a kertben van, mindjárt kimegyek s előhívom.

– Mi jut eszedbe, fiú? – szóla Liptákné a gyermeket kezénél föltartva – , hisz apád... – És a jámbor asszony elhallgatott, nem találva szót, mellyel a fiúnak azt, mit apjáról mondani akart, szelíden kifejezhetné.

– Igaz – viszonzá a fiú, szemeit törülve – , apámnak el kell bújni, de ugye az nem igaz, hogy apám zsvány, mint a pandúrok mondták?

– Nem, nem, fiam – felelt Liptákné suttogva – , csak maradj te nyugodtan, s ne szólj senkinek; érted, senkinek, még a kisasszonynak sem, én majd kimegyek, s ha apád a kertben van, beszélek vele.

Vilma, ki a kisfiú kiáltásánál első pillanatban igen megijedt, most maga is elhívé, hogy csak álmában szólt, s magához szólítva Pistát, az ágy mellett maradt; Liptákné a kertbe ment.

Viola helyzete azalatt igen kétségessé vált. Visszavonulva az ablaktól, hol fia által megismertette, észrevehé, hogy mozdulatai még valaki által kémleltetnek. A rés mellett, hol előbb bejött, valaki állt. A kétes világban, melyet az ablakok e helyre vetének, nem ismerheté meg a leskelődőt, de látta, hogy az alak, mihelyt észrevehé, hogy láttatott, azonnal visszavonult, s tisztán hallotta, hogy futva távozik.

Mit tegyen? A kertben nem maradhatott, sokkal kisebb s minden oldalról nyíltabb volt, mint hogy abban magát elrejtethette vagy védelmezhetné volna. Az utcákon a falu népességén kívül katonák s pandúrok álltak, benn a házban csupa idegenek, kikre magát nem bízhatá. Már újra megkondukt a harang, s közlő lámpák s lépések arra intének, hogy üldözői hollétéről tudósítva, ismét talpon vannak. Ily körülmények közt jött Liptákné, s halkan kimondva Viola nevét, ez, mert más módot nem látott, egyenesen hozzá ment, s elmondá helyzetének egész veszélyességét.

– Ej, ej, miért jöttél, öcsém, éppen ma? – szólt az öreg – holnaputánig az egész lármának vége lesz, s bátran jöhettél volna.

– Jól van, jól, de mit tegyünk most? Bevezethet kend a házba, anélkül hogy észrevennék?

– Anélkül, hogy észrevennék – nem, de a nótárius nincs honn, s Vilma nem lesz Júdásod, csak várj itt reám. – S az öreg bement, s Viola falhoz támaszkodva nyugodtan várá jöttét. A lárma azalatt még nagyobb lón, künn az utcán kardcsörgés, s a szolgabírónak mérföldre ható káromkodása hallatszott, midőn a háznak kertfelőli ajtaja megnyílván, Liptákné a várónak jelt adott; s Viola, a fal mellett csúszva, úgyhogy az ablakok világa őt nem érheté, eljutott menedékhelyére.

– Hol van, hol? – harsogá Nyúzó a kerítés mellett – hát végre hurokra kerül a drága madár.

– Csak bátran, fiúk – kiabálta az esküdt jóval hátrább – , csak bátran, nincs mitől félni. Aki őt megfogja, s kötözve a nemes vármegye kezébe szolgáltatja, száz forintot kap. Csak előre, fiaim, hogy az ördög vigyen el.

– Hát a kert másik oldalán van-e valaki? – kérdé egy óriási hang, melyben mindenki a csendbiztos szavára ismert.

Nem felelt senki.

– Átkozott naplopók, mit ácsorogtok itt! – ordítá ismét Nyúzó Pál. – Miért nincs senki a másik oldalon?

– Azt parancsolta a teins úr, hogy idejőjünk – szóla közbe remegve egy pandúr, mire feleletül csak egy csattanás, melyet ily sötétben könnyen pofoncsapásnak is gondolhatott volna valaki, hallatszott.

– Lóduljatok át a másik oldalra, de ne felette sokan, kössétek meg jól.

– Ha ellentáll – kiálta ismét az esküdt – , csak mindjárt agyon kell lőni.

– Majd bizony – vága közbe az érdeemes főbíró – , aki agyonlövi, azt én verem agyon. Azon szatiszfakciótól, hogy én akasztatom föl, nem fosztatom meg magamat.

Ily készültek s rendelések között, melyek a szokott magyar pontossággal adattak s teljesítetttek, Liptákné a zsványt a kamrába egypár hordó mögé rejtette el, s nyugodtan bölcsőjéhez ült, mint annakelőtte.

Vilma egész testén remegett.

– Ne féljen, kisasszony – szóla Liptákné nyugodtan – , hisz nemes házban vagyunk, ide nem jöhetnek be; már ha ilyen miféle szegény embernél volnánk, az más, ott földúlnának mindent, de nemesi kúrián biztosan van mindenki.

Ez egyszer Liptákné azonban csalódott, s nemsokára meggyőződhetett, miszerint oly hazában él, hol az, hogy valami törvényben áll, arra, hogy megtartassék, még éppen nem elegendő ok, s hol a nemesi kiváltság, valamint donáció által nyeretik, úgy csak donációk által élveztethetik egész mértékben. Miután ti. Nyúzó Pál úr a kertet minden oldalról körülvevén, hatalmas kiáltásaira, melyekkel Violát megadásra fölszólítá, s tüsténti fölakasztatás ígéretével kecseg-teté – feleletet nem nyert, bővebb vizsgálatot tartva szükségesnek, minden cerimónia nélkül, embereit a résen, s másfelől a csak kilinccsel zárt ajtón bevezeté, s lámpákkal s dorongokkal, virág— s dinnyeágyakon keresztül, legázolva Vilma rózsáit s Erzsébet asszony szép nagyfejű káposztáját, előrenyomult a rendetlen, vad csapat mindkét oldalról, míg végre a kert közepén öszvetalálkozva, az “akasztófárával” helyett, kit kiáltott, a csendbiztos teins Nyúzó Pál urat látá maga előtt, s az egész tömeg ostoba báméskodással nézett egymás szeméi közé.

– Bizonyosan a házban van – szóla végre Nyúzó; s mint minden tömegnél, melynek valamely tárgyról még elhatározott nézete nincs, a legjózanabb vagy legostobább ötlet azonnal közvéleménnyé válik, egy perc múlva nem kételkedett senki Violának a házban létéről, s Kenyházy, ki azalatt biztosítva, hogy ellenével találkozni nem fog, hasonlóképp a többiekhez jött, azon tanáccsal lépett elő, hogy föl kell kutatni a házat, mi általános helybenhagyással fogadtatott.

Nyúzó, ki a biztost hajdújával a ház udvarába küldé, már közelgett a kert felé nyíló ajtóhoz, midőn egyszerre Erzsébet asszony álla előtte, s gyöngéd asszonyi hangjának fortisszimójával az egész sereget megállítá.

Erzsébet jó s szelíd teremtés volt, szeretve, sőt a bálványozásig imádva férjét s Vilmáját, nyájásabb, nyugodtabb háziasszonyt széles e hazában nem találhatunk – de volt egy pont, melyen túl férjén kívül senki türelmét próbára nem teheté anélkül, hogy észrevegye, miként magyar asszonnyal van dolga, s miként az asszonyoknak ezen neme, mely, mint a rózsa zsenge korában, tán legszebben virít, őszi napjaiban erősebben is szúr; – s e pont el vala érve.

Erzsébet az eddig történekről nem tudott semmit. Tengelyi kilenc óra felé az ispántól bizonyos sürgetős tárgy iránt levelet kapott, s oda ment; Vilma, mint tudjuk, Violáné betegágyához, Erzsébet ágyába vonult, hol hamar elaludva, sem arról, hogy Viola házában elrejtezett, sem hogy itt valaki által kerestetik, legkisebb fogalma nem volt. Midőn tehát a lárma oly fokra hágott, hogy gyönyörű egészsége s még jobb lelkiismerete mellett sem aludhatott tovább, kiugorva ágyából a kertbe nézett, s mikor a káromkodást hallá, s eltiprott büszkeségét, a nagyfejű káposztát látva, mindennek okát megtudá: olvasóim, kik mindenesetre magyarok s talán házasok is, képzelhetik a nemes haragot, mely e női kebelt földúlá.

– Hát mi ez? – szóla nem éppen kellemes, de annyival inkább szívreható discanttal – ki mer sötét éjszaka becsületes emberek házára törni; micsoda haramiák, zsványok, gyilkosok dúlongnak itt? Ki, mindjárt ki, takarodjatok azonnal, ez nemes ház, itt nincs keresete senkinek, akit nem én hívok meg. A kárért majd lakolni fogtok.

Nyúzó, kinek ezen szavak között, nem tudom miként, a violenciális törvények jutottak eszébe, s ki másrésről tekintélyét veszélyeztetve látta, kissé megzavarodva igazolni akará cselekvése módját.

De Erzsébet, zavarodását észrevéve s jól tudva, hogy a jog mellette szól, nem akará hallani igazolását, s annyival hevesebben támadta meg a főbíró, mennyivel inkább utálta őt, s mennyivel tökéletesebben akarta használni ez alkalmat arra, hogy neki azt, mit közönségesen egy kis poézissal, igazságnak szoktunk nevezni, megmondja. Hiába! minden embernek meg-vannak szenvedélyei, s azok többnyire annyival ellenállhatlanabbak, mennyivel nemesebb a kútfő, melyből származnak. Miként volna a többiektől különböző Erzsébet, miként kívánhat-nók, hogy midőn keblének egész haragja föltámadt, eszébe jusson: a főbíró bosszúja mennyit árthat a legtökéletesebb jegyzőnek is.

– Tengelyiné asszonyom – szóla végre a főbíró, mérgében elfojtott hangon – , mérsékelje magát. Én a nemes vármegye nevében jövök, gondolja meg, hogy előljárója áll előtte.

– Előljárom! – kiálta Erzsébet – zsványok, latrok előljárója az úr, nem az enyim. Mit nekem vármegye, mit szolgabíró; én nemesasszony vagyok, s majd meglátom, ki mer engedelmem nélkül házamba jőni?

Nyúzó ildomos úriember volt, ki magát szükség esetében lábbal tiportatá – ha ti. valami haszonnal járt, de végre türelmének főképp egy jegyző család irányában megvoltak határai, s azok rég áthágtak.

– Azt meg fogjuk látni – ordítá félig magánkívíül – , előre, legények! be a házba, kutassátok ki minden szögletét, míg a zsványra akadtok. Aki ellentáll, azt kössétek meg, majd meglátjuk, ki parancsol itt!

– Botot adjatok, botot! – kiálta Erzsébet dühösen, s fölemelve férje pálcáját, melyet egy szolgáló kezébe adott – , opponálok! – harsoga diadalmas hangon, mely előtt az esküdt, ki épp előtte állt, megijedve hátrált, s Nyúzó maga meghökkent. Azonban, mindamellett nem hiszem, hogy Tengelyiné jogai tiszteletben tartattak volna, ha szerencsére Ákos s Macskaházy nem jönek még jókor, s megtudva minden körülményeket, hogy az egész gyanú egy ismeretlen zsidó szavain alapszik, ki talán Viola cimborája, s csak tévedésbe akará hozni a keresőket, a felbőszült szolgabírót vissza nem tartóztatják. Miben Macskaházy annyival munkásabb vala, mert meggyőződve, hogy Viola a háznál nincs, átlátá, mi jól lehetend az egész történetet Tengelyi gyanúsítására használni.

A ház belsejében azonban rémülés vala. Vilma remegve s halotti halványsággal arcain járt a szobában föl s alá. – Imádkozzál, fiú, apádért – szólt Liptákné a kis Pistához, s míg az ártatlan gyermek, kezeit éghez emelve, könnyező szemekkel mondá el miatyánkját, ő maga az ablaknál néz s hallgatá a történeteket. Csak Viola maga, ki rejtekében a közelgő vést hallá, s pisztolyát készen tartá, hogy fölfedeztetvén önszívébe lője, s neje, ki az ágyon magánkívíül feküdt, maradt nyugodtan. Midőn a dolgok Ákos jötte által jobb fordulatot vőnek, Liptákné ismét nyugodtabb lett, s Vilmát, ki most sírásra fakadt, vigasztalni kezdé. A kisfiú, nem értve semmit, de biztatva, hogy apjának semmi baja sem lesz, felkelt, s bámulva törülgeté szemeit, midőn egy új történet valamennyiök figyelmének más irányt adott.

“Tűz!” harsoga künn az utcán. “Tűz, tűz!” hangzék az udvaron. “Tűz!” ordítá az egész tömeg, mely a kertben állt, s midőn a harang félreverése közben a láthatár egyik oldalán világosság terjede el, a sokaság futva oszlani kezdé. Csak a foglárók s pandúrok maradtak Nyúzó parancsára helyeiken, ki még mindig azt reménylé, hogy Violát itt fogja találhatni. De midőn végre az udvarból egy kocsis jött, s azt kiáltá, hogy az alispán kertje ég, s minden kazlai lángba borultak, a közhatalom is futásnak indult, s a szérűk felé tolult, hogy azt, mi a közállományt legközelebről érdeklí, az alispán úr szénáját megmentse. – Egy perc, s Tengelyi házában, az oda tartozókon kívül nincs senki többé!

– Az istenért! mentsd meg őt – szóla Vilma Liptáknéhoz – , csak hamar, mielőtt visszajőnek.

– Ne féljen, kisasszony, nem érik őt utol oly hamar. Szüléinek ne szóljon semmit, főképp édesatyja nem bocsátaná meg soha.

S Liptákné a kamrába ment. Vilma anyját kíséré szobájába, hol ez, fáradtan annyi fölindulás után, székre veté magát és sírva fakadt.

– Úgy, most mehetsz – szóla Liptákné, félretolva a hordókat, melyek alatt Viola rejtve volt. – Az alispán szérűjén tűz van, menj ki a falu másik oldalán, ott nem tart föl senki, úgyis talán kedvedért rakták e tüzet.

– Hallja kend, még egy szót – mondá Viola – , én a nótáriuséknak sok köszönettel tartozom, befogadták szegény feleségemet, azt isten fizesse meg nekik, s megtarták életemet, azért majd én köszönök. Mondja meg neki kend ezt: Tudom, hogy vasládájában mind neki, mind főképp a tiszteletesnek nagybecsű írásai vannak, ezeket tegye más helyre, s őrizze jól. Neki hatalmas ellenei vannak, s bizonyos uraknak s asszonyoknak nagyon fáj foguk az irományok után. Értette kend?

S Liptákné fejével jelt adott.

– Hát mondja meg kend aztán a nótáriusnak, s most isten áldja meg.

S a zsvány a kertajtón kilépve a kerítés felé sietett, midőn egyszerre valaki bundájánál megfogá.

– Ki az? – kérdé Viola, baltáját emelve.

– Hát nem ismeresz – felelt Peti – , nos, mit mondasz az illuminációhoz?

– Nem tudom, hogy jöttem volna ki sötét lyukamból, ha tüzet nem raksz, mindjárt tudtam, hogy te voltál; isten áldjon meg érte.

– De most hamar Sz.-Vilmosra – szóla Peti a kerítés résén, mely jóval szélesebbé vált, áthágva – , nézz oda – szóla tovább a mellékházra mutatva – , mernék fogadni, hogy az az átkozott Macskaházy áll ott.

– Ha az ördög fia is, csak menjünk – szólt Viola. S a két cimbora sebes léptekkel haladott az utcán végig, s a kovács háza mögött eltűnt, míg Macskaházy, mert csakugyan ő vala ott, megösmerve Violát, fejcsóválva haladt a szérűk felé.

6

A nap, mely e történetdús éjszakát követé, vasárnap vala. A tiszaréti templom harangja lassú kongásaival rég ájtatosságra hívta a népet, mely Vándory vigasztaló szónoklatánál az előbbi est zaját s az élet egyéb bajait feledé. Az úri házban melynek vallásossága, mint más magyar úri családoké inkább közgyűléseken, hol a linzi s bécsi békekötés került szőnyegre, mint templomban vala észrevehető, mindenki a várt nemes vendégek elfogadására készült. Ákos s nővére, Etelka, a kertben sétáltak. Egyike vala ez azon szép őszi napoknak, melyeket, honszeretet nélkül legyen mondva, csak Magyarországon találtam, s melyeknél néha eszembe jut, hogy nemzetünk is, miként hazája, csak a bizonytalan tavasz s változékony nyár után fogja feltalálni állandóan derült napjait. Dél közelgett, s a nap meleg sugárokkal tölté a tájat, melynek új vetései ismét zöldellni kezdének, s csak itt-ott egy darab fölshántott vagy még tarlóban álló föld emlékezteté a nézőt, hogy a virágzás s gyümölcsözés napjai mögötte s nem előtte fekszenek. A fák színezett lombján gyöngye szájak függnek, mintha az ősztövéhez akarná kötni a fonnyadó leveleket, hogy ne hulljanak el, s ne takarják száraz vázaikkal a még zöldellő mezőt, hol a magas georginák s szerény őszikék, habár a dér egyes leveleiket elfonnyasztá is, még derült színekben állnak.

A testvérek hallgatva jártak egymás mellett a kert száraz levelekkel takart utain, míg Tünde, az egy, kinek Ákos agarai között e kiváltság adatott, majd egy madár vagy lehulló levél után futva, majd a sétálókat körülugrándozva, s ismét elszaladva, saját módja szerint élvezé a kert gyönyöreit.

– Mi bajod, kedvesem? – szóla végre Ákos testvéréhez, ki épp egy fonnyadt georginát néze meg – te ma kedvetlen vagy.

– Én? – viszonzá a leány mosolyogva, midőn nagy fekete szeméit a virágról bátyjára fordítá – úgy látszik, nem vagy jobb Macskaháznál, ki, ha évenkinti sárgaságában narancs szemével körültekint, az egész világot egy roppant sárgadinnyének látja.

– Igazad van – monda Ákos, maga is elmosolyodva – , szörnyű unalmas vagyok.

– Kétségkívül; de ez a magyar nemesi jogok közé tartozik, s főképp testvérek közt régi szokás, cseppet se erőltess magadat.

S a víg leány ismét virágaihoz fordult, s Ákost gondjaira hagyá, mi a vigasztalásnak majdnem mindig legjobb, de egyszersmind azon neme, melyet legritkábban találunk. Minden fájdalom, s főképp azon rossz kedv, mely hozzá oly hasonló, hogy nem ritkán annak tartatik, ha külső okoktól táplálékot nem nyer, enyhülni szokott; s mindenki öneszével legjobban fel tudja találni vigasztalását. Barátaink, kik inkább bármi mást tűrnek, mint hogy magokat velünk elunják, nem engednek erre időt, s midőn vigasztalni vagy mulatni akarnak, nemcsak diszharmóniába jönnek érzelmeinkkel, hanem bánatunk ellen küzdve, eszünket annak védelmére buzdítják, s a vigasztalásnak sikere közönségesen csak azon meggyőződés, hogy bajunk nagyobb, mint elébb magunk gondoltuk. Ha olvasóim azon emberekre visszaemlékeznek, kiket egykor barátainknak neveztek, míg azon nagy reménybankrottnál, melyen keresztülmentek, ismerősökké devalvál-tattak, nem jut-e sok keserű óra eszökbe, mely épp ezen túlbuzgóság által hosszab-bíttatott meg? Ha szomorú vagy, s magad sem tudod, miért, hű pajtásod addig fog kérdezni, míg végre eszedbe jut; ha valamely kis kellemetlenség ér, olyan, mely inkább bosszantó, mint fájdalmas, s melyet a jövő órában elfelednél, Piladesed annyira fárad még másnap is, hogy felejtss, annyira kötözgeti kis sebedet, mely magától sokkal gyorsabban gyógyulna meg, hogy háladatlanság nélkül sem páratlan szeretetét, sem a kellemetlenséget, mely arra okot adott, nem felejtethed. Igaz, ha nagy bajba esünk, s valóban segélyre szorulunk, barátaink e kellemetlen hibáikat egyszerre le szokták tenni, és nemigen alkalmatlankodnak szolgálatuk-kal, de nem jut-e eszünkbe ilyenkor: mennyivel jobb lett volna, ha e nonintervenció elvét előbb kezdik alkalmazni, vagy mindazon jóakaratot, azon számtalan parányi áldozatot, melyekkel terhünkre voltak: ez egy alkalomra teszik el, s mit szeretetök nekünk szánt inkább egyszerre, mint fillérekben nyújtják, azaz úgy, hogy kis öszveg is elviselhetetlen. De ki tehet róla! kereskedő században élünk, s nincs mit

bámulni, ha azok is, kik látszólag önzés nélkül ragaszkodnak hozzánk, legalább azáltal nyereszkeskednek rajtunk, hogy a lehető legolcsóbb áron legtöbb köszönetet aratnak, s minél kisebb szolgálatokért a lehetőségig sok háladatosságot cserélnék be. Kinek az ég oly barátot adott, kire ez észrevételek nem illenek, az áldja sorsát, mert bizony a kivételek közé tartozik. Ákos ezekhez számítható, s azon sok szerencseadomá-nyok között, melyekért a tiszaréti úrfi a megyében boldognak tartatott, mint például, hogy apja alispán, anyja született bárókisasszony, hogy szép s nagyrészt pusztai birtok vár reá, én csak egyért irigyelhetném, ha ti. azt, mit a sors magunknak is adott, mástól irigyelni lehetne, s ez nővére.

Fájdalom, hogy olvasóimnak nem mutathatom be; leírásommal nem fogják beérni. Sok szeretetre méltó asszony száll sírjába, ki mint Hegel elmondhatná: hogy csak egy ember által értetett, s hogy ezáltal is félreértetett; mert az egy, ki előtt szívét egészen kitárta, lázas állapotában csak képzelete szemeivel látta szépségét; hát a szegény regényíró hogy boldogul-jon nők leírásával, főképp ha tárgya Etelkához hasonló, kinél maga a festő zavarodásban keresné színeit? Ily szőke haj s fekete szem, ily szabályos vonások leírására tenta s papiros vajmi szegény eszközök; s hát a nyájas arc színezetéről mit mondjak? Ha havasról szólok, melynek csúcsát a nap első sugárai pirosra festik, míg aljok tiszta fehérén csillog, s nem található az egymásba folyó színek határait, talán legjobb képét adom, s mégis a hideg bérc, a mozdulatlan jéghegy eszedbe fogja-e juttatni a nyájas hölgy piruló arcait, sötét szemének ragyogó tekintetét, a piros ajkak mosolyát, egyszóval a lelket, mely szép arcain elébe sugárzik, s mint nyári est bájos világítása a legcsúnyább tájt, úgy a legközönségesebb arcot is széppé tehetné? Etelka azon ritka egyediségek egyike, kiknek egész valója oly harmóniában áll, hogy nem is gyanítjuk, mennyire kitűnők egyes tulajdonai, s ha azon előítéletnek, hogy ész és szív ellentétben áll, mely nagyrészt olyanok által terjesztetik, kik a kettőnek egyikét sem bírják, cáfolatra lenne szüksége, pár nap Etelka társaságában elég, hogy alaptalanságáról meggyőződünk.

Testvérénél pár évvel fiatalabb, mégis Etelka vala az, ki Ákos szenvedélyességét mérséklé, ő, kire ez szíve titkait bízta; s pedig annyival szívesebben, mert tudta, hogy azok, mi ily titoknál, mint Ákoséi, egyke a földgoknak, legsebesebb úton jutnak Vilmához, kit nővére mindazon barátsággal fogott körül, melyre asszonyok csak az ő korában, s akkor is vajmi rövid időre képesek!

A testvérek végre fölmentek a csigadombra, honnét a falu, a nyugodt Tisza s a határtalan róna meglátszott.

Jőnek – szólt Etelka Sz.-Vilmos felé fordulva, honnét nagy porfelleg a várt nemes vendégek közelítését hirdeté – , egy óra múlva zaj lesz a házban.

– Adná az ég, hogy száz mérföldre lehetnék – szólt Ákos sóhajtva.

– Talán kevesebbel is beérnéd, ott a faluban, nem messze tőlünk, a jegyző házában, nemde?

– Ne szólj erről, ha csak rá gondolok, sírhatnám; tudod, tegnap mi történt?

– Elég lármát ütöttetek, hogy meghalljam.

– Én nem reményelek többé.

– Ne szólj ilyeket, Vilma szeret, te változni nem fogsz, s atyánk...

– Atyám? ha más akadály nem lenne – szóla Ákos szenvedéllyel – , én tisztelem őt, de e tiszteletnek megvannak határai, s ha Vilma s apám egymás mellett nem férnek meg szívemben, kész lennék kiszakítani annak képét, ki előítéleteknek fia boldogságát áldozza föl; de reménylhetem-e ezt Vilmától? s hidd el, az öreg Tengelyi kérlelhetlenebb atyámnál.

– Ne hidd, Tengelyi imádja leányát.

– Nem ismered őt. – Igen, Tengelyi imádja leányát; vagyona, élete, nincs e világon semmi, mit érte fölálldozni kész nem volna, egyet kivéve, s az becsülete; de mi ezt csak távolról érdekli, abban az öreg kérlelhetlen. Azon szerencsétlen beszélgetés után, melyben mostohánk, ki szerelmemet észre vév, értésére adta, hogy leányával ritkábban jöjjen házukhoz, Tengelyi hozzám jött, s elmondva a történetet, kért, kíméljem meg házáat látogatásaimtól, miután – mint keserűen kifejezé – nem jó, ha ily magas rangú ifjak szegénylánnyal társalkodnak. Azóta, ha az utcán találva házáig kísérem, valahányszor a kapuhoz érünk, mélyén meghajtja magát, s én mehetek. Szóltam nejjével, ki, isten

áldja meg érte, mindig pártomat fogta, de az asszony, ki nem éppen vakon engedelmeskedik férjének, azon válasszal utasított el, hogy ez egyben férje kérlelhetlen. Szóltam Vándoryval, s minden optimizmusa mellett csak azon vigasztalását nyerhetém, hogy várunk kell. S most gondold magadnak ehhez a tegnapi méltatlanságokat, melyeket Tengelyi egészen családomnak tulajdonítand, s hogy a közelgő tisztújításnál ellenkező pártokon állunk, legalább mint ő hiszi, mert magam részt venni e pártoskodásban nem fogok; – s azután remélj, ha tudsz.

– S én reményelek – szóla nyugodtan Etelka, testvére kezét fogva – , hol egy részről minden nemes érzemény, a másikról csak okok szólalnak föl – a győzelem nem mindig azon ügye, melyet legjobban védelmezni, de azé, melyért legmelegebben érzeni lehet.

– Gondolod – szóla örömeiben, szenvedélyesen megcsókolva nővére kezét Ákos – , oh, csak ezt tudjam, csak arról legyek bizonyos, hogy elleneim fondorkodásai nem fogják elidegeníteni tőlem szívét.

– Ákos, Ákos miket beszélsz – szóla közbe mosolyogva Etelka – mily ellenek? mily fondorkodások? Hogy ti ifjak, mint Vándory mondja, csakugyan nem ismerhettek közéletet semmiben, s mint az újonc, ki először áll ellenség előtt, vagy vakon mentek elébe minden veszélynek, vagy minden bokor megett egész táborot, minden hulló levélben ágyúgolyót képzeltek. Ki fondorkodnék ellened? hisz maga Tengelyi belsejében talán fiát sem szereti inkább náladnál, s valahányszor lát, alig győzheti le magát, hogy nyakadba ne boruljon; s hidd el, ha ez nem lenne is így, ha apja, anyja, az egész falu vagy az egész ország, frigybe lép ellened s egy évig szüntelen rosszat mond rólad, Vilmát nem fogja megtéríteni. Mi lányok gyöngék vagyunk, s nem tudunk akarni, azt mondják legalább, s meglehet, igaz; de épp ez biztosít szerelmünkről; ha százszor bebizonyítják, hogy szívünket érdemetlennek adtuk, ha okaik meggyőztek is, mit használ? nincs erőnk mást akarni.

– Kedves Etelkám, mi boldoggá téssz! hát néha szóltok felőlem?

– Ha magam vagyok Vilmával, nehéz volna másról szólni. Tudod, én Tengelyi nagy proskripciójától ment vagyok, s mint elébb, úgy most majdnem naponként elmegyek barátnémhöz. Az öreg eleinte kissé dörögve fogadott, de miután zongorához ültem s egypár kedves dalát énekeltük, komolysága eloszlott, s valahányszor ismét eszébe jut, egy negyedóra alatt lemuzsikáljuk. Vilma imád, kezdetben, mikor elmaradásod okát nem tudta, szomorkodott, miután tőlem meghallá, nyugodt lett, s most vigasztalásaim után ismét teljes reménnyel néz a jövőbe.

– Csak láthatnám, csak egyszer egy percre ismét.

– Majd meglátjuk, ki tudja, talán nemsokára, ha az öreg Tengelyi majd a tisztújításra megy; addig legyen türelmed. De most menjünk, a kortések mindjárt itt lesznek, érkezésök szép lesz, azt látnunk kell.

– Hát gondolod, hogy Vilmát látni fogom? – szóla Ákos, visszatartva Etelkát, ki már a ház felé indult – kérlek az istenre, ne vond el tőlem pártfogásodat.

– Bizonyos lehetsz, csak még pár napi türelem, s meglátod őt.

Ákos szenvedélyesen keblére voná a szólót, s a két testvér sietve indult a ház felé, honnan távol fergetegként iszonyú rivalgások hallatszottak.

7

Nálunk magyaroknál minden teremtés, nagyban vagy kicsinyben, legyen az barátságos ebéd vagy sarkalatos törvény – fájdalom, nem a világossággal, hanem lármával kezdődik, s így olvasóim képzelhetik a zajt, mely most Réty házát eltölté. Kocsisok s hajdúk, kik mindenfélét hordozva ide s tova siettek, a konyhában a szakács kuktaival, a pincében az ispán s udvari bíró, a kamarákban a gazdasszony s szolgálói, mindenki lármáz, parancsol, veszekszik, hogy ki-ki alig hallhatja saját szavát; s a nagyságos asszony, ki a felső emelet közép ablakánál várja vendégeit, s a csend helyreállítására már utósó pesztonkáját is leküldé, anélkül hogy más sikert tapasztalna, mint hogy a zaj egy hanggal erősebb lett, alig tarthatja meg azon nyájas mosoly-gást, melyet a megye úgyis csak három évről három évre, épp a tisztújítások előtt, bámulni szokott.

A tornácán Réty alispán úr, Kislaky Bálint, Nyúzó főbíró s még néhány tekintetes elvbarátai pipázgatnak, s a háznak egypár szegény rokona, ki ily alkalommal mindig meghívatik, majd valakinek pipát gyújtva, majd más szívességgel szolgálja le meghívataért tartozó háláját; míg Macskaházy a dóriai oszlopok egyikéhez támaszkodva alázatosan jártatja körül kis szemeit az egész társaságon.

E társaság, melyhez Magyarországon – főképp tisztújítások előtt majdnem mindenütt, külföldön sehol hasonlót nem találhatnánk, számra kevés, de oly egyedekből áll, kik Taksony megyében kétségen kívül a legkitűnőbbek.

Az első, ki közöttük figyelmünket magára vonja: Kislaky Bálint, ismerősünknek, kivel Réty Ákos társaságában a törökdombon találkoztunk – apja. A jámbor öreg sok van, amit szeretni, kevés, mit leírni lehet. A kis gömbölyded férfi szép ezüst hajával s piros arcaival, kinek ajkai mindig mosolyganak, szép kék szemei mindig jószívűen tekintenek reád, tárt kebellet áll előtted. Hosszú elbeszélései, melyeket minden alkalomnál ismétel, s melyeknek – nagy kárukra épp végét feledé el, néha untattak, de észrevéve, hogy e férfiban éppoly kevés hamisság van, mint meséiben, neki e kis hibát mindenki megbocsátá, és jobban érzi magát társaságában, mint a legelmésebb körben.

A többiek közül, kik az alispán tornácán mulatnak, azonban leginkább két személy vonható magára az idegen figyelmét. Szükség, hogy olvasóim e két, a megyében kitűnőknek tartott egyediségekkel megismerkedjenek. E két férfiú mindenestre megérdemli figyelmöket, habár a teins alispán úrral egy véleményben nem lehetünk is: hogy az egész világon hasonlójukat nem lehet találni – mert részünkről azt hisszük, hogy az úgynevezett “originális” emberek faja, mely, fájdalom, mindenütt feltalálható, egymáshoz más közönséges embereknél még inkább hasonlít. A megyeház győzhetlen várnagyát, Karvaly Ágostont, s legdrágább adószedőjét, Sáskay Tamást értem, s annyit túlzás nélkül mondhatok, hogy hozzájuk hasonló egyediségeket az egész megyében hasztalan keresnénk, mi az adózó népnek nem kis könnyebbségére szolgál.

Karvaly Ágoston régi nemesember vala – olvasóim természetesen fogják találni, hogy leírásomat e megjegyzéssel kezdem; nálunk, hol e néhány szócskával: “nemesember vagyok”, hídon s utakon átmehetünk fizetés nélkül, olvasóim talán szinte nem fognak semmit kívánni személyeimtől, kiket ily előfigyelmeztetéssel vezetek elejökbe, vagy legalább, mint más bírák kegyesebbek lesznek irántok. Múltja, önmagára nézve, egyike a legérdekesebbeknek, és sajnálni lehet, hogy története, melyet egészen Goethe modorában, azaz: életet s költészetet vegyítve szokott elmondani, a jövő kornak nem fog feltartatni. Édesapjának ötödik fia, ki ismét édesapjának ötödik gyermeke levén, a karvali birtoknak csak számolás útján kitudható részét kapta örökségül (mert a Karvaly családnak nemzetségfája csaknem az ötszám sokszorozási táblájához hasonlított), Ágostonunkra nem nagy kiterjedésű birtok ugyan – a közmondássá vált hét szilvafa már apjára sem illett – , de legalább annyi jutott, miből magyar nemesember, ki, mint tudva van, inkább jogaiból, mint földjéből tartja magát, becsülettel élélhet. Gyermekségét apja kúriája körül nemes rokonaival birkózva, vagy a libapáston falusi fiúkkal verekedve tölté; s ezen – a klasszikus Homér hőseinek neveltetésére emlékeztető előkészület után – a pataki kollégium, hol társai közt mindig az utósó, s az agarászat,

hol mindig az első volt, oly tökéletesen kimívelék az ifjú szunnyadó tehetségeit, hogy apja, kinek szemei, ha fiát káromkodni hallá, nem tudni, örömeben-e vagy talán azért lábadtak könnyekbe, mert ilyenkor rég elhunyt édesapja jutott eszébe, minden túlzás nélkül elmondhatá, hogy ily fiú az egész megyében nincs. Testvérei néha panaszkodtak, hogy kissé verekedő természetű, de becsületére mondhatjuk, hogy soha erősebb emberrel szembe nem szállt, sőt inkább elfutott, mint hogy valakit azon kellemetlenségnek kitegyen, mely major potentiae actióból következni szokott.

A Karvaly család szerencséjére – mert másképp ennyi próbatételek után az öt testvérfejeknek egyike mégis gyöngének találtatott volna – az 1809-i fölkelés a bátor ifjút a haza védelmére szólítá fel; s nincs mit csudálnunk, ha a nemesség őt, ki harcias tulajdonainak már annyi jeleit adta, hadnagynak választá. E háború, melyet felejtünk nem kell, mert a magyarnak, vagy inkább nemességének nagy nemzeti adóssága ez, melyet ha isten megsegít, egykor kamatos tőkével lefizetend – hamarébb végződött, semhogy Karvaly rendkívüli vitézségét megmutat-hatta volna; minden, mit felőle mondhatunk, az, hogy a nagy stratégikus remekletben, mely által Xenophon visszavonulása homályba állítatott, senki által nem előztetett meg, s hogy senki az egész megye ezeredeből e veszélyes időben saját tűzhelye védelmére nálánál előbb haza nem érkezett; mely érdemről azonban ő, mi az erény jellemző tulajdona, inkább hallgatott.

Van, mint mondják, az egyenruhában valami, az asszonyokra nézve ellentállhatlan; azért-e, mint némelyek hiszik, mert jövendő urokat szívesben választják azon rendből, mely minden egyebeknél inkább subordinációhoz szokott? vagy azért, mert az egyenruha a férfiakat egymáshoz hasonlóbakká teszi, s ha, ami néha mégis megtörténhetik, előbbi kedvesöktől nem érve – változásra látnák magokat kénytelenítve, mihelyt szívek ugyanazon ezrednél maradt, s bálványozásuk tárgyában csak az arc változott, nem is vádoltathatnak állhatlansággal? – nem mondhatom, de annyi bizonyos: hogy midőn Ráczfalvy asszonyság Karvalyt huszárruhában látta, sugár termete, s a remekül pödört bajusz oly tökéletesen meglevők hatásukat, hogy ő – ki, mint az egész környék tudta, noha kötelessége lett volna, még egykori férjét sem szerette – soha a kék eget nem nézhette többé anélkül, hogy Ágoston kék dolmánya ne jutott volna eszébe, ki mentéje sujtásaival a szegény asszonyi szívet oly erősen fonta körül, hogy a varázs csak papi áldás által oszolhatott el.

Voltak a megyében, kik Karvalyt ez alkalommal haszonleséssel vádolták, s főképp Ráczfalvyné rokonai, kik tőle örökséget vártak, lármáztak; sőt voltak, kik a menyecskét jóval ötvenen túlnak hirdeté. Én azonban, ki az asszonyt legfelebb negyvenkilenc évesnek tartom, s jól tudom, mennyire fáradt férje, hogy azon vagyont, melyért állítólag házasságra lépett, minél hamarább elköltse, sőt, hogy miután minden egyéb lassanként elfogyott, az utósót, mi megmaradt, azaz nejét is odahagyta, sem az egyik, sem a másik rágalomnak hitelt nem adhatok, s olvasóimat biztosokká teszem, hogy Karvaly, mennyiben Ráczfalvy úrtól örökölt, legalább híven teljesíté az örökös kötelességeit, s nemcsak igen sokszor siratta halálát, hanem, mi sok népek által még szentebb kötelességnek tartatik, teljes mértékben megbosszulta jóltevőjét.

E katasztróf után Karvaly ismét saját közlegelőjére szorult, s ha házassága által magának szerencséjére ellenségeket nem szerez, alkalmasint a nagy kortescsapat közt tűnt volna el. De ismert dolog, hogy alkotmányos országban az előhaladás legjobb módja nem az, ha minél több barátokat, hanem az, ha olyan elleneket szerzünk magunknak, kik a gyöngébb párthoz tartoznak; s minthogy Karvaly üldözői szinte a kisebbségben maradt félhez számítottak, ő maga a többségtől pártolva, csakhamar várnaggyá, hajdúkapitánnyá, sőt tiszteletbeli esküdtté emeltetett, s mindazon kényelem— s tiszteletben részesült, mely ezen helyzettel összekötött.

E férfiú ellentéte SásKay Tamásban áll előttünk. Vannak társaságok, hol két barátot nem találunk; olyan, hol pár egymást becsületesen gyűlölőre ne akadnánk, talán nincs a világon; s természetes, ha Taksony megyében e szerepeket Karvaly és SásKay vállalták magukra. Maga e férfiaknak külseje mintegy ellentmondott egymásnak, és SásKaynak elsárgult papírhoz hasonló képe, melyet valaki, mert kellemetlen dolgokat tartalmazott, haragjában elgyűrt, száz redőivel éppúgy nem illett Karvaly verhenyős arcához, mint nagy szorgalommal előre fésült színetlen haja a várnagy

borzas fejéhez, s ha felszólaltak: első pillanatra észreved, hogy az egyiknek rekedt, vékony hangja a másiknak hatalmas basszusával soha össze nem hangozhatik. E különbség, mely személyökben létezett, magokviseletökben is feltűnt. Karvalynak fő tulajdona a nyíltság volt, sőt Taksony megye közönségének egy része azt hívé, hogy kapitánya csöppel sem volna kevésbé szeretetre méltó, ha ezen erényből jóval kevesebbet bírna. Sásokay magába zárkózva, még ha aziránt kérdeztetett is: hány óra? csak meggondolás után s bizonyos óvások mellett felelt, s nála – oh, közönség – ismét azt találák sokan, hogy kár annyit zárkózódni, miután mint gyógyszerházakban azon láda külsején, hol a mérég tartatik, úgylis olvashatja mindenki: mit rejt. Még azon sok közeledési apróságok is, melyek férfiak között a mívelt világban léteznek, s valahányszor tűz kell, vagy burnót-szelencénket otthon feledtük, eszünkbe juttatják: hányszor szorulunk embertársainkra, s oda vezetnek, hogy haragunkat kiprűszögjük vagy elfűstöljük, e két férfira nézve nem léteztek. Sásokay, gyalázatára, nem pipázott; Karvaly homályos velejét burnóttal nem szokta tisztítani, s nem volt remény, hogy e két úriember valaha másképp, mint ebédnél lehet egy véleményben.

Sásokayt életében sok szerencsétlenség érte; csak azon legnagyobbat említem, melyről erős lelkületénél fogva, maga ugyan sohasem szólt, de mely a megye jegyzőkönyvében áll. Főadószedő korában tudniillik a reábízott pénztárban hiány találtatott, s habár eleget mondá ő, hogy a pénz ellopott, s habár az egész megye hitt szavának, sőt nem is kétkedett senki, hogy Sásokay a tolvajt látta is, mikor szobájából kiment, mit használt! A kormány ez egyszer, Sásokay nézete szerint is, mind a hazai, mind a természet törvényeit megsértve, az adószedőt hivatalától felfüggesztette; s ámbár Taksony megye tizenháromszor írt fel és sérelemmel fenyegetődött; az oly nagy érdemű férfi mégsem jelöltetett ki többé előbbi hivatalára, melyet a nemesség teljes megalégedésével viselt, s mellyel fölruházva nemcsak hogy magának vagyont nem szerzett, de még egész birtokát kártyán el is vesztette.

Azt hinné talán valaki, hogy Sásokay a kormánynak ily igaztalan üldözései után az ellenzék soraiba állt? De nagy lelkek nem így bosszulják meg magukat, sőt nem volt senki, ki a sajtószabadságnak, tisztviselők felelősségének nagyobb ellensége lett volna, mint ő, ami pedig a népképviseletet illeti, ki őt e részben csak egyszer szólni hallá, meggyőződött, hogy hacsak az állam teendőit a legnagyobb zavarba hozni nem akarjuk, azoknak, kik az adót fizetik, annak kezelésébe befolyást engedni nem lehet.

Mindjárt a fönnemlített szerencsétlenség után Sásokay helyzete kissé kellemetlen vala a megyében. Köztisztviselőknak megvannak elleneik, s így neki is. Idővel azonban minden folt, mely valaki becsületén történt – vagy azért, mert maga a folt gyöngébbé, vagy mert az egész piszkosabbá vált – el szokott múlni, s így Sásokay is elég kellemesen tölté napjait, sőt mióta maga konyhát nem tartott, sokkal olcsóbban s jobban ebédelt, mint azelőtt. Amint mondók: elvei őt a konzervatív párthoz csatolák, kivéven minden finánciális kérdéseket, melyekben hivatásból különösen gyönyörködött, s majd egy nemzeti bank, majd papirospénz vagy megyei kölcsönök terveivel előállva legmerészebb újításokat javasolt; sőt mondhatni, hogy új és új közpénztárak alkotása, s mellé ügyes fináncemberek felállítása, kikre az egész kezelés bízatnék, fejében szinte rögeszmévé vált.

A tornác közepén, kék, ezüstgombos atillában, nagy ezüstkupakú pipával, s kis ezüst sarkantyús csizmákban Réty alispán úr áll, s ha, midőn olvasóimnak mindenekelőtt nem a háziurat mutatnám be: az udvariasság szabályai ellen vétettem is, írói kötelességem parancsolá, hogy a legérdekesebbet végére tartsam fel. Minden körnek megvan nagy embere. Mint mai időben a kávé, úgy, legalább egy nagy férfiú minden társaságnak első szükségeihez tartozik; s valamint kávé hiányában szurrogatumokhoz nyúlunk, mi ha hozzászoktunk, épp annyi élvezetet nyújt és nem oly drága, mint a valóságos kávé, így szokott lenni a nagy emberekre nézve is. Azon hadsereg, hol csak egy vezér és csupa közlegények volnának, hivatásának rosszul felelne meg, s így szükséges az életben is, hogy azon legmagasabb helyeken kívül, melyeknek elérését kevesen reménylhetik, számos fokozatok létezzenek, melyekre emelkedni valószínűbb: csak így reménylhető, hogy mindenki nagyravágyásának tárgyátelve, lelkesedéssel teljesítendi kötelességeit. Ha csak örök hír reménye

buzdítaná a katonát bátorságra, az első lövésnél nem sok maradna a harcmezőn. Arra, hogy a vezér csatáját megnyerje, szükség, hogy alatta sokan káplár— vagy őrmesterséget reményljenek. S így van az egész világon, hol, bármit beszéljenek, a legnagyobb tettek nem egyes nagy, hanem számtalan középszerű egyediségek által vitettek véghez.

Mi a világ minden részében igaz, kétszer az nálunk, hol ötvenkét megye mindannyi kis hazaként áll egymás mellett; s ha Réty Taksony egy részétől bálványoztatott és a másiktól minden alávalóság mintájának hirdettetett, megnyugtathatjuk olvasóinkat, hogy a hazában legalább ötvenkét ember él hasonló körülmények között, s hogy az, kivel most találkozunk, sem az egyik, sem a másik ítéletnek nem felel meg egészen.

Réty azon férfiak közé tartozott, kiket legjobban ildomosoknak nevezhetünk, s kik – habár a szó, mely e tulajdon megnevezésére szolgál, csak rövid idő óta jött ismét gyakorlatba alispánaink közt, hála az égnek, soha nem hiányzott.

Tudván, hogy valamint alispánságra emelkedni jobb mód nincs, mint ha valamely párthoz csatlakozunk, úgy hivatalát megtartani vagy magasabbra emelkedni nincs rosszabb: Réty, mióta személye a megye többsége által zászlónak tüzetett ki, mely körül pártok csoportoztak, kötelességének tartá más zászlókként jól ügyelni, vagy mint ellenei mondák, forogni a szél után. Réty a juste milieu embere volt; nem azon értelemben melyben e szó Európában használtatik, s mely szerint e politikai színezettől is külön elvek fölállítása kívántatván, könnyen két pad közé juthatunk, hanem úgy, mint Magyarország középelvű emberei lenni szoktak: egyszer egyik, másszor a másik pártnak adva szavazatát – okos játszóként: ki egy-szerre vörösrre s feketére is tesz, hogy semmi esetre vesztene ne lehessen. Az idő, úgy hiszik legalább sokan, politikában kételkedéshez vezet, s magam is ösmertem több becsületes embert, ki húszéves korában, ha kívántatnék, egy nap alatt a lehető legtökéletesebb alkotmányt szerkesztette volna honunk számára, s később egy kis törvény egyes szavai fölött egész napokig elgondolkozott; háziurunknál azonban épp ennek ellenkezője vala észrevehető. Mennyivel tovább élt, annál tisztábban látta, hogy alispán állásában minden lehető meggyőződések között a leghelyesebb az, melyet a megyében legtöbben védenek; ehhez tartva magát, azon ritka szerencsében részesült, hogy a többséget soha önmeggyőződése ellen kimondani nem kénytelenítettett. Voltak, kik meggyőződésének ezen hajlékonyságát rosszallák, mondatott, hogy mindig elől menni nem nagy dicsőség, s hogy az, ki valamely kocsmából kitaszítatik, noha közönségesen ő jön ki első annak ajtaján, azért még vezérnek nem mondható, s több ily rossz elmésség, de miután Réty ellenei, mint mondám, mindig kisebbségben voltak, s azok is, kik ilyeneket hirdettek, mihelyt többséghez jutottak, az alispánt legbuzgóbb pártolóik között találák, s ily esetekben a nagylelkű magyar szokás szerint, annak, kit előbb leginkább ócsároltak, legnagyobb lelkesedéssel éljeneztek: Réty mindent öszvevéve, jól érzé magát taktikája mellett, s mi Taksony megyében hallatlannak látszik, már kilenc éven át, azaz: három tisztújítás alatt tartá meg hivatalát.

Egy idő óta a szép viszony, mely közte s a megye között létezett, azonban megzavartatott. Ne gondolja senki, hogy az alispán ily hosszú hivataloskodás után talán elbízta magát; sőt emberemlékezet óta arcai soha nem mosolyogtak oly nyájasan, soha karjai annyi táblabírót nem öleltek meg; háza nyitott s vendégszerető vala, mint azelőtt, s új szakácsa, ki úgy főzött, hogy minden étel azon magyar félelem allegóriájának látszott, hogy önzásrunkban fülünk meg, a legnagyobb koncesszió volt, melyet a közvéleménynek tehetett. A bajnak egyedüli oka abban kereshető, hogy a taksonyi alispán egy idő óta bizonyos elvekhez kezde ragaszkodni, mit a többség, mely őt leginkább azért ajándékozta meg bizalmával, mert e hibát benne eddig nem tapasztalá, nyugodtan nem tűrhetett el. Réty beszédei eddig a parlamentális szónoklat mintáinak tartattak. “Nem szólok én erről T. KK. és RR.! – így folyt előadása közönségesen – nem szólok én arról, s távol legyen tőlem, hogy ezen másik kérdés megvitatásába ereszkedjem, mely minket a céltől elvezetne, vagy oly tárgyak eldöntésére kényszerítene, melyekről most határozni még nem tanácsos; az egész dolog csak attól függ: ezt vagy amazt akarják-e a T. RK.?” S itt következtek, általános s szebbnél szebb nézetek: a magyar nép nemes jelleméről, vérrrel szerzett szabadságunkról, s más ily új s nagyszerű tárgyakról; mire a szónok sokszor

félbeszakasztatva harsogó éljenek által, azon tagadhatlan axiómával végzé beszédét, hogy a nép szava isten szava, s hogy a tettes KK. RR. a haza javára legjobban önmagok fogják eldönthetni a kérdést. – Így szólt Taksony megye Demosthenese egykor. Beszéde – hogy egészen új hasonlatossággal éljek – tiszta folyóként, melynek sima felszínét semmi sziklaként kiálló elv vagy meggyőződés nem zavarja, s melyben az egész táblabírói kar mintegy tükörben önmeggyőződéseit láthatá – futott végig a tárgyakon. De egy idő óta beszédeim bizonyos fonál vonula át, gyöngö meg, de máris észrevehető, s a megye egy része igaztalanul aposztáziáról kezdte szólni, noha esküt tehetnénk reá, hogy Réty ötvenéves korában most először életében, látszik valamiről meggyőződni.

Mint a bűvész műtétei előtt, bár százszor látta is a közönség, mindig csudálva tátja száját: úgy mindenki bámult az alispán változásán; nehogy azonban olvasóim, mint a megye közönsége is, hasztalan keressék az indokokat, jámbor történetíró létemre elmondom. Nagy embereknek közönségesen megvan nagyravágyásuk, s ez jó, mert csak ez az közönségesen, mi őket nagy tettekre vezet; nagy embereknek megvan sokszor feleségök is, s ez megint jó, mert egy barátom szerint, kinek nevét keresztyén szeretetből elhallgatom, csak így gyakorolhatják magukat azon második tulajdonban, mely a valódi nagyság eléréséhez nagy tetteknel nem kevésbé szükséges: nagyokat túrni panasz nélkül; de hogy nagy férfiak nőinek szinte megvan néha nagyravágyásuk, s hogy az sokszor épp ellenkező irányban működik, mint férjeiknél – itt fekszik a baj, melynek sok dicső név lett már áldozatává. Ez vala az eset Rétynél is, s kérdem: a szilárd jellemű alispánnak, ki egész életén át mindig a szótöbbségnek hódolt, lehet-e rossz néven vennünk, hogy házában azt teszi, mihez közgyűléseken szokott? Az elégtelen lelkiismeret után a földi bajok legnagyobbika oly nő, ki férje tetteivel meg nem elégszik, s ki ne iparkodnék, hogy ettől szabaduljon? Szálljatok magatokba, olvasóim, s mondjátok meg: nem tettetek-e soha semmit meggyőződéstök ellen, csak hogy azon Janus templom ajtai, melyek a házi életben nőitek rózsá-ajkai által képviseltetnek, bezáródjanak, s béke legyen birodalmatokban? S most nyájas asszonyi olvasóimhoz fordulok, kik ha nem is magok, legalább nemők iránt mindig legszigorúbbak, s kérem őket, legyenek hasonló engedékenység-gel Rétyné iránt is. Asszonyok a történetekben ritkán számolhatnak helyre, sőt még országgyűlési iratainkban is, azon özvegyeket kivéve, kik az alsó táblához eddig követeket küldtek, kevés asszonyi nevekre találunk; nem természetes-e, hogy Rétyné, tudva ezt, minden hozzá írt levél föliratában saját szemével látni, tulajdon füleivel hallani akarja azon nagy— vagy méltóságos, sőt talán kegyelmes címet, mely, tagadni nem lehet, főképp a pompás magyar nyelvben oly szépen hangzik? Azonkívül midőn más angyalok is nem azért ereszkednek le a purgatóriumba, hogy ott maradjanak, hanem hogy az elítélteket magukkal fölhozzák, ki rosszallhatja, hogy angyal létére ő is, ki született báró, azaz méltóságos kisasszony volt, ugyanezt akarja tenni férjével? Az alispáni hivatal azon határ, melyen túl bizonyos pályán nem haladhatunk, s bámulhatjuk-e, ha e asszony e Rubiconnál megállni nem tud, midőn Caesar maga nem bírt elég jellemmel, hogy ezt tegye? Mindezen okok együtt nem magyarázzák-e meg teljesen Rétyné vágyát, mely őt nappal s éjjel nyugodni nem hagyta, hogy férje báró legyen?

Réty maga, ki sokáig ellentállt, most is ugyan középutat javasolt, s inkább a kamaráskulcs mellett szavazott, mi által báróság nélkül is szert tehet a nagyságos címre, szebbnek tartván, ha csak miután állásában hátulról támadtatott meg, enged a körülményeknek; bizonyos azonban, hogy mióta e gondolata támadt, mintha szemeiről fátyol hullt volna le, mindent egészen más világban látott, s kettős erővel fáradt, hogy alispáni helyzetét megtartsa.

Az alispán talán éppen ezen rendkívüli helyzetéről, melyen e haza sok alispána rendesen egyszer életében átmegy, gondolkozott; a többiek hallgatva, egy fokkal alantabb, valószínűleg hasonló tárgyról ábrándozának – hisz tisztviselők, s azok, kik egykor tisztviselők voltak s még nem tanácsosok, s azok, kik hivatal után vágyódnak, szívesen foglalkoznak a közdolgok azon legszebb részével, mely a hivatalok célszerű betöltésében áll – , midőn a csend távoli, de hatalmas éljen által félbeszakadván, a tekintetes társaság, mely a tornácon állt, egyszerre mozgásba jött.

“Éljen Réty! éljen Nyúzó! éljen a magyar szabadság! Hajrá!” S más ehhez hasonló fölkiáltások, melyek közé néha kis káromkodás s egyes pisztolylövések vegyültek, tölték a falut. E zaj felett a tisztválasztásoknál nem hiányozható:

Virágozik a tulipán,

Réty lesz a vicespán;

e minden alkalomra egyaránt illő dal, melynek ríme állandóbb, mint azon népszerűség, mely azt majd egy, majd más alispánra alkalmazza, mint gyönyörű karének uralkodott. Képzeljünk hozzá egy egész szekeret teli cigányokkal, kik a Rákóczit húzzák, s a falu valamennyi kutyáinak vonítását, s oly hangászi élvezetünk lesz, melynél, hogy Shakespeare-rel szóljak, angyalok sírhatnának.

– Ez lelkesedés! ez már népszerűség! – szóla végre Karvaly, ki bajszát pödörve látszó gyönyörrel hallgatá a hangokat. – Bizony szép dolog, ha az ember a közbizodalmat úgy bírja, mint a teins úr. Szegény legény vagyok, de vigyen el az ördög, követem alássan, nem adnám ötven forintért, ha nekem csak egyszer így ordítanának e világon.

– Csak ne gyűjtsanak föl semmit – sóhajtja közbe a szegény rokonok egyike, ki a múlt tisztújításról nem beszélt annyi zöldet, mint mások, de annyival több zöldet, kéket, sárgát s mit tudom én mit nem tapasztalt öntestén, hogy szinte haja borzadt, ha bátyjaurának közelgő földicsóítására gondolt, melyhez, mint ezelőtt három évvel, talán ismét hátán fognak tapsolni.

– Felgyújtani? Hát teringettét, kiről szólsz, nyúl szívű teremtés? – dörgött közbe a várnagy – nem tudod-e, hogy nemesekről szólsz, hogy Sz.-Vilmosnak háromszáz voksa van, s hogyha az egész falut fölgyújtják is, miután a teins úr asszekurálva van, még örülnöd kellene, hogy ide jöttek, s nem az ellenfél tanyájára?

– Karvalynak igaza van – szóla halavány öccséhez fordulva Réty – , hogy merészelsz így szólni vendégeimről? Én a sz.-vilmosiakat ismerem.

– Igen, én is – szakítá félbe Karvaly – , a raboknak egytized része közülök való, nem láttam soha derekabb fickókat; ki honn legtöbbet lop, verekedik s gyilkol, az háborúban s restaurációnál mindig első ember.

– Talán vannak kivételek – szólt közbe éles – hangjával Sásokay – , mint hallám a sz.-vilmosiak az 1809-i inszurrekcionál...

Minden jelenlevők s főképp Sásokay szerencséjére a kortesek azalatt egész a kapuig jöttek, s a roppant éljen, mellyel az első kocsi beköszöntött, minden további vitatkozást lehetlenné tett: másképp Karvaly bizonyos kasszát felhozva, mivel az 1809-i inszurrekciót fizetni szokta, a beszélgetésnek oly fordulatot ad, melynél bizonyos akciók elkerülhetlenül szükségeseknek tartatnak, s melynél, mint a tapasztalás már többször mutatta, Sásokay közönségesen megveretett.

Az egész nemes sereg mintegy harminc szekeren jött, melyek a sz.-vilmosi és a szomszéd falu parasztaitól rekviráltatva, mint hallám, közmunkába tudattak be, azon igen törvényes oknál fogva, minthogy ennyi kocsi az úton talált rögöket széttörvén, valóban útjavításra szolgált. Az első s utósó kocsin sárga zászlók s rajtok e hazafiúi fölírások láthatók, az egyik oldalon:

Utat, töltést nem csinálunk,

Réty lesz a vicespánunk.

A másikon:

Nem adózni, nem fizetni,

Hidon, vámon átmehetni,

Be nem állni katonának,

Törvényt szabni a hazának,

Mondani, hogy a só drága:

Ez a nemes szabadsága.

Minden nemesnek süvege vagy kalapja mellett félig zöld, félig sárga toll vala látható, mi a párt reményeit s az ellenfél irigységét ábrázoló, s azonkívül azon praktikus haszonra is szolgált, hogy Réty hívei tévedésből valamely oly koponyát ne törjenek be, mely alatt kedvező eszmék uralkodnak.

Az alispán, a nemesség éljenei s számtalan bókók között lelépe a tornác első lépcsőjére, s miután a vendégek nagy kört képezve hatalmas “halljuk”-kal megkezdék az ünnepélyt, s a nemesek hadnagya elmondá, hogy minden jelenlevőnek s főképp tulajdon érzelmeit szokás szerint szép magyarságban a jegyző fogja előadni: a fölszólított ekképp kezdé beszédét:

“Dicső alispán!

Nagy hazafi!

Halhatatlan férfiú!

Tekintetes uram!

Ha Hellas vagy Róma a múzsáktól sugallt isteni szónoklatának roppant árijával bírnék, ha, mint Orpheusról mondják, városokat építhetnék szavammal, vagy fölzúgva a tehetlenség gyáva álmába merült világ fölött, melyet annyi szent akarat felkölteni képes még nem volt, mely a szabadság vérszínű hajnalában úszva még mindig tovább szendereg, mint egy Cato, O’Conell, Cicero vagy Mirabeau, hatalmas szavammal a tespedő népeket tette serkenthetném: ki volna, ki neked, nagy férfiú, ennyi tiszta kebelnek, mely Sz.-Vilmoson nyugodtan dobogva nevednél, a polgári kötelességek legszentebbikét, mely nagy férfiainak fölmagasztalt tiszteletében áll, szerény hívséggel teljesíti, érzelmeit szebben kimondhatná.

De mi vagyok én? hogy e roppant föladat: előtted kitárni annyi forró sz.-vilmosi kebel érzetét, nekem juthatott! Alig élve át a játszi gyermekkort, hol a szív ártatlanságának magasztos érzetében, mint tavaszkor magas fán az illatos virágok, az emberiség terepély ágai között föltára kelyhét, nem tudva még, hogy ha majdan a zordon ősz zúgó szele eljön, lehullva tövéről, melyen édes gyömölcsé vált, a földön rothadni fog, hogy belőle új fák s egész erdő nőjön – alig lépve a nyilvános élet tekervényes pályájára, melyen szívének mágnestűjét követve, a hazafiság tiszta csillagának sugarainál, mely egén ragyog, száz vészekről környékezve, az ígéret földéhez evez: a sz.-vilmosi nemes tanács által szószólónak választva, hová forduljak annyi érdemid között, nagy férfiú! tekintélyes alispán! melyekről szólni tisztemben áll stb.”

Az egész beszéd egyike vala azon remekműveknek, melyeknek gazdag képgyűjteményéről csak annak lehet fogalma, ki Hafiz költeményeit, vagy a némely megyegyűléseken tartatni szokott finansiális beszédeket ismeri, s melyeknél azon meggyőződés tölti el lelkeinket, hogy e nagy világon minden, tenger és szárazföld, piramis s templomtorony, Caesar s a megbukta-tandó alispán hasonlók egymáshoz.

Miután a szónok, egy ideig csillagát s később Mózes tűzoszlopát követve, Réty érdemein s a hazán és végre a sz.-vilmosi nemesség buzgóságán tévelygett; miután a Duna torkolatai s Magyarországnak Nagy Lajos alatti határainál egy percig megállt s innen a sz.-vilmosi határokra s az irántok folyó metalis perre áttért, oly dolgok, melyeknek elintézése csak Réty alispán és a sz.-vilmosi nemesség lelkeségétől reménylhető, a szónok még egyszer elmondá küldőinek roppant ragaszkodását, s a rómaival e szavakban végzé beszédét: “Si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae.” Azaz, mint a nemes hadnagy kezeit öszvecsapva híven fordítá:

Virágozik a tulipán,

Réty lesz a vicespán!

A szónoklatnak roppant hatása volt: s noha a szónok mindazon helyeknél, hol a polgárokról, vagy erényekről, vagy ehhez hasonló tárgyakról szólt, a nemes tanács parancsolatára sz.-vilmosiakról, sz. vilmosi erényekről s érzelmeikről kénytelenített beszélni, s az említett metalis eset felhozását is olyannak tartá, mi a közlekedésnek árthatni fog: soha szónok inkább nem éljeneztetett meg, mint ő. A nemes hadnagy példája után minden tizedik szavánál háromszoros éljen szakítá félbe beszédét, úgyhogy – mi nálunk ritkaság – szinte sokallá a tetszést.

Az alispán, kit e megtiszteltetés, mint ily esetekben mindég, egészen váratlanul lepett meg, s ki, mi ismét mindennapi eset, alig találta szót érzelmei kifejezésére – meglepetett ember létére szinte igen szépen szólt. Elmondá: mennyire fáradt s mennyire vágyódik azon nyugodt házi boldogság után, melyet családi körében élvez, s melyből őt semmi ki nem ragadhatná, hacsak a sz.-vilmosiak hazafiúi

bizalma nem szólítja föl őt még egyszer azon pályára, melyen annyi keserűségek között haladott mindeddig, de melyen a megtámadott nemesi szabadság védelme gyenge erejének egész használatát talán megkívánja.

E beszéd, mint az előbbi, ismét éljenekkel fogadtatott, s miután a nemes hadnagy kinyilatkozta, hogy a nemesek a nagyságos asszony kézcsókolására kívánnak menni: az egész csapat ismét éljenek közt a házba tolult, hol őket most egy ideig magokra hagyjuk.

8

Nincs fontosabb pillanat életünkben, mint ebédeink; életnézetünk s gondolataink legnagyobb része, sőt nem ritkán azon érzemények, melyek emberi természetünket leginkább nemesítik, gyomrunk állapotától függnék, s ki májbajban szenved – mint mi, írók közönségesen –, átlátja Pythagorás és a Braminok egész bölcsességét, midőn erkölcsi filozófiájukat a konyhán kezdik. Csudálhatni, hogy annyi történetbúvár között, kik korunkban inkább új rendszerek fölállításában, mint a régi állapotok leírásában remekelnek, még nem találkozott senki, ki a különböző korok s nemzetek élelemszereiben kereste volna nemünk nagy tetteinek okát – talán ezúton nagyobb eredményekhez jutnánk, mint azok, kik mindent az éghajlat— s fajkülönbségre vezetnek vissza. Én, ki sem ez új történetírói iskola megkezdésére, sem Homér vagy Scott utánzására erőt nem érzek magamban, az alispáni ebéd részletes leírása helyett, mely olvasóim étvágját ébresztené, csak azt mondom, hogy a lakoma, melyben e napon az urak az alispán termeiben, s a nemesség a nagy pajtában részesült, egyike vala a legfényesebb— s legmagyarabbaknak, melyeket képzelhetünk. Fenn az uraknál huszonnégy tál, melyeknél a mártások annyira nem kíméltettek, hogy a négy becsinált mindegyikénél egy-egy táblabíró öntetett le, s a szolgálattelvő huszárok hüvelykujja mindannyiszor megfürdött; magyar pezsgő, tokaji, fagylalt, szóval: lucullusi lakoma. Lenn a nemeseknél: gulyás— és pörkölt, tarhonya, káposzta, túrós csusza, gombócok, pecsenyék, bor, pálinka, szóval egész lakodalom. Az utósó cigányig nem volt egy, ki – amennyiben ti. fölkelhetett – nem jó kedvvel kelt volna fel az asztaltól.

Az ebéd végével, mihelyt a kávé szétosztott, Etelka, ki az egész idő alatt lehető nyájassággal teljesíté a házikisasszony kötelességeit, főfájás ürügye alatt visszavonult; Rétyné néhány előkelőbb táblabíróval s lelkéssel beszélgetett, a többi urak részint a tornácon, részint a ház előtt pipáztak; s ha a nagyreményű sz.-vilmosi jegyzőt – ki magát ebéd fölött sok cikornyás felköszöntés által kitüntetett – nem látjuk a többiek között, annak hihetőképp egyedüli oka az, mert Etelka szobaleánya, Rózsi, a ház másik oldalán lakik.

Ákos Kálmánnal a kert távolabb részében sétált.

Ákos és Kálmán majdnem egykorúak lévén, mint szomszéd gyermekek, éltoket első éveik óta együtt tölték; barátságukat tehát alig szükség említenem, mely az egész megyében szinte közmondássá vált. Legalább szomszédok között ember emlékezetére ilyes még nem létezett. Huszonkét éves korában ki nem talál barátokat, ki nem ismer legalább egy lényt, kihez szíve egész erejével ragaszkodik, úgyhogy nem is képzelheti, miként élhetne, ha ettől elszakították! Mint az első szerelem, úgy az első barátság ott áll éltünk legszebb emlékei között, s bár az emlék néha egyszersmind éltünk legkínosabb csalódását juttatja eszünkbe, múltunkban nincs semmi, miért a tudás fájának gyümölcsét, melyet ajkaink megízleltek, oly keserűen átkoznók, mint hogy ettől fosztott meg. Azonban, noha ifjú barátaink éltokek egy részét együtt töltve, valamint korukban, úgy érzelmeikben egymáshoz közel álltak – a házi kör, melyben neveltettek, sokkal inkább különbözött, mint hogy azon hasonlóság mellett, mely minden nemesebb jellemű ifjak között létezik – mert hisz valamint a lomb tavaszkor egyenlő zölden függ ágain, úgy az ember is leginkább őszi napjaiban változtatja színét – , nem sokkal több különbség lett volna közöttök is.

Vannak, kik a nevelés befolyását taglalják; s ha ezalatt csak az értetik, hogy az ember jellemét kényünk szerint képezni nem lehet, nincs senki erről inkább meggyőződve, mint én, ki azon vastag kötetekben, melyek a nevelésről írtak, általános rendszerek helyett csak oly szabályokat látok, melyek bizonyos jellemű egyedekre alkalmazva sikerhez vezethetnek, de épp azért másoknál a lehetőségig céliránytalanok. De valamint azon befolyás, melyet az egyes nevelő növendékére gyakorol, csekély; s valamint nem ritka példa, hogy nevelők fáradozásai oly gyermekeknél, kiknek keblében a szabadság utáni vágy hatalmasabb, épp az ellenkező eredményekhez vezetnek, mint melyekre irányozva valának: úgy azon kör, melyben gyermekekből ifjakká nőttünk, természetes hajlamink

szerint különböző, de mindig ellenállhatlan befolyást gyakorol jövőnkre; s ha visszatekintünk, nincs köztünk senki, ki nem érzené, hogy sajátságainak nagy részét azon nevelésnek köszöni, melyet nem egyes embertől, hanem a társaságtól, nem bizonyos terv szerint, hanem a körülmények által kapott.

Ez vala oka azon különbségeknek is, mely annyi érintkezési pont mellett Ákos s Kálmán között létezett. Az öreg Kislaky ti., kiben Kálmán atyját, a megye volt alispánját s egy-szersmind egyik legbecsületesebb emberét tisztelé, nevével együtt a magyar nemesség azon részéhez tartozott, mely, fájdalom! napjainkban mindinkább kihál, s minden hibái s gyöngeségei mellett legalább azért érdemi meg tiszteletünket, mert elődeink szokásait s nemzetiségét tisztán fenntartá, az ősök míveletlenségét, de egyszersmind a hajdankor jószívű egyszerűségét, sok, napjainkban szinte nevetségesnek látszó előítéletet, de velök azon hitet, mely nélkül nemzetiségünk nehéz harcrai között soha föl nem tarthatta volna magát: hogy a magyar soha eltűnni nem fog e világról. Hogy ezen néposztály érdemei nemzetiségünk föltartására nézve fölszámíthatlanok, s hogy a jövő gyalázatos hálátlanságot követne el, ha valaha elfelejtené, miként azon nemesebb művelődés ágai, melyeknek gyümölcseit élvezzi, csak az erős törzs nedvéből vonták termékenységeket, melybe oltattak, minden kétségen kívül fekszik; de éppoly bizonyos az is, hogy mint minden, úgy a magyar nemesi házak, a história távolában sokkal nagyszerűbbek— s szebbeknek látszandának, mintha azokat közlelről tekintjük.

Ha például olvasóim közül valamelyik Kislaky Bálint urat meglátogatná, s a kaputlan kerítésen behajtva a házba lépne, melynek kéménye csupa vendégszeretetből, mint ura unalomból, mindig füstöl, hol a kuvaszokon kívül, melyek minden közlegót majdnem széttépnek, senki kötelességét nem teljesíti, s kivevén a mezei gazdaságot, sehol a rendnek nyoma sem található: úgy hiszem, a gazda szívessége, Borbála asszony szüntelen kínálásai, sőt a pulykapecsenye mellett is, mely számára süttetett, nemigen jól érzené magát. Taksony megyében a háztartások e neme közönségesebb vala, semhogy a kislaki kastély ezen fogyatkozásai feltűntek volna, s miután a legtöbb s legtartósabb ismeretségek a száj által történnek, s pedig nem azért, mert vele beszélünk, de mert vele eszünk, nem bámulhatja senki, hogy a vendégszerető háznak sohasem hiányzottak vendégei, s hogy az öreg Kislakynak kevéssé elavult történetei, segítve a velök egykorú bor által, mely mellett előadattak, mindig jókedvű hallgatókra találtak. E körben nőtt fel Kálmán, irigyeltetve az egész vidéktől, szerettetve szülei, dicsértetve a vendégek, tiszteltetve a cselédek, magasztaltatva a lelkész s rektor, bámultatva az ispán s tisztartó, imádtatva a vén gazdasszony által; s ha e házban, hol közelítésénél minden kutya ugrándozott örömeiben, s minden ember szeretettel jött elébe, magát honosnak érezé, ha szokásaival azonosult, csak az bámulhatná, ki, őt több— vagy kevesebbnek tartja, mint jószívű, de közönséges fiatal embernek.

A régi magyar ház egyetlen fiától ki kívánna mást, mint hogy belőle magyar úrfi váljék? De Kálmán ismeré a világot is; Pest, hol oskoláit végezé, s életének azon legboldogabb évét töltötte, melyre a magyar hetvenéves koráig vágyódva emlékezik, értem a jurátuskodást, s Ákossal való barátsága, mely által a gazdag fiú akarata ellen is magasb körökbe vonatott, nem maradhatának befolyás nélkül nézeteire, s az öreg Bálint úr s Borbála asszony egész órákig elsóhajtozának néha kedves fioknak finnyás szokásain, s az új divatú elveken, melyeket a városból hozott magával, noha a polgárisodás korántsem terjeszté annyira rontó befolyását, mint a jámbor szülők szívök szomorúságában gondolák. Való, hogy Kálmán Pesten meg-változott, s a parlagi úrfi, ki bécsi ruhákba öltözködve, mióta szülei házát elhagyá, inkább magát, mint felebarátja teremtését mívelé, sokat vesztett azon régi jó szokásokból, melyek az ifjúság között egykor nemzetiség neve alatt divatoztak, s egy-egy kocsmái szolga megverése, ablakok s palackok öszvetörése s néha egy jól muzsikált cigány dicsó megjutalmazása által emlékezteté e hon polgárait a régi alkotmány épségére; de “legyőzve bár, megtörve nem” – mint koszorús költőnk mondá – , Kálmán keblében a betyár szunnyadott, de még élt egész épségében; s csak alkalom kelle, egy kis parlagi társaság, hozzá egy kis zene, valamivel több bor, s a régi legény feltámadt hosszú álmából; s pesti barátnéi, kik szerénységét magasztalák, a zajgó úrfiban, ki nem ugyan törökkel szájában, de palackkal kezében Kinizsi szép táncát járá széles jó kedvében, alig ismertek volna kedves táncosukra.

Ákos e tekintetben lényegesen különbözött tőle, sőt barátjának mintegy ellentéte vala. A Réty család gazdagsága s számos öszveköttetései által, melyekben főrendi házakkal állt, azok közé tartozott, melyek a nemesség által közönségesen “fertálmágnások”-nak csúfoltatnak; s mi a büszkeséget, nagyravágyást, szóval azon hibákat illeti, melyek mágnásainknak, reményilem, csak kajánságból tulajdonítatnak, sokkal több joggal “ötfertály mágnásoknak” neveztetet-nének, miután a Zrínyiek, Frangepánok, Thurzók s Czudarok soha e tulajdonokban annyira nem haladtak. A fertálmágnás Magyarországon egy egészen kivételi, hogy úgy mondjam amfibialis lény. Helyzete által a nemesi, vágyai s hajlandóságai által a mágnási renddel öszveköttve, hely nincs, melyet elemének nem tartana, s ismét nincs hely, melyben magát egészen otthonosnak érzene. Sértve büszkeség által, ha felsőbbek társaságába lép, kikkel magát hasonlónak inkább láttatja, mint érezi; megbántva minden inas által, ki őt tekintetesnek címezi, az érintkezés, melyet felsőbb osztályokkal szüntelen keres, csak a keserűséget neveli, melyet irántok gyermeksege óta kebelében hordoz. “Mily nevetséges gőg – így szól, ha önlakába övéi közé visszatér – , mily utálatos büszkeség, mintha hazánkban minden nemes nem volna egyenlő, mintha a báró vagy grófi cím egy kis szócskánál egyéb volna, mely számtalan névhez csak azért ragasztatott, mert magában nem hangzott úgy, hogy tiszteletet vívhatna ki magának.” De ha a teins alispán vagy méltóságos kamarás ekképp kiadta mérgét s az egyenlőség fenntartására inasainak még valamivel hosszabb vállzsinórokat csináltatott, mint minőket szomszédjánál, a grófnál látott; te, ki nemes vagy, de kinek családjából senki még alispán nem volt, kamarás pedig éppen nem is lehetne, vagy kinek évenként egy forint harminchat krajcárral kevesebb jövedelme van, valahogy ne gondold azt, hogy ezen szép egyenlőségi elvek reád is kiterjedhetnének. A világon mindennek megvannak határai, s az egyenlőség kiterjesztésére nézve tévedések elkerülésére mindenki közönségesen önmagát választja azon határpontra, melyen túl a nivellációt veszély nélkül terjeszteni nem lehet. Ha gyűléseken pártolás, vagy tisztújításnál szavazat kell, nemességed el fog ismertetni, az első rész kilencedik címe, a magyarok ezredes alkotmánya, a pusztaszeri vér, mely a nagy áldomásnál összekevertetett, itt nem feledtetek még el, s mihelyt valakinek szüksége van reád, nem látsz senkit magad mellett, ki magát egyenlőnek ne vallaná. De menj csak egyszer szabadelvű nemes társad lakáshoz, nyújtsd neki inasai előtt tisztválasztáskor annyiszor szorítgatott jobbodat, merd szeretni vagy nőül választani leányát; s ha ezt megpróbáltad, majd alkotmányos egyenlőségéről szólunk ismét, s meg foglak kérdezni, mit tartasz felőle? A magyar nemesség vérrel szerzé hazáját, vérrel vívá ki szabadságát, vérrel oltalmazza közös birtokát, ha az valaha megtámadtatnék – így szól a törvény – , s ha vér helyébe pénzt teszesz, mi ügyis minden értéket képvisel, az egész való maradt még napjainkban is, azon kis különbséggel, hogy mivel vérből mindenünknek majdnem hasonló, pénzből pedig igen különböző mennyiség jutott, az egyenlőség, mely a régi teóriából mintegy önkényt követke-zett, újabb időkben a történetek legtávolabbikái közé számíttatik.

Minden ember, ki többnek akarna látszani, mint aminek önmagát érzi, azon iparkodás által, mellyel kitűzött ideáljait elérni akarja, nevetségessé válik, s a félénk, ki asszonyok közt párviadalairól beszél, a szegény, ki másodkézből öszveszedett rongyokkal fényűzést utánoz, mely alatt mindenünnen szükség tekint ki; a pór, ki, hogy nemesnek tartassék, magas ösmeretségeivel kérkedik, s kőbe faragva, színekkel mázolja s lenyomva minden kanálon új címerét koptatja, gúny s megvetés tárgyává válnék, bármik lennének is egyébiránt érdemei. A társaság, mely még azon érdemeket is, melyeket valóban bírunk, csak ritkán ismeri el, nem bocsát meg annak, ki tőle még ennél többet kíván, s majdnem úgy bánik vele, mint uzsorások-kal bänni szoktak, vagy jobban mondva, bänni kellene: kit, mert törvényes kamataival megelégedni nem akar, megfosztják tőkájától is. Egészen ily helyzetben valának a Rétyek is. Régi nemesség, szép vagyon, alispánság és szép fiok, kinek még neje sem vala; s ki eszerint házasodhatott – mi kelle még, hogy magoknak kellemes társasági állást szerezzenek? De büszkeségöknek más táplálék kelle. Valamint nagy Fridrik verseiben, Voltaire diplomáciai ügyességében, Richelieu drámáiban, Byron lovaglásában keresé dicsőségét, úgy Réty alispán úr azon fáradozott, hogy valamivel többnek láttassék, mint mivé született; s a százados nemes, ősei számatlansága mellett a parvenü minden nevetséges oldalaival állá előtted, s nénjéről, a bárónéról

szólt, s távol rokonáról, a német grófról, s hogy ezzel s ezzel a herceg hadnaggyal igen szoros viszonyban áll, s ma báró F.– vagy gróf X-től levelet kapott stb.

Ákos, kit szülei jókor Pestre küldének, s ki nénye, báró Andorfyné házában a legjobb társaságban tölté napjait, sokkal több ésszel bírt, mint hogy szülei gyöngéit át ne látta volna; s mi az életben többször történik, épp annak ellenkezőjévé vált, mit naponként maga körül látott. Ákos betyárrá lett, vagy, jobban mondva, iparkodott, hogy annak tartassék, s ezért főképp a megye ifjúsága között határtalan népszerűséget szerzett magának; mint oly ember, ki azáltal, hogy ámbár angolul s franciául tudott, s a fél világot beutazta, mégis, amennyire tőle kitelt, betyárkodásaikat utánozta, másoknak mintegy igazolásul szolgált. Szép népszerűnek lenni, s főképp ifjú korunkban nincs talán semmi, mi után szívünk annyira vágyódnék. Később, miután tudjuk, hogy azon szeretethez, mely oly roppantnak látszik, az egyes szívek mi keveset adnak: örömünket elvesztjük e birtokon, melyet talán még többen vesztenek, mint nyertek minden érdem nélkül. De hogy Ákost e népszerűség nem kissé erősítette meg erőltett betyárságában, azt tagadni nem akarjuk, annyival kevésbé, miután az ifjú Réty ezen erőlködése vala az, mi közte s Kálmán között néha a legnevetesegebb ellentéteket idézte elő. Valamint ti. Ákos a betyárságban, úgy Kálmán a míveltségben helyezvén büszkeségét, a két ifjú egymásnak mintegy példányul szolgált.

Ha téli napokban a megyei nemesség a megyeház terében öszevgyűlt – hol minden táncmulatságok hihetőképp azért szoktak tartatni, hogy az adózó nép, mely e termeket homloka izzadásában építé, lássa, miként izzad ugyan e helyen a nemesség is – , vagy ha valamely előkelő táblabíró névnapjának ünneplésére valahol nagyobb társaság találkozott, kérdésen kívül a leglármásabb Ákos volt, és senki divatszerűbben nem lépett föl, mint Kislaky Kálmán; de ha poharak vagy társalkodás közt mindenki magáról, vagy helyesebben mondva arról, minek látszani akart, megfélekedett, a szerepek megváltoztak, s Ákos helyett, ki reggel fűnek-fának beszélé, hányszor részegedett meg életében, estve Kálmán szemei jártak keresztbe, noha talán senki sem ellenezte állhatatosabban Ákos ivó teóriáit délelőtt, mint ő. Ne kárhoztassa senki a fiatal emberek e szeszélyét; éltünk azon korában, melyben az emberek ítéletét még oly valaminek tartjuk, mi után fáradni érdemes, mindnyájan affektálunk.

Ákos, ki erőt véve magán, az ebéd kezdetén szokása szerint betyároskodott, minél több való vígságot láta maga körül, annál szótalosabbá vált, s az ebéd vége felé egészen azon szomorú gondolatoknak engedé át magát, melyekkel reménytelen szerelme szívét tölté. Kálmán, kit ez alkalommal Etelka szomszédsága s a nyájas mód, melyben iránta viseltetett, rendkívül fölvidított – mert a bor leghamarabb száll fejünkbe, ha víg gondolatok társaságát találja benne – , az udvariasság helyett, mellyel az első ételknél magát kitünteté, mindinkább a parlagi úrfi hangján kezdé beszélni; míg Etelka komoly tekintete s rövid feleletei hibáját eszébe juttaták, s az ebéd vége felé ő is, mint barátja, szomorúan ült helyén, alig merve szólni szép szomszédjához.

Mihelyt az ebéd véget ért, Kálmán maga után a kertbe voná barátját, hogy neki egész szerencsétlenségét elpanaszolja.

– Barátom – szólt padra vetve magát – , én a világ legboldogtalanabb embere vagyok. Láttad ma testvéredet? ő nem szeret, utál, megvet.

– Magadon kívül vagy – mondá Ákos, melegen szorítva kezét – , esztelenségeket beszélsz.

– Nem, nem, én jól tudok mindent; Etelka nem szeret, nem fog szeretni soha, s jól teszi, ily ember, mint én, nem érdemes reá – én lemondok – , én...

– Ne igyál bort soha, Kálmánom – úgy látszik, elszomorít.

– Hát te is észrevetted? Hát csakugyan igaz? hát megbecstelenítve álljak előtte? nem, soha! Holnap szabadságot kérek apámtól, s utazni megyek, elmegyek oly helyre, hol senki sem ösmer, hol anygali testvérednek alkalmatlankodni nem fogok soha, hol...

Ákos ismét félbeszakasztá, s boldogtalansága okát kérdé, mire a másik, mindazon részletes-séggel, melyre csak szerető képes, elmondá: mi nyájas volt Etelka iránta az ebéd kezdetén; hogy ő, becsületére, alig ivott pár pohárral, de hogy, amint látszik, a bor inkább hatott reá, s hogy talán

valami illetlent mondott, miután az ebéd vége felé Etelka rá se nézett. Hogy mindennek vége van, hogy ily utálatos teremtés, mint ő, ily angyal után nem vágyódhatnak, hogy ő örülni fog, ha Etelka más karjaiban fogja föltalálni mindazon boldogságot, melyet tőle elfogadni nem akart, de hogyha e szerencse oly valakinek jut, kit ő ismer, annak kitekeri nyakát, s több effélék. Mint minden desztillációnál a retorta felső részén számos csöppek látszanak, úgy az érmelléki víz részei tiszta könnyekben peregtek le Kálmán arcain, s Ákos noha jól tudá, “honnan e könnyek”, eléggé szereté barátját, hogy fájdalmánál szintoly részvétellel viseltessék, mintha annak okát csakugyan fontosnak gondolná. Mondá, hogy asszonyok ugyan nem szívesen látják, ha fiatal ember más valamitől részegül, mint bájaiktól, de, hogy mint a jó pezsgő hatása hamar eltűnik s főfájást nem hagy maga után, úgy az ily haragé is. Biztossá tevé barátját Etelka szerelméről, s mi több, hogy testvére a rút grófot megveti, szóval oly ügyesen járt el vigasztalásaiban, hogy Kálmán lassankint fölvidulva, végre szenvedélyesen szorítá karjai közé barátját, s azon esküvéssel, hogy soha többé borhoz nem nyúl, örömeiben kisírá azon végső cseppeket, melyek az ebéd alatt könnyzsákjaiban öszvegyűltek.

Az ifjú kor legszebb kiváltsága, hogy öröm s fájdalom oly közel fekszenek egymáshoz; később talán épp annyi, sőt több okunk volna öröme, de lelkünk elveszti rugékonyságát, s ha egyszer elszomorodánk – annyi kell vigasztalásunkra, hogy közönségesen ismét új baj ér, még mielőtt a régít felejtettük.

Kálmán, ki csakugyan inkább szerelem—, mint bortól részegedett meg, a levegő, a járás és könnyei után csaknem egészen kijózanodott, s a két fiatalember ismét a ház felé indult, hogy Etelkát fölkeresve, mint Ákos mondá, az új békekötés nagy ünnepélye minél előbb véghez menjen; de ki az köztünk, halandók között, ki az életben csak a jövő percre is biztosan számolhatna? Ki az, főképp tisztújítások alkalmával, hol a sorson s végzetünkön kívül még kortesek határoznak jövőnk felett?

Még a fiatal barátok a kertben tartózkodtak, addig az öreg Kislaky, ki szíve jókedvében egy, sőt talán két pohárral is többet ivott, mint szomjúsága enyhítésére szükséges vala, más dolgokon törte fejét. Az öreg úr rég kedves Kálmánjának szánta Etelkát. Nem mondom, hogy éppen csak a leány vagyona hozá őt e gondolatra; de miután a két család birtoka határos vala, s pedig igen valószínűleg a teremtés első napjától mostanig, s miután a Rétyek jószága majdnem egészen leányágot is illetvén, egy részének Etelkára kelle szállni, az öreg Kislaky joggal mondhatá, hogy a gyermekek egymásnak teremtettek. Nagy hízelgő a bor, mindenkit megerősít kívánataiban, s az öreg Kislaky, kinek szemei egész ebéd alatt fián függtek, s ki jobb és bal szomszédját talán harmincszor is kérdé: ha láttak-e valaha két fiatal teremtést, ki jobban illenek egymáshoz? meg vala győződve reményei teljesültéről, ámbár forma szerinti kérésére, melyet ebéd után az öreg Rétyhez intézett, csak azon választ nyéré, hogy leánya érzelmeit nem ösmeri; Rétynél pedig, hogy ily fontos dologról jobb tisztújítás után szólni.

Az öreg örömeiben kezeit dörzsölve járdalt az udvaron. Képzetében már Kálmán s Etelka egész ivadéka ugrándoza körülötte, s a jámbor apa szíve hatalmasan földobogott ez ábrándok között, midőn a pajtából fölhangzó zaj gondolatainak más irányt adott. A kortesek, kik nagy művészek módjára hosszú gyakorlatokkal készülnek a nagy előadáshoz, melynek főszerepét ők játsszák, a pajtában most másodszer ismétlék próbatétüket, s e pillanatban épp az albírákhoz jutván, midőn a kasznár, ki mint elnök, itt a főispán helyét pótolá, a sz.-vilmosi járás első albíráját említé, háromszáz hanggal “Éljen Kislaky Kálmán”-t kiáltának. Az öreg úr – mert mely apa maradna nyugodtan, ha fia dicsőségének fültanúja lehet – szédelgett gyönyörködésében, s midőn éppen ispánját látá a pajta felé menni, jó vagy rossz nemtője ez eszmét súgá fülébe: mennyire kár, ha fiának diadala náddal fődött pajtában hangzik el, s mi jó volna, ha Etelka ennyi dicsőségnek tanúja lehetne! Magához szólítá tehát az ispánt, s elbeszélé neki a nagy családi titkot, melyet annyival inkább bízhatott reá, mert nyelve most nehezebben mozgott, s nem vala hihető, hogy e bizalommal visszaél s kérdé: “nem volna-e jó, ha a kortesek Kálmánt, ki a kertben van, fölkeresnék, s diadallal Etelka szobájába hoznák?” Az ispán ura nézeteit egészen helyeslé, s mihelyt a pajtába ért s fél negyeddig “halljuk”-ot ordítva csendet eszközölt, oly remekül szónokolt, hogy az egész tömeg azonnal útnak indult.

Igaz, hogy Kislaky követének a titokról szint azon fogalma vala, mint sok más embernek, ki alatta csak oly valamit ért, mit önmagunk elbeszélni pirulnánk, vagy nem merünk, s azért másvalaki által akarunk tudatni a világgal, s hogy ennélfogva Etelka s Kálmán lakodalma mindjárt beszéde elején kihirdettetett s megéljeneztetett. Azonban annyi bizonyos, hogy a sz. vilmosi háromszáz nemes, kikről csak negyedóra előtt esküdhettünk volna, hogy mint a háromszáz spártai Thermophilaeknél, úgy helyeiken fekvé fognak találtatni, irtóztató éljenek között egyenesen a kertnek vette útját, s hogy Kislaky, ki előttök szinte a kertbe futott, könnytelt szemekkel mormogá fogai között: hej, mégis szép dolog a népszerűség!

Ne vessék meg olvasóim a jámbor öreget e vallomásaért, s habár sokan volnának közöttök, kik a nép kegyeit szívökből megvetik s ellene szintúgy zúgolódnak, mint kedveseik ellen azok, kik őket kérlelhetetlenek— vagy hívteleneknek találják, gondolják meg, hogy Kislaky azok közé tartozott, kik e népszerűségben nem eszközt, hanem sok ember szeretetét látják; s mert egyedüli fortélyok, mellyel e kincset kivívták, szívök jósága volt, nem is tapasztalák annyiszor ingékonyságát. Úgyis Helenán kívül nincs, mi annyira ócsároltatott, mint a népszerűség, s mégis kevés ember van, ki miután tíz évig ostromlá a várat, melyben a hívtelen mással tartózkodott, azt mint Menelaus ne fogadná szívesen vissza házához.

Kálmán s Ákos már a házhoz közelgtek, midőn az öreg Kislakyval s mindjárt utána az egész korteshaddal találkoztak, mely pázsiton s virágokon keresztül egyenesen feléjük vevé útját. Az öreg, ki fiát megölelve csak e szavakat mondhatá: “hallod, fiam, ez neked szól”, nem magyarázhatá meg a történeteket; midőn “éljen Kislaky Kálmán és angyali mátkája, Réty Etelka kisasszony!” harsogott az ég felé, s minden beszélgetésnek véget vetett.

Kálmán s maga Ákos, annyira meg valának lepve, hogy első pillanatban nem tudák, mit tegyenek. De midőn az ispán szívrazó basszusával fölkiált: “vigyük az úrfit Etelka kisasszony-hoz, szeretett szolgabíráénkhoz”, s midőn egyszerre tíz kéz nyúl a boldog szerető felé, őt lábáról föl akarva emelni, Kálmán magához tért bámulásából, s védni kezdé magát. Kérni akart, káromkodott, maga az öreg Kislaky is, ki fiát Etelkának bemutatni s nem kikiáltatni akará a házasságot, elkövetett mindent, hogy Etelka neve az ovációból kihagyassék, mind hasztalan! Háromszáz sz.-vilmosi torokkal csak a végítélet trombitája versenyezhetne – s beszéd nem használván, kézre került a dolog. Kálmán a nagy vonzalom ellenében visszalökő erejének egész hatalmával dolgozott, s nem mondhatni, hogy derekas benyomást ne tett volna sok érte lángoló sz.-vilmosi kebelre, minek azonban csak annyival vala szavánál több hatása, hogy szép atillája széttépetett, s egy palack vörös bor, mely feléje nyújtatva széttört, a küzdőt tetőtől talpig leönté, ki most ég s föld között lebegve, hat markos legény vállain hasztalan gyakorlá ökleit és sarkantyúit, s az előbbi kiáltások között egyenesen kedvese szobájához cipeltetett.

A zajra a vendégek a ház előtt öszvegyűltek, s hallva Etelka s Kálmán nevét, egy része bámult, más része gratulálni kezdé. Az alispán zavarában mosolygva hajtogatá s csóválá fejét, hogy mozdulatai se igen—, se nemnek ne magyaráztathassanak; az alispánné, kinek szerencséjére a tisztújítás s a Kislakyak befolyása jutott eszébe, mondá, hogy az egész tévedés, s hogy erről még szó sem vala; Karvaly pedig a kiáltókhöz csatlakozva hatalmas szavával hirdeté a szép pár dicsőségét, melynek sz.-vilmosi tisztelői már Etelka ajtajához értek, s küszöbe előtt a levegőben táncoltaták szerencsétlen imádóját.

Kálmán magánkívül volt. Így jelenni meg kedvese előtt, kitől még előbbi hibáiért engedelmet kelle kérnie, széttépett atillával, borral leöntve, háromszáz nemestárs karjai között – ki nem érezné e helyzet kínait? Kért, sírt, káromkodott, mindent egyszerre, s mindent legkisebb süker nélkül; szerencséjére azon istennő vagy angyal, mely a való szerelmet pártolja, úgy intézte a dolgokat, hogy Etelka helyett csak szobaleánya volt szobájában, s így a tisztelgő csapat csak a piruló Rózsi s a nagyreményű sz.-vilmosi jegyző előtt, ki bizonyosan véletlenül ott volt, ordíthatta el jókívánatait.

Azon boldogság után, melyet kedvesünk látásán érzünk, a legnagyobb – mint egy szerelemben megőszült ismerőmtől hallám – bizonyosan az, ha némely helyzetekben szívünk bálványával nem

találkozunk; s nincs, ki ezt valaha inkább érezte volna, mint Kálmán e pillanatban. Ákos, kit nővére nevének kiáltozása bosszantott, hogy ennek véget vessen, figyelmetessé tette a tisztelt gyülekezetet, hogy minden szolgabírónak esküdtre is van szüksége, s hogy e hivatalra alkalmasabb egyén nincs e világon Pennaházy Bandi jegyzőnél, ki e szavak után rémséges kiáltások között, Rózsi helyett a közvélemény által felkarolva, jövőd szolgabírájával együtt az udvarra vitetett, hogy ott az alispán előtt bemutattassék, ki mindehhez szüntelen mosolygva, csak tökéletes helybenhagyását jelenté ki.

Önigazolásomra – ha olvasóim közt valaki azáltal, hogy a sz.-vilmosi jegyzőt Rózsinnál találtuk, a valószínűség törvényét talán sértve látná – csak azt mondhatom: hogy ha nem is mint Hegel hiszi – minden, ami van, az jó, legalább minden, ami való, közönségesen valószínű is, s hogy Rózsi fekete szemei s Pennaházy szőke, pödört bajsza oly neműek valának, hogy miután Sz.-Vilmoson – honnan Rózsi jó nemes házból származott – többször találkoztak, csak természetes, hogy Tiszaréten fölkeresék egymást; főképp miután – ha az említett fekete szemek— s szőke bajsztól elvonatkozunk is – kellemesebb két egyediséget alig találhatni. Rózsi, ki asszonyával Pesten létekor magyar színházba járt, több új s régiebb zsebkönyvet olvasott, sőt néhány verset könyv nélkül is tudott, azon műveltebb szobaleányok közé tartozott, kik mert közönségesen uraságuk viselt ruháiban járnak, s ugyanazt beszélnek, mit úrnőiktől hallottak, szinte kisasszo-nyoknak látszanak; s Pennaházy, ki egy hosszú országgyűlés alatt a hallgatók között hatalmas szavával majd éljenezve, majd más kijelentések által élénk részt vett a legfontosabb tanácskozásokban, s rejtett szavakkal gyönyörködteté a Nemzeti Újság olvasóit, ismertebb, minthogy érdemeiről szólanom kellene. Föl is jegyeztem volna az érdekes beszélgetést, melyben e két szeretetre méltó személy a kortesek által meglepetett, ha országos dolgok leírása nem várna reám, s e beszélgetés minden gyönyöre mellett ne lett volna különösen – szóvalan.

Olvasóim, kiknek nagy része kétségkívül tudja, mi kellemetlen minden hölgynek s főképp szobaleánynak, ha valamely férfival magánosan találhatik, képzelhetik a zavart, mellyel Rózsi annyi férfi jelenlétében eltelt; miután azonban kedves jegyzőjét a kortesek vállain mindjárt Kálmán mellett látá, s hallá a közbizodalom szavát, mely őt esküdségre jelelte ki, megnyugo-dott sorsában, sőt kevesebb fájdalommal látá karjaiból kiragadtatni bálványát, mint ha az tulajdon lábain ment volna el tőle. Csendesen ösvetakarítá a szobát, mely a kortesek által kissé rendetlenségbe jött, és sóhajtván, hogy Pennaházy még esküdtté, s ő Pennaházy névé nem vált, a kávék konyhába készült, midőn a mellékszoba ajtajának nyílása vontá magára figyelmét.

E szoba Macskaházyé vala, s Etelka szobájával ugyanazon folyosóra nyílt.

Rózsi a küszöbön állt meg, s világosan hallá Macskaházy szavát, ki ajtaját kulccsal bezárva, midőn távozott, így szólt valakihez:

– Pontban hét órakor a jegyző kertje mellett.

– Ott leszek thekkinthetes uram! – felelt a másik hang, mely szinte keleti—, noha nem magyarnak látszott.

– A jutalmat ismered – válaszolt Macskaházy, s a két beszélgető együtt elment.

– Jaj nekem! – szóla végre az elrémult szobaleány, midőn a távozók léptei a folyosó kövezetén nem hallatszottak többé, Macskaházy szobájában volt, s mindent hallott, mert olyan füle nincs senkinek a világon. Talán csak nem szól a nagyságos asszonynak! – S ezzel bezárva ajtaját s fogai közt szidva az ügyészt zsidójával együtt, eltávozott.

S most, kedves olvasóim, habár néhánynek köztetek Rózsi társasága kellemesebbnek látszanék is, fontosabb dolgok hívnak. Az alispán hat órára konferenciát hirdetett, az óra közelg, menjünk a terembe.

9

Létezik e hazában – okát nehéz volna fölhalálni, de a tény tagadhatatlan – , létezik e hazában bizonyos öszveköttetés az ebéd s a politika között. Én legalább azt tapasztaltam, hogy valamint jó szakáccsal ellátott s vendégszerető táblabírák soha politikai befolyás nélkül nem maradnak, úgy országos dolgokról való tanácskozássra mindég oly helyek szoktak választatni, hol minden szék múlt vagy jövő ebédekre int; s ezért, ha van nemesség, mely érdemes, hogy a római patriciatushoz hasonlíttassék, nézetem szerint csak a magyar az, kire Menenius Agrippa azon beszéde, melyben a senatust az állam gyomrához hasonlítja, egészen alkalmazható. Ez történt itt is, s a tanácskozmány színhelyéül az ebédlő jelettetett ki, mely most azonban egészen más alakban áll előttünk. A nagy asztalt a hófehér abrosz helyett zöld posztó takarja, palackok s poharak helyén nagy tentatartók állnak, minden szék előtt tányér helyett egy-egy ív-papír, s ha a szoba falai s a kedves káposztaszag nem maradnak e teremben, mely most ezüst kargyertyákkal világítva áll előttünk, alig ismernénk azon helyre, hol pár órával ezelőtt annyi lárma s felköszöntés hallatszott.

Most a kandalló körül, az ablakokban s pamlag mellett, hol az alispánné ült, az egész társaság kis körökre oszolva csendesen beszélgetett. Magok a családképek, melyek a falon függtek, úgy látszik, méltóságosabban néznek le az új nemzedékre, mint az ebéd alatt, s midőn a család egyik legnagyobb férfia, ki Rákóczi alatt kapitányoskodva 1715 után, jeleül, miként tiszteltetett mindkét részről, donációt kapott, a vastag Réty Jeromos annyi étvággal látszott lenézni boldogabb utódaira, hogy szinte megsajnáljuk; az alispán édesapja pedig, a kamarás, ki magát nem tudom, miért, hátulról, midőn éppen visszanéz festette – bajszatlan arcával, a háromszegű kalappal hóna alatt, s a kis békanyúzóval oldalán egy csöppet sem emlékeztetett azon férfias erőre, melyet költőink az erős apák korában keresni szoktak.

Azokon kívül, kiket olvasóim a tornácon az alispán úrral már láttak, a teremben számos társaságot találunk. Mindenekelőtt két lelkész áll előttünk, kiknek egyike talán valamivel vastagabb, másika valamivel szárazabb, mint hivatala kívánná, de kik, mint egyházi szónokok, főképp tisztújításoknál, hol a vallás – mint tudjuk – oly nagy szerepet játszik, egyiránt kitűnők. Utánok négy vagy öt táblabíró s három szolgabíró, kiket leírni fölösleges; mert hála az égnek! a táblabírói s szolgabírói hivatal jellemző különbségeit olvasóim ismerik. Az ajtó mellett pár esküdt, Pennaházy s egy tiszteletbeli aljegyző kullogtak: a szobában néhány uradalmi ügyész járt alázatosan körül, s a szegény rokonok – egyet kivéve, ki az ebéd következtében valahol ledőlt s eddig elő nem került – mint szegény rokonokhoz illik, inasi szolgálatokat teljesítve sietnek fel s alá.

Az ablakok egyikében a társaságtól elkülönözve, s mint látszik, igen érdekes tárgyakról beszélgetve, három férfi áll, kik, mihelyt a szobába lépünk, figyelmünket magokra vonják.

E férfiak egyike, ki felpedert fekete bajusszal s fölfelé fésült hajakkal annyi méltósággal emeli fejét, mintha kevesellve ölnyi magasságát, még nagyobbnak akarna látszani: Slacsanak úr, gr. Kőváry — , e megye legnagyobb birtokosának teljes hatalmú igazgatója, mely címet Slacsanak úr csak szerénységből tartja meg, miután az, ki mint ő, valamiről szabadon rendelkezik s a jövedelmek nagyobb részét szedi, joggal birtokosnak is nevezhetné magát.

A kis köpcös emberke, ki e nagy férfiú mellett áll s szüntelen beszél, vagy legalább időről időre fejét hajtogatva s kezeivel helybenhagyást intve egyes szavakban, mint: persze, majd, bizony, ejnye, ki hitte volna! stb. részt vesz a beszélgetésben, nem más, mint báró Sósutyó őnagysága. Valódi gavallér, mint az asszonyok hirdetik, Magyarország legderekbabb mágnása a férfiak ítélete szerint, kinek társaságában senkinek eszébe sem jut, hogy mágnással van dolga, olyannyira, hogy a debreceni vásár alatt egyszer csakugyan szappanosnak tartották. Tiszteletre méltó férfiú, kit németül kevesen, franciául soha senki szólni nem hallott, s kinek konzervatív elvei, melyekkel e haza dolgaihoz szólt, annyival inkább dicsőségére szolgálnak, mennyivel inkább látjuk, hogy mi személyét illeti, az ősi javakhoz éppen nem ragaszkodik.

A báró mintegy hatvan éves lehetett; egykor – meg kell vallanunk – vörös haja fejéredni kezdett, s e pirosság élete alkonyán, mint ilyenkor szokott, lejjebb szállva jelenleg oly szépen égett arcain, hogy rózsákhoz hasonlítanám, ha ez új hasonlatosságot nem kellene azon alkalomra eltennem, ha majd a szépnemről szólok.

Hogy ily férfiak társaságában – melyeknek egyike valóságos mágnás, másika még valamivel több, azaz igen gazdag gróf uradalmi igazgatója, ki tisztújításoknál közel ezer szavazatról rendelkezik – oly ildomos férfiú, mint Krivér főjegyző, csak alázatosan viselheté magát; hogy arcain csak a szerénység s tisztelet azon ájtatos mosolygását látjuk, mellyel némely szentek festetnek, hogy teste nem tehetett mást, mint hajlongani, ajkai nem mondhattak egyebet, mint: mennyire megtisztelve érzi csekély személyét, és ha kegyesen megengedni méltóztatnának... azt bölcs olvasóim át fogják látni; ki pedig ennyi nyájasságot főjegyzőben sokallaná, annak magyarázataul mondhatom: először, hogy Krivér másodalispánna akar választatni, másodsor, hogy általán véve önmagát megalázni második természetévé vált. A főjegyző azon emberek közé tartozott, kik politikai pályájukat mint nagy urak írnokai vagy titoknokai kezdik, s később is azok iránt, kiktől valamit várnak, annyival több alázatosságot tartanak meg, mennyivel kevesebbet használnak föl e keresztény erényből azok között, kik alattuk állnak. Írva áll: ki magát megalázza, föl fog emeltetni, s miután Krivérnek épp ez vala kívánata, tudván, hogy tisztújításoknál emeltetés nélkül semmire sem lehet menni (mert ez egy napon a nemesség maga fölött akarja látni tisztviselőit), az írás idézett szavai szerint, elkövetett mindent, hogy célt érjen.

– Hát csakugyan bizonyosan tudja a teins úr – szólt Slacsanak a főjegyzőhöz – , hogy az a szerencsétlen Veszősy is a Bántornyiakhoz szegődött?

– Bizonyosan, domine spectabilis; fájdalom, bizonyosan!

– Hát nem mondtam mindig – vágott közbe a báró – , nem mondtam ezerszer, hogy Veszősyhez semmi bizalmam? Most három éve, mintegy tizennégy nappal lehetett a tisztújítás előtt, délután volt, ha nem csalódom, pénteken, mikor a teins úrral a kávéház előtt találkoztam. Többen voltak ott, in specie, néhány katonatiszt. Én pipára gyújtottam, s odaültem a teins úr mellé a zöld padra a sátor alatt, bizony, domine spectabilis, mondtam én, az a Veszősy...

– Teljesen igaza volt méltóságodnak... de...

– Az a Veszősy – mondtam én – liberális, és ami még rosszabb, olyan, ki mindig elveiről szól, vagyonos ember és...

– Igaz, igaz – szakítá félbe a nekitüzesedő bárót Slacsanak – , de Veszősy hatalmas ember, hiba, hogy azzá tettük, s hogy épp oly járásban állítottuk főbírónak, melynek legtöbb szavazata van, de...

– Azt akarja mondani, teins úr – folytatá a báró, ki három “úgy van”-nal fűszerezé az előbbinek beszédét – , talán magunkhoz keríthetjük! Nemde el kell csábítani őt? Ez az egész titok. Tudják-e a teins urak, mit? Én a járásban lakom, majd vadászatot adunk, a törvény értelme szerinti farkasvadászatot. A parasztoknak hajtani kell, önök mind eljőnek, neki is mint szolgabírónak jelen kell lennie, mert persze ha csak nyulakat lövünk is, praesuppositione juris farkasok ellen vadászunk, és akkor majd – mint mondám, a szolgabírónak is jelen kell lennie – körülkerítjük. Én tudok egy módot – először...

– Igen – sóhajta közbe szomorú képpel a főjegyző – , ha a fiatal báró, kinek még több befolyása van a megyére, mint nagysádnak, nem volna ellenünk.

– Az átkozott gyerek – mondá a báró fejét csóválva – , hányszor nem mondtam pedig neki: fiam, Bálint...

– Talán ha méltóságod apai hatalmánál fogva...

– Helyes, tökéletesen igaza van barátom uramnak; apai hatalmamnál fogva én a gyerekeknek mindent parancsolhatok. Mi mindenkor egy értelemben vagyunk, s a fiú mindenben engedelmeskedik, nem is javasolnám, hogy mást tegyen; de épp ez egyben...

– De csak éppen ebben méltóztatnék a méltóságos úrfinak engedelmeskedni – vélekedik Krivér.

– Igaza van, amice! Igaza! Én a fiút még kitagadom, valósággal kitagadom.

Slacsanak, ki tudá, miként a báró földi javai nem oly nagyok, hogy elvesztésök veszélye valakire nagy hatást gyakorolhatna, vagy kinek talán eszébe jutott, hogy kitagadásra előbb az öreg báró halála szükséges, mire tisztújításig az időt kevesellé, más módokat javasolt.

Mire a báró válaszolá: hogy ő sok módokat tud; az első mindjárt: ha megházasodnék.

– Nem hiszi a teins úr, mennyi hatása van ennek az emberre, főképp a mi családjunkban! Mielőtt én megházasodtam, nem volt szabadelvűbb ember három megyében, és most... no, de a fiú nem akar házasodni; – hallatlan! de nem akar házasodni.

– Hát ebben a járásban hogy állunk? – kérdé Slacsanak ismét a főjegyzőhöz fordulva; midőn látá, hogy a forrás, melyből a báró beszédje most foly, alkalmasint fölötte bőnek mutatkozik.

– Itt is csupa veszedelem, ellenünk van először Tengelyi.

– Tengelyi! – kiáltott a báró – Tengelyi! egy falusi jegyző, no nagy dolog! Tengelyi? s hány Tengelyi kell, hogy velünk a tisztújításnál szembeszálljon?

– Csak éppen eggyel több, mint mi magunk vagyunk – válaszolt a nagy direktor – , a szavazatok, fájdalom, számoltatnak, s nem mérlegeztetnek, s én kevés hatalmasabb ellenséget ismerek a jegyzőnél.

A báró elégedetlenül csóválá fejét. Krivér folytató:

– Maga Ákos, ha nem tesz is semmit nyíltan ellenünk, de mellettünk sem.

– Ecce – vágott közbe a báró – , fiam példája, ismét egy rossz gyermek, ki nem apját akarja alispánnak; mondom est ad...

– Csak a Kislakyak maradjanak, akkor a járást nem féltem.

– Igen, de a Kislakyak is bizonytalanok – mond ismét a jegyző. – Kálmán anyjának parancsol, anyja apjának, s ez az egész járásnak; s félek, mióta gróf Havasy e házhoz jött, Kálmán elégedetlen.

– De a mai történet, hisz Etelka mátkájának kiáltott ki.

– Igen, a kortesek által; és én tudom – tevé hozzá halkabban a főjegyző – , nem mondom ugyan egész bizonyossággal, de nekem úgy látszott, mintha az egész az alispánnak nem egészen ínyére lenne.

– Igaza van – szólta a báró hangosabban – , magamnak is úgy látszott, épp az alispánné mellett álltam, s az időről beszélgeténk, mikor a kortesek Kálmánnal jöttek. Kedves nagyságom – mondám én, midőn a kiabálást hallám...

– Vigyáznunk kell – szólta Szlacsanak, kinek a báró az egészt úgyis kétszer elmondá – , mert bizony rosszul állunk.

– Ami engem illet – válaszolt alázatosan mosolyogva Krivér – , a teins úr ismeri buzgóságomat, azért legalább jótállok, hogy az ellenfél táborában semmi történni nem fog, miről pártunkat nem tudósítom.

– És ki az ellenfél terveit ismeri – szólta a báró vígan kezeit öszvecsapva – , az félig megnyerte a csatát.

– Oh, csak csupa ily nemesek volnának megyénkben, mint a mieink! – sóhajtja Slacsanak úr. – Ha nem úgy szavaznak, mint akarom, elveszem földjeiket, s azután koldulni mehetnek új alispánjokhoz, ilyenek már arra valók, hogy velük restauráljon az ember.

Az érdekes beszélgetés az alispán által szakasztott félbe, ki az egész társaságot, melyből immár senki sem hiányzott, az asztalhoz hívá, hol a konferenciának kezdődni kelle.

Magyaroknak írok, s miután e hazában alig van, ki gyűlést nem látott volna, s még dámáink is egy idő óta szívesen eljárnak üléseinkbe, hol hazai dolgainkra kissé más módon nézhetnek le, mint különben tenni szokták, nem szükséges, hogy ez ünnepélyes jelenet hosszabb leírásába ereszkedjem. Egy ülés a másikhoz hasonló. Közepén zöld asztal. Körülte néhány táblabíró, kiknek némelykor véleményeik, többnyire érdekeik, homlokegyenest ellentétben állnak; míg a nagyobb rész, érdek nélkül firkálva előttök fekvő papirosokon, csak azért vesz részt a tanácskozásban, mert a zöld asztalnál ülni dicső, s mi több:

Egy kis ülés a hazáért

Meg nem árt;

vagy legalább sokkal kevesebbé, mintha érte dolgozunk; – ez képe majdnem minden üléseinknek, s habár az, melyre a táblabíró kar Réty házában összeült, más gyűlésektől annyiban különbözött, hogy minden lárma s zavar nélkül ment végbe, a nagyságos asszony jelenléte ezt természetessé teszi.

Miután az ülés Réty által szokás szerint megnyitott, ő maga első, Krivér főjegyző második alispánnak közakarattal kijelentettek, s minden jelenlevőnek, mint ily konferenciáknál szokás, vagy maga, vagy valamely közel rokona számára hivatal ígértetett, báró Sóskuty pedig minden választandó tisztviselő fölött hosszú, magasztaló beszédet mondott, melyet csak az nem tartott remeknek, kiről benne szó nem volt – azon módok kerültek most szőnyegre, melyek által a szükséges többség megszerzendő.

Minthogy e tárgyban teins Sásokay úr oly jeles ismereteket szerzett magának, s eziránti nézeteit írásba foglalni szíveskedett, az elnök véleménye szerint célirányos volna a tisztelt urat e jeles munka fölolvására kérni; mire az indítvány elfogadtatván, ez nem kevés köhécselés s mentegetődzés után megkezdé előadását, mely alatt Karvaly, hihetőképp, hogy megvetését mutassa, szeméit behunyá, sőt később hortyogni is kezdett.

Előttem fekszik az egész munka, melynél, büszkén mondom, kevés kitűnőbb angol reportot ismerek, s mely ugyanazon formában szerkesztve, mint ezek, Sásokay úrnak örök dicsőségére szolgál. De nehogy olvasóim, főképp azoknak szebbik neme e könyvet eddig olvasva Karvaly példáját kövessék, s mi írónak legiszonyúbb csapás, szép szeméiket hibáim fölött behunyják: én csak azokat szedem ki az írott tizenkét ívből, mik közelebből a megyét illetik. “Szokásban van Angliában – így kezdé fölolvását Sásokay, kit az angol nemzet tiszteletében senki fölül nem múlt –, hogy mielőtt valamely tárgy a parlament tanácskozásai alá kerül, annak megvizsgálása előtt mindig néhány férfira bíztatik, hogy aziránti véleményöket tanácskozási könnyítés végett egy úgynevezett reportban beadják. Ez az út, melyet ő is követni akar, pedig tizenkét okból, melyeknek csak utósóját említjük, mint legfontosabbat, mely az angol s magyar alkotmány közti hasonlóságban fekszik.”

A két alkotmány közötti rokonság tény, melyen hazánkban legalább kevesen kétkednek, s habár az angol s a magyar Magna Charta, némelyek szerint csak úgy hasonlítanak is egymáshoz, mint némely nagyobb családokban az idősb s fiatalabb testvérek, kik közül az első minden értéket, a másik csak fényes címet bír örökül; ki tagadhatja, hogy mindkettő a tizenharmadik század gyermeke, hogy a hét évvel fiatalabb magyar nagy levél, szinte nem sokkal jobb király által adatott ki, mint minő az angol földetlen János vala, s hogy némely kicsiségeken kívül, minő például: sajtószabadság, esküdtzékek, miniszteri felelősség, jogegyenlőség stb. egyéb fő dolgokban nincs, mit az angoloktól irigyelhetnénk. Gazdag klérusunk, az írott s nem írott jog közötti különbség, pereink hosszúsága, ügyvédek drágasága, bíróink hatalma, sőt csak keresni kell, s maguk az úgynevezett “rotten borough”-ok sem fognak hiányzani. Hogy a dolog ezen állásában oly kitűnő férfiú, mint Sásokay, szép párhuzamot vonhatott, s hogy minden hallgatóit meggyőzé, magában világos; s habár később, midőn elvként fölállítván, hogy az angol, mint a magyar alkotmány alapja a szabad választás, erről kezdé beszélni, s e tárgyban minden nagy író nézeteit fölhozá – néhányan Karvaly példáját követni kezdék: legalább mély csend uralkodott az egész olvasás alatt, melyet csak egy erős “halljuk” szakasztá félbe, midőn e szavakkal: “már ami jelen helyzetünket illeti”, egyenesen Taksony megye jelen állapotára fordítá figyelmét.

“Két dolog van a világon – így folytatá az olvasó –, melyért minden magyar nemesember, s így e megye nemessége is, melynél én magyarabbat nem ismerek (helyes!) leginkább lángol: a vallás s hazája.” A szónokot hosszú “éljen” szakítja félbe. “Azaz, mint népszerűbb kitétellet mondani szoktuk: először az, hogy a megye pecsétje a mi kezünkben legyen; másodsor, hogy a régi alkotmány szerint magyar nemesember semmire se fizessen. Minden lelkesedés, mely nem e nemes kútfőből ered, mely nem e célok egyikének elérésére irányoztatik, hála a magyar nemesség józan szellemének! tartós nem lehet, s habár egyes csábítóknak sikerült a magyar népet – mert hisz alkotmányos értelemben csak a nemességet nevezhetjük így – egy időre önérdekei ellen vezetni, a tapasztalás győzelmesen

megmutatta, hogy ezen abnormis, szörnyeteg állapot nem tarthat soká, s hogy a magyar nemesség, mely szabadságát vérevel szerzé a csatamezőn, vérrel tudja azt megőrizni a békés tanácskozás szent termeiben is, mire újabb időkből sok dicső példát hozhatnék fel. Igen, uraim! – olvasá lelkesedve tovább a szónok – nagy dolgok történtek.” S itt több esetek adatnak elő, hol az úgynevezett subversiv párt, mely az alkotmányt, mint látszik, azért akarja feldönteni, hogy romjaiból vasutainak töltéseket csináljon, a házi adó vagy más kérdésekért ledorongoltatott; melyek rendkívüli tetszéssel fogadtatván, midőn Sásokay elmondá, hogy ily példák után Taksony megye rendei hátrább maradni nem fognak, hogy ők is utósó csepp véreket, sőt végső filléereket is fölládozni készek alkotmányukért, erre nem szűnő éljenek következtek.

“Mi akarjuk a szabadságot! Igen, tekintetes konferencia, mi akarjuk a sajtószabadságot, a kereskedési, lelkiösmereti szabadságot; akarjuk mindenekfölött, hogy megyei autonómiánk oly botrányos beavatkozásoktól megőriztessék: milyen például az, hogy minap a helytartótanács az úrbéri telkeken lakó nemesek adóját beszédetni rendelé; mi akarjuk a haladást, akarunk bankot, melyből négy percentre minden nemes pénzt kaphasson, vasutakat, csatornákat, múzeumot s politechnikumot; mi akarjuk a nemzetiséget, de akarjuk azt is, hogy a szabadság, habár nagyobbá válik, azért mégis nemes maradjon, s féktelenséghez ne vezessen; hogy az egész nemzet haladjon, de úgy, hogy a rend, melyben az most áll, meg ne zavartassék, hogy a magyar nemzetiség virágozzék, de miután e nemzetiség egyedüli képviselője a nemes, vele gyarapodjék a nemesség is. Aki velünk ezt nem akarja, aki jogainkat minden ajkú s származatú lakosokra kiterjesztvén, szabadságunkat (mely mint a papiros pénz, ha szerfölötti mennyiség-ben kibocsátva minden kézen forog, elveszti becsét) – meg akarja semmisíteni; ki oly politikai tévtanokat hirdet, mint: hogy vasutunk s bankunk, adómentességünk s az ősiség eltörlése nélkül nem létezhetnek, az ellenünk, et hunc tu romane caveto!”.

“Miután a törvény, mely által az úrbéri telkeken lakó nemesemberek adó alá vettek, e megyében, hála az égnek, még foganatba nem vétettek, a nemesség legnagyobb része velünk egészen egy értelemben van, s mert Bántornyieék mindig a házi adó fölvállalása s más ehhez hasonló tárgyak mellett küzdenek, az első s legfőbb mód, mellyel a nemességet magunkhoz köthetjük, abban áll, hogy Bántornyai alkotmányellenes célzatait a nemesség között, mennyire lehet, hirdessük.”

– Persze – szakítá félbe Sásokayt a báró, ki tovább nem tűrheté a hallgatást – , ez könnyű és jó volna, ha Bántornyieék nem azt hirdetnék a nemesség között, hogy pártuk nem a szegény nemeseket, hanem csak az urakat akarja adó alá vetni, s hogy ők ezáltal temérdeket nyernek.

– Bolondság – mond egy öreg táblabíró félig álmosan – , föl kell világosítani a nemességet.

– Hisz az a baj, hogy teszik – viszonzá a báró – , magam láttam a számadást, mellyel korteskednek. A püspökre esik 50 000 forint minden évben, gr. Kőváryra 30 000 s így tovább; a teins úr – folytatá Rétyhez fordulva – 5000 forinttal áll ott, az egyes nemesek évenként egy-egy garast fizetnek, és az utak oly jók lesznek, hogy a gabona ára, mely most 5 ft., felmegy 7 ft. 30 kr-ra, magam láttam a számadást, ők igenis fölvilágosítják a nemességet!

– Hát jobban kell fölvilágosítani – szóla Sásokay – , majd egy számadást bocsátunk ki, melyben a püspökre 1000 s minden nemesre 100 forint esik, s a gabona ára 3 ft-ra száll.

– Nem hiszik, mondom, nem hiszik – válaszolá ismét a báró – , az utolsó nemesi adókiivetésnél sem esett több egy-egy sz.-vilmosira egy garasnál, és...

– Nem mondtam – vága közbe Slacsanak – , hogy az ily kiivetésnek rossz következményei lesznek. Mikor az erzsébeti pusztára – melynek felét grófom, felét más nemesek bírják – reánk 137 ft. 30 krt, s a másik félre csak 11 ft. 36 krt vetettek, talán százszor mondtam, hogy rossz következményei lesznek, mert a kisebb nemességet inkább ijeszteni, mint csábítani kell az adóhoz, de akkor...

– Talán bizony szemrehányásokat akarna a teins úr tenni? – szólt egy táblabíró mérgesen az asztal másik oldalán.

– Igen, mintha nem volna igazságos, hogy aki többet bír, többet fizessen – mond egy másik.

– Ha ti, mindketten nemesemberek – jegyzé meg helyesen Nyúzó –, az egész dolog, hogy is nevezted akkor, Sásokay?

– Progresszív adó.

– Igen, progresszív adó, a legliberálisabb dolog a világon; a francia forradalom alatt találták föl.

– Én azt mondom – szólt hangosabban az előbbi mérges táblabíró –, hogy az erzsébeti adókiivetés helyesen történt.

– És én azt, hogy nem helyesen – kiáltott föl nekitüzesedve Slacsanak.

Mire az egész társaság: “helyesen történt, nem helyesen, igazság, rablás, törvénytelenység, halljuk! rendre! halljuk az alispánt!” kiáltások között irtóztató lármával fölugrott az asztaltól; hová az alispán, Sásokay s főképp a báró, hosszú békéltetés után, végre a nagyobb részt ismét öszvegyűjté.

– Ne szóljunk a múltakról! – mondá az alispán végre, miután a rend helyreállott. – Megengedem, hogy az erzsébeti adókiivetés a méltóságos gróf által terhesnek tartatott, de őméltóságá-nak s főképp általánosan tisztelt képviselőjének honszeretetői— s nagylelkűségöknél fogva méltányolni fogják a körülményeket, melyek akkor ez adó kulcsát javasolják, s a jó ügy tekintetéből, melynek akkor e megyében másképp többséget szerezni nem lehetett, nem fogják rossznéven venni, hogy reá ez egy alkalommal nagyobb adót vetettünk, annyival inkább, mert bizony a szegény nemesség alig bírja a terheket, melyek egy idő óta reá nehezednek.

Miután Slacsanak ezen alázatos szavak által megengesztelődve nemeslelkűen kijelenté, hogy minden ez alkalommal mondott helytelen kijelentéseket rossznéven nem vesz, az alispán megköszönve a bárónak igen finom tapintatra mutató figyelmeztetését, indítványt tett, hogy a Bántornyai ellen indítandó agitációnál inkább az emeltessék ki, hogy pártja a porciót, katonatartást, forspontot s útcsinálást akarja a nemességre vetni.

– Igazság – szólt az ügyvéd nevetve –, ha a nemességet kapacitálni nem lehet, csak diákul kell hozzá szólni, mint az egykori paraszt mondá: semmitől nem borzad inkább, mintha diákul szólnak hozzá; a három szó, melyet ismer: konskripció, porció és kontribúció, maga lázadást csinálhat köztök.

– Ne méltóztassék a dolgot tréfának venni – emlékezteté Krivér –, a névtől sok függ; példákból tudjuk, hogy sok dolog, mely egy megyében megbukott, megváltoztatott névvel keresztülment, s – viszont.

– Igen, s főképp tisztújításnál – szóla közbe a báró –, matematikai igazság, hogy kinek kétszótagú neve van, félannyi kortessel választathatik meg, mint az, kinél négy szótagot kell kitalálni.

– Úgy tartom, eltérünk a tárgytól – emlékeztete Réty –, s ha a tisztelt konferenciának úgy tetszik, Sásokay úr meg fogja jegyezni, hogy a nemesség leginkább aziránt leszen fölvilágosítandó, miként Bántornyai pártja nem annyira nemesi adót, mint valóságos kontribúciót s porciót akar behozni (általános helyeslés). És most menjünk tovább.

Sásokay, a Bántornyai megrontására tett indítványt följegyezvén, most minden erők koncentrációjának szükségéről kezde olvasni, s miután előadá, hogy minden centralizáció magában ugyan kártékony s veszélyes, tisztújításnál azonban, ha sükert akarunk, elkerülhetetlen; az egész megyében egy fő—, minden járásban egy alválasztmány kinevezését hozá indítványba, melyek egymás közt öszveköttetésben levén, a választás célszerű elrendezésével megbízassa-nak.

Ez indítvány, mint Magyarorszáiban minden, mi által a hivatalok száma neveltetik, közhelyességgel fogadtatott, s félórányi kissé lármás tanácskozás után a hivatalok be is töltettek, természetesen nagy részben a jelenlevőkből, és pedig, mi sokkal csudálatosabb, anélkül, hogy halálos gyűlölségek támadtak volna, öt vagy hat esetet kivéve, hol egyesek rossznéven vevék, hogy csak az alválasztmányok tagjainak s nem elnökeinek választattak. Réty kinyilatkoztatván: hogy a központi választmány elnökletét magára nem vállalhatja, mert mint kijelelt, a választásra semmiképp befolyjni nem akar, minden jelenlevők egyhangú fölkiáltásával teins Slacsanak úr választatott e terhes, de szép hivatalra.

– Még egy alázatos indítványom van – szóla a választások végeztével báró Sósokuty – ; minden szép és jó a világon az asszonyi nemtől veszi eredetét; az asszony azon teremtés, mely stb., stb., mely okoknál fogva azt indítványozom, hogy minden járásban egy pártfogó asszonyság választassék.

Általános helyeslés fogadá e lovagias indítványt, mi azonban nem zárta ki, hogy az még kilenc egymást követő szónok által különösen motiváltassék; s csak miután az asszonyi nem minden érdemei elsoroltattak, lehet tovább menni.

Ezek után Sásokay egyes intézkedésekre irányzá hallgatóinak figyelmét, melyeket azonban, miután a tisztújítások taktikájához tartoznak, s olvasóim nagy része által nemcsak ismertetnek, hanem néha alkalmaztattak is, röviden említeni elég leend. A főbbek közé tartozik, hogy azon két híd, melyen az egyik ellenséges járás nemessége a városba jön, tökéletesen kijavítottassék, de úgy, hogy azok szétszedetvén, a tisztújítás előtti napokban oly állapotban legyenek, hogy rajtok senki át ne mehessen. Ugyanez javasoltatott a tiszai hidásokra nézve is, mert valamint természetes, hogy az illető vámtulajdonosok, szeretett szomszédai bátorságáról gondoskodva, a hidásokat s kompokat éppen most javíttatják ki, úgy azt sem veheti senki rossznéven, ha az ácsmester ennyi munka között a kijavítást éppen a tisztújítás utáni napon végezhetné el.

A második nagyobb szerű sakkvonás abban állt, hogy mindazon kocsmárosok s húsvágók, kiknél az ellenfél élelmeit venni fogja, lehető legrosszabb bor s megromlott hús kiszolgáltatására bírassanak, mi kevés megvesztegetés mellett annál könnyebbnek látszott, minél nehezebb lenne, minden tárgyismerők ítélete szerint, ugyane személyeket az ellenkezőre megvesztegetni. Ezen rendszabály kivitelét egészen Nyúzó főbíró úr vállalta magára, arra kötelezvén magát, hogy az említett egyedeket, kik nagy részint nemtelenek, sőt zsidók, azon esetre, ha az ellenfél fenyegetései által terrorizálva jó bort mérni merészelnének, célszerű eszközökkel rendre fogja utasítani.

Jöttek ezután több, kisebb, a tisztújítási stratégiához tartozó fogások, melyek egyenkint csekélyeknek látszanak, de együttvéve sokszor roppant hatást szülnek. Ilyen: hogy a főispánt fogadó küldöttségek többsége ezen pártból neveztesse ki; az ellenfél legtúlzóbb s legostobább tagjai pedig azért csatoltassanak hozzá, hogy őexcellenciája, ki három év óta a megyében nem volt, mindjárt a dolgok való állásáról tiszta fogalmat nyerjen. Célszerűnek látszott ezenkívül még az is, ha őexcellenciája fáklyás zenével tiszteltetik meg, s az öreg Körmöczy tanácsosnak pedig, ki őkegyelmességével barátságai, sőt mint sokan hiszik, oly viszonyban áll, melynek évenkénti kamatait szedné, azaz, ha a fiskális azokat rendesen behozná, macskazene rendeztetik, mi a kedélyek ingerültsége mellett, mely Bántornyai emberei közt Körmöczy ellen létezik, ki mindig Rétyekhez szított, nehéz nem lehet. Ha ezekhez még őexcellenciája titoknoka jól informáltatik, a terem jókor elfoglaltatik, és a főispán mellé néhány hű s jóhangú ember rendeltetik, a sükeren kételkedni nem lehet. Minek elősegítésére azonban kívánatos, hogy bizonyos, Sásokay által elsorolt, nagy befolyású kortesek vagy Bántornyai táborából elcsábítottassanak, vagy legalább árthatási szándékukban megakadályoztas-sanak; mire azonnal több jelenlevő ajánlkozott, kik e veszedelmes ellenek lekenyerezését egymás közt föloszták.

Csak egy vala még hátra, mi alkotmányos tekintetben talán kevésbé érdekes, de tisztújításoknál mindig a legnagyobb figyelemmel tárgyalatik, ti. a pénz. Mielőtt Sásokay a tisztújítási budget-t fölolvashatá, az egész társaságban különös nyugtalanság vala észrevehető. Egy táblabíró véletlenül órájára nézve elbámult, hogy már kilenc, s azonnal befogatni akart, mitől ő és mások, kik példáját követni akarák, csak nehezen tartóztathattak vissza. A báró, fejét kezére támasztva, főfájás ellen panaszkodott. Egy ügyvéd s a vastag Tüskey pedig úgy vélekedtek, hogy az kétségen kívül a szerfölötti forróságtól jó, s ezért a folyosóra mentek, míg az ügyész, ki a sok munkában szinte elszédült, indítványba hozá, hogy a tanácskozás, melynek figyelemmel követésére a többség elégtelennek érzi magát, a jövő, talán mához egy hétre tartandó ülésre tétessék át.

Slacsanak tekintélye, Nyúzó káromkodásai, melyekhez Rétynek azon észrevétele, hogy ha a tisztelt gyülekezet e fontos tárgyról ma nem rendelkezik, jobb minden tisztújítási tervekkel fölthagyni, miután a korteskedés megkezdését továbbra halasztani nem lehet; s főképp Sásokay, ki siralmas hangon

rimánkodott, hogy csak hallgassák meg tervét, s látni fogják, hogy annak kiviteléhez pénz nem kell, végre ismét székeikre hozá vissza a társaságot, és Sásokay tovább olvasá memoárját.

Azon igaztalan panaszok között, melyekkel Magyarország vádoltatik, egyik fő helyet foglal el a vesztegetés. Aki tisztújításainkban tetteleges részt vett, tudja ugyan, hogy az esetek sokkal számosabbak, hol nemes társaink e vétekre nézve szenvedőleg, mint hol azok cselekvőleg lépnek föl, sőt, hogy minden tisztújítást megelőző tanácskozásokban, mihelyt pénzbeli adakozásokra jön a szó, sok egyébként szép előadású szónok hallgatni szokott; azonban miután a fönnemlített előítélet létezik, csak helyeselhetem, hogy Sásokay annak megmutatásá-val kezdé előadását, hogy a tisztújításra kívánt pénz semmi esetre sem a nemesség megvesztegetésére leszen fordítandó.

»Minden ország – így okoskodott Sásokay – , hol szabad választások léteznek, arról gondoskodott, hogy e fontos jog független, azaz oly egyedekre bízassék, kik anyagi szükségeken fölül állanak. Miután törvényeink erről nem gondoskodtak és számos, egészen vagyontalan nemest ruháztak föl választási képességgel, egyeseknek kell pótolni e hiányt s gondoskodni: hogy a választók, legalább míg nehéz foglalatosságukban eljárnak, minden szükségesen fölül emeltessenek, mi természetesen csak úgy történhetik, ha addig, míg a korteskedés s maga a tisztújítás tart, étel— , italról gondoskodva van, s néha egypár forint adatik kárpótlásul azoknak, akik nemesi kötelességök teljesítése által munkát mulasztva kárt szenvednének. Hogy mindez nem megvesztegetési szándékból, hanem épp azért történik, hogy a választóknak teljes függetlensége biztosíttassék, világosan bizonyítja azon tapasztalás, hogy valahányszor ez intézkedés valamely párt által elmulasztatik, a választók nem követhetve szívök indulatát, az ellenfél jelöltjeinek szokták adni szavazatukat. S például, a jelen esetekben nem gondoskodni bizonyos tanyákról, melyeken a jó elvek mellett becsoportozó nemesség tartásáról gondoskodva legyen, nem volna más, mint nemes társainkat arra kényszeríteni, hogy Bántornyai tanyáihoz menjenek; mi kétségkívül egyike lenne a legszörnyebb veszélyeknek, mik a megyét, sőt a hazát érhetik.

A báró s Tüskey itt nagyot sóhajtának. Karvaly bajszát pödörve mondá: “csak próbáljon valaki Bántornyai tanyájára menni”, s azután valamit a teremtsérről kezdé beszélni, mit azonban, mert alantabb hangon szólt, nem egészen értheténk.

– Célunk szent s dicső – folytatá Sásokay – , az eszközök, mert távol legyen tőlünk, hogy az ellenünk annyiszor használt elvet, miszerint: a cél az eszközt szentesíteni, kövessük: hasonlóképp tiszták, sőt dicséretesek. S van-e, ki rossznéven vehetné, ha elvbarátainkat ebédre meghívjuk, vagy szűkölködő nemes társainkat pár forinttal segítjük? Semmi sincs, mi föltéteinktől visszatartóztathatna, tehát bátran előre!«

E fölszólítás minden tisztviselők s azok által, kik mint Pennaházy, nem nagy pénzáldozatokra érzék magokat lekötelve, legnagyobb lelkesedéssel fogadtatott; a többiek, főképp a báró szomorúan fölsóhajtá Sásokay szívrázó szavainál, s minden, mit ez utóbbi később az egyesületek ellentállhatlan hatalmáról beszélt, s mily roppant erő rejlik a szegény filléreibben, ha azok összeadva, ahhoz értő emberek által, egy bizonyos célra kezeltetnek, csak azon nyilatkozatra bíra néhányakat, hogy az idők rosszak, a rozsnak semmi ára, s hogy éppen a sok egyesületekben fekszik a baj stb.

– Az idők rosszak, az életnek ára nincs – igaz! mind igaz – szólt Sásokay, ki irományait letéve, ez ellenvetéséket olyanoknak tartá, melyeket felelet nélkül hagyni nem lehet – , de vajon nem kell-e azért annál inkább arról gondoskodnunk, hogy ha nem is abszolút, legalább relatív jóságú biztos vevőkről gondoskodjunk? S én erre jobb módot nem ismerek, mint ha a megyének jó tisztviselői kart szerzünk. Az idők rosszak voltak az utolsó három évben is, de a zsidók, kik az egész ország megrontásán dolgoznak, tekintettel voltak a törvényes magisztrátus iránt, s mennyire én tudom, a teinszolgabírák élete nem rothadott el vermeikben, úgy volt dohányunkkal, melyet mind mint primae classis adtunk el, a gyapjúval, gubiccsal, szóval mindennel; s e klasszikus közmondás: officium non fallit, ha passzívumra tesszük át, igaz marad, s elmondhatni, hogy a tisztviselő nem csalatik meg, még a zsidó által sem.

Úgy látszik, Sáskaynak e szavai némi hatással valának, legalább az előbbi ellenvetések nem ismételtettek többé, midőn azonban a szónok előadá, hogy tekintettel a jelen körülményekre, tervének oly alapot állított föl, melyre semmi készpénz nem szükséges, egy, majdnem “éljen”-hez hasonló “halljuk” következett, s minden jelenlevők osztatlan figyelme bizonyítja, mennyi méltánylást találnak a mély belátású nemzetgazda nézetei, még saját megyéjében is.

Sáskay terve, mely ha majd a szerző által egész kiterjedésben közöltetik, neki kétségen kívül dicsőséget fog szerezni, sokkal tudományosabb, semhogy e szerény elbeszélésben helyt találhatna. Csak rövid kivonatát közlöm tehát.

A bölcs férfiúnak nézete szerint minden tisztújításhoz három dolog szükséges: élelmiszerek, pénz, és, mert hazánkban a többségnek több nagylelkűsége, mint tőkái vannak, hitel. Az elvek, melyek szerint a Taksony megyei tisztújítás pénzügyi része rendeztetik, következők:

1-szor. Mindenki csak pénzben írhatja alá a segedelmet, mellyel hozzájárulni akar.

2-szor. Minden élelmiszerek készpénzben és meghatározott áron vásároltatnak meg, de csak azoktól, kik pénzbeli segedelmeket írtak alá, s pedig azon arányban, melyben e segedelem nagyobb vagy kisebb vala.

3-szor. A szükséges pénzeket a megye Rotschildei fogják előlegezni, s pedig, mit Sáskay ügyes negációjának köszönhetni, öt percentre, természet szerint váltó vagy szóbeli eljárás kikötése mellett. Minden százért, mely aláíratik, a banquierek hetvenötöt fognak fizetni, mi, amint tudva van, Spanyolország minden kölcsöneinél sokkal kedvezőbb. Az egyes kötelezvényre vagy váltóra még két kezes írja nevét. A pénz visszafizetése csak egy év múlva kívántatik, a kölcsönző házak azonban készeknek nyilatkoztatják magokat a teins s nagyságos urak iránti tiszteletből, szokott prorogacionális percentek mellett, az ily hitelezések hosszabbítására is.

A terv, mint látszik, egészen a magyar nemesség géniuszához vala alkalmazva, mely, valamint maga, legszívesebben bízik a múltban, úgy azokat, kik tőle valamit követelnek, a jövővel szokta megnyugtatni. Azonfölül, miután az aláírt pénz mások által vala előlegezendő, az pedig, ki azt aláírta, természetnek egy részét önmaga által megszabandó áron készpénzben eladhatá – világos, hogy azon dicsőségen kívül, mely mindenkire háramlott, némelyiknek még az sem vala kellemetlen, hogy nagy fáradság nélkül, és pedig öt percentre, pénzhez juthat. A készség, mellyel minden jelenlevő nevét aláírta, legszívesebben bizonyítja a közhelyben hagyást, melyet Sáskay terve talált, és soha ember több joggal nem dörzsölheté kezét, mint Taksonynak boldog Law-ja, ki most meglegedett képpel járt körül a szobában, s örömtől sugárzó szemekkel nézé időről időre az ívet, melyen az aláírók névsora hosszabbra nőtt.

A munka bevégeztetvén, a társaság elhagyá az asztalt, s mint az ülés előtt, ismét kis csoportokra oszlott. A báró, mi az igen közönséges, de azért nem kevésbé kellemetes szokások közé tartozik, az egész ülést még egyszer beszélt el, pótolva akkor tartott szónoklatait azokkal, miket ha félbe nem szakasztatik, még mondhatott volna. Sáskay és Karvaly, szokásuk szerint, nem ugyan egymással, de egymásnak beszéltek, s az utóbbi megjegyzé, hogy noha maga is nyolc p. ft.-ot írt alá, meg nem foghatja, miként találhatott az oly általános helyeslésre, holott az egésznek alapja nem áll, és minden tisztújításhoz eleség, pénz, s hitelen kívül még valami kell, az pedig: legény a gáton. Mire Sáskay megvetőleg vállat vonítva csak azt válaszolta, hogy ahol pénz s élelemszerek vannak, oly legényeket, minőknek bizonyos úriemberek 1809-ben magokat mutatták, nem lesz nehéz találni. Karvaly bizonyos emberekről kezdve beszélni, kik mióta közpénztárak kezelésétől eltiltattak, mert nagyon is jó gazdák módjára bántak vele, s kevesebbet adtak ki, mint bevettek, mindig új kasszák alkotásáról álmodoznak. S a két nagyérdemű férfiú, kétségen kívül öszvevesz, ha a terem minden oldaláról e kedves szavak: “itt van a leves”, nem hangzanak föl; s ha a két vitatkozó, ismerve a szokást, miszerint Magyarországon ily alkalmaknál néha kevesebb szék, mint vendég található, nem sietnek helyeikre.

S most hagyjuk a társaságot kellemes helyzetében, s ha néhány olvasóim az ülés hosszas leírása után talán azt reménylik, hogy a vacsora részleteibe fogok ereszkedni, s a Taksony megyében divatozó

főzésről némely tanulságos adatokat közlök, vigasztalják magokat azon meggyőződéssel, hogy miután a taksonyi nemesség életének nagyobb részét asztal mellett tölti, s pedig nemcsak tanácskozva – ezen tárgyak előadására többször leend alkalmam. Legyen elég ez egyszer elmondanom, hogy a nagyságos háziasszony, ki Slacsanak és a báró között férjének elnöki székét foglalta el, mind a szolgáló inasok többszöri megszidása, mind az ételek többszöri kínálása által, háziasszonyi tisztét fölségesen teljesíté, s hogy a vacsora általánosan pompásnak s az ételek számolhatlanoknak tartattak még azok által is, kik, mint sokan a vacsora vége felé, minden tálat s palackot kétszeresen nem láttak magok előtt.

10

Míg a tiszaréti kastélyban e lármás dolgok történtek, addig a kis jegyzőház nyugodtan állt, s csak a gyertyavilág, mely ablakaiból az utcára sugárzott, mutatá, hogy lakói honn vannak. A háznak két szobája volt, melyeknek ablakai az utcára nyíltak; az elsőben, külön kijárással az udvarra, maga Tengelyi lakott, s itt tartá hivatalos irományait, a másikon, melynek egyik ajtaja a jegyző szobájába, másik a konyhába nyílt, Erzsébet asszony s leánya laktak. A konyhának, mint tudjuk, egy ajtaja vala a kert felé, melyen Viola a házba jött, a másik az udvarra szolgált. Mindjárt a konyha mellett a kamra volt, melybe Liptákné az üldözött zsványt elrejté. A ház végét a cselédház s azon kis szoba, melyben most Viola neje betegen feküdt, foglalták el. Tengelyi az egész napot Cserepesen Bántornyinál tölté, kinél szinte tisztújítási tanácskozás tartatott. Erzsébet asszony Vándoryval, ki e napon náluk ebédelt, a betegnél volt, s Etelka Vilmával beszélgetve a második szobában ültek.

Nincs nagyobb szerencse – mint egy öreg asszony, kivel sokat társalogtam, mondani szokta – annál, hogy beszélhetünk; s a jámbor öregnek, ki azonban rég nem beszél többé, igaza volt. Főképp azon korban, midőn még álmunkban beszélgetünk s beszélgetve álmodozunk, nincs nagyobb gyönyör, mint midőn azt, mit úgyis tudunk s mi szívünket eltölti, kedves ajkáról hallhatjuk; s a két barátné e délután egész kiterjedésben élvezte azt.

Etelkát s Vilmát a legszorosabb barátság köté egymáshoz. Miután Réty s a jegyző sokáig barátságban éltek, a két leány úgyszólván együtt neveltetett. Vilma a kastélyban tölté napjainak nagy részét, s Etelka mestereitől vele együtt tanult; az alispán leánya pedig eljárt a jegyző lakába, s kis barátnéjával együtt nyere azon oktatásokat, melyeket Tengelyi a történet— s természettudományban, s Vándory a vallásban, kedves tanítványaiknak adtak; s habár később a szülék mindig távolabb álltak egymástól, s Vilma egy idő óta barátnéját nem látogathatá meg többé, szíveik nem változtak, s ők csak inkább ragaszkodtak egymáshoz. Ha városban, a nagy világ körében élnek, ez érzemény talán nem vált volna oly meleggé; legalább a ritka dolgok közé tartozik, hogy a két legszebb leány, a két legelmésebb férfi, vagy általán véve, hogy oly emberek, kik egymáshoz közel állnak, a nagy világban különös hajlamot érzének egymáshoz. Falun, hol vetélkedésnek helye nincs, épp az ellenkezőt tapasztaljuk, a közelállók egymáshoz simulnak; s így e két leány is.

Vilma, ki most lépe tizenhatodik évébe, soha Taksony megye határain túl nem lépett; csak annyit ismert a világból, mennyit barátnéjától, ki már huszadik évéhez közelge és pár telet a fővárosban töltött, hallott. Nagyban s kicsiben ő nem határozott semmit anélkül, hogy Etelkát kérdené, s ha Vándory néha mosolygva mondá, hogy Vilma csak akkor tud akarni, ha Etelkától reá engedelmet nyert, nagy részben igaza volt. Fiatal olvasóim, kiknek egy része, mert senkitől függni nem akar, bizonyosan inkább kész mindenre, mint hogy oly valamit tegyen, mi neki józan emberektől tanácsoltatik: ne gondolják azért, hogy azon gyöngé teremtések egyike előtt állnak, kiknél jó— s rosszra egyiránt hiányzik az erő, s kiknek jellemök helyett csak körülményeiket említheti a leíró. Vilma azon lények közé tartozott, kik erősen szeretni s ugyanezért erősen bízni tudnak, s ha a világot nem ismerve határozataiban, inkább szívét, mint okokat követe, nagy kérdés, rosszalljuk-e vigyázatlanságát, vagy irigyeljük a boldogot? Botlunk valamennyien, de legkevesebbet, ki bátran halad előre; s ez nem az, ki útját maga keresi. Egyáltalában, ha eszünkbe jutna néha, mily nagy része úgynevezett meggyőződés-seinknek alapszik jóhiszemünkön – csakhogy, midőn egy közmondással vált állításra építjük okoskodásunkat, nem mondhatjuk, kinek auctoritásán indulunk, nem néznénk le oly büszkén azokra, kik tekintélyeket követnek, s mint Vilma, csak addig akarnak, míg szívök magának vezetőt nem választott. Etelka teljes mértékben viszonzá ez érzeményt, s a két hölgy, ki mind helyzet—, mind jellemre nézve látszólag oly távol álla egymástól (a szelíd Vilma, kinek mindig támaszra vala szüksége, ki határtalan vonzalmában akarni megfeledezett; s Etelka, kinek akaratát a kis háború, melyet gyermeksege óta mostohájával folytatott, megedzé): mindazon barátsággal

ragaszkodtak egymáshoz, melyet érezni csak a gyenge hölgykebel képes, de mely épp mert annyival sebb s magasabb azon érzelemnél, melyet mi férfiak barátságunk nevezünk, nem is tarthat sokáig.

– Hát nem láttad őt? – szólt Etelka, félretéve munkáját – bizony kár! nem adnám sokért, ha egyszer Violával találkozhatnám; minden, mit felőle hallok, érdekel. A szilaj bátorság, melyet még ellenei s maga Nyúzó sem tagad el tőle; az, hogy mostani életmódjához kényszerítettett, s főképp a szeretet, mellyel neje s gyermekei iránt viseltetik, előttem e zsványt érdekessé teszik.

– Hogy beszélhetsz így? Isten tudja, miként szánom a szerencsétlent, de ösmeretsége után nem vágyódom. Te bátor vagy, én meghalnék félelmemben, hisz mondják, hogy embereket is ölt, szörnyűségeket beszélnek felőle.

– Mese! Ember, ki úgy tud szeretni, mint Viola, nem lehet szörnyeteg. Mondj nekem egyet a teins táblabírák közül, kiket naponkint látunk, s kiket az egész világ felséges, jámbor embereknek tart – kiveszem atyádat – , ki hasonló körülmények közt nejehez jőne, halálos veszélynek, sőt mi több, akasztófának kitenné magát, csak hogy beteg kedvesét lássa? Vilmám, ez szép, ez nagyszerű a zsványban is; én így akarnék szerettetni bárki által, akkor boldognak érzénem magamat.

– Ha ez kell – szóla Vilma, szinte letéve munkáját s barátnéja kezét megfogva – , nincs oly dolog a világon, melyet Kálmán érted ne tenne.

– Kivén, hogy kedvemért egyszer egy pohár borral kevesebbet igyék, mint közönségesen, vagy káromkodásával s azon szerencsétlen affektációval hagyjon fel, melyet utálok. Kálmán mindent tenne a világon, az egyen kívül, mit tőle kívánok, s ami éppen hatalmában áll.

– Igazságtalan vagy, Kálmán tűzbe menne érted.

– Igen, meg vagyok győződve, főképp ha egypár ember jelen van, ki bátorságát közhírré teheti. Kálmán bátor ember, tagadhatatlan, nem ismerem senkit, ki életét kisebb dolgokért kockáztatná; ő nem számol, s hol becsületről van szó, személyes java őt semminek tevése— vagy elhagyására bírni nem fogja. Igen, neki sok jó s nemes tulajdonai vannak, én megenge-dem mindezt, csak azt ne monda, hogy szeret.

– Fel vagy gerjedve ellene, bizonyosan szelességében valami csínytet követett el, de azért...

– Ő javíthatatlan – szóla Etelka, felkelve helyéről – , képzeld csak, ismét lerészegedett!

– Talán ismét csalódtál, mint minap, midőn hosszú harag után végre kisült, hogy Kálmán egész hét óta nem ivott egy pohár bort.

– Először nem hiszem, hogy akkor csalódtam, s azt gondolom, hogy Ákos szegény hűgát barátja kedvéért kissé meghazudta; másodsor, ma csalódásról szó sem lehet, egész ebéd alatt mellette ültem. De ne szóljunk többé e kellemetlen tárgyról – tevé hozzá Etelka oly hangon, melyből mindenki láthatá, hogy e tárgy neki legalább nem közönyös – , én Kálmánt ismerem, méltánylom jó tulajdonait, nem vagyok vak, hibái iránt sem, benne nincs való férfiúság. Ki annyi feltétel után egy pohár bornak nem képes ellentállni, az bátor lehet, pillanatokra nemes lelkű, de nem férfias, s valóban szeretni csak erős szív tud.

– Ákos másképp vélekedik barátjáról.

– Igen, Ákos – szólt Etelka, kényszerített mosollyal palástolva fölgerjedését – , s mit Ákos mond, azon kételkedni nem szabad? Ákos a legderekabb férfi, kit ismerek, de férfi, s azért nem képes ily tárgyról ítélni. Férfiak azon tulajdonokat tisztelik társaikban, melyeknek legtöbb hasznát vehetik; s ha pajtásuk jó agarász, ha adott szavához hív, ha hatszor megverekednék barátjáért, nem is foghatják meg, mit kívánhatunk ennél többet? Nekem más fogalmam van e tárgyról.

A barátnék elhallgattak. Vilma észreuvé, hogy e beszélgetés Etelkának kellemetlen, s tovább folytatá munkáját. Etelka ablakhoz állva kinéze a sötét kertre, mely szokott csendében feküdt a ház mellett, s melynek tegnapi kárait az éj eltakará.

– Képzelmem apád haragját – szólt végre Etelka, ismét barátnéjához ülve – , midőn tegnap hazajött, s a történeteket hallá.

– Úgy még nem láttam őt; szerencsére Vándory jött velem, s ez áldott ember szenvedélyét kissé megnyugtató, de becsületszárára fogadta, hogy addig nyugodni nem fog, míg igazságot nem szerez magának. Én úgy félek, ha rá gondolok.

– Attól hogy igazságot szerez magának ne félj kedvesem – tevé hozzá némi keserőséggel –, ez nálunk nem oly veszélyes.

– De hisz tudod, hogy az egész történetet szüleidnek tulajdonítja.

– S félek, mi mostohámat illeti, nem egészen ok nélkül.

– Igen, de atyám, téged kivéve, egész családdra újra megharagudott, Ákosra is, pedig neki köszönhetjük megszabadulásunkat; ha ő nem jó, feldúlják a házat, Violát megtalálják, s megrontva vagyunk.

– Ki tehet róla? Mindenki igazságtalan, némelyek, mert elveik nincsenek, mások épp az elvek szigorúsága miatt. Vándory, mert minden emberben félangyalt, apád, mert mindenikben ellenséget lát...

– Anyám elbeszélé az egész történetet; Liptákné, én s az egész ház dicsérte Ákos viseletét; hasztalan! Apám mondá, hogy kár volt az úrfinak házához fáradni s megakadályozni a kutatást, mely legalább becsületét tisztára mosta volna; s hogy Ákos hihetőképp mindent előre tudott, s csak azért hagyá a dolgokat ennyire jőni, hogy magának érdemet szerezzen előttünk. Oh, ha apám tudná, hogy Viola itt volt! remegek e gondolatnál.

– Nem fogja megtudni soha; Liptáknében bízhatunk, te nem szólsz és...

– De ha pörre kerül a dolog; apám mondá, hogy meg fogja esketni az egész házat, anyámtól az utósó szolgálóig, s akkor mit tegyünk?

– Nem fog történni; apád haragjában szólt, s később meg fog nyugodni. Mindenesetre neki ne szólj a dolgról, amint őt ismerem, nem tartaná titokban; s elég ellenségei vannak, kik a történetet kárára használnák.

– Liptákné is azt mondja. De nem képzelheted helyzetemet; én, ki soha éltemben atyám előtt nem titkoltam semmit, s ki most e nagy hazugsággal lelkemen állok előtte, s nem merek szemébe nézni, ha velem szól, s nem örülni, ha karjaiba szorít; ki, valahányszor ajtó nyílik, remegek, hogy titkom elárultatott, s apám szeretetét elvesztém. Hidd el, Etelkám, nem tűrhetem e helyzetet.

– S mégis túrnöd kell, kedvesem – szóla Etelka, sírva fakadt barátnőjét megölelve –, atyád nyugalma, szerencséje kívánja; neki ez áldozattal tartozol.

– Magam is úgy hiszem – válaszolt Vilma, könnyeit törölve –, de te nem ismered apám egész jóságát. Ha mellém ül s arcaimat simogatva jó leányának nevez, s elmondja, hogy életének boldogsága vagyok, s hogy az egész világtól megsalátva, szerelmem agg napjaiban jutalmat ad minden szenvedéseimért, s nekem akkor eszembe jut: hogy mind e szeretetét többé nem érdemlem, hogy valamit titkolok előtte, hogy tudva, miként csak teljes bizalmat kér tőlem, én nem teljesítem e kívánatát; mit tegyek? Lábaihoz akarnék borulni s megvallani mindent, de akkor ismét nyugalma, becsülete jut eszembe, s magamba fojtom könnyeimet.

– Szegény Vilmám – szólt Etelka felsóhajtva –, s mégis alig tudom, ne irigyeljem-e helyzetedet? Én rég nem tárhatom ki szívemet apám előtt. De hidd el, minden rendbe jó ismét: a tisztújítás után, ha apám, mint reménylem, hivatalából kilép, apád haragja szűnni fog. Mihelyt Viola neje jobban lesz, talán Vándory veszi házához; a dolog lassanként feledésbe megy, s akkor majd szólhatsz apáddal is.

– Igen, de addig! Viola tudta, hogy az egész falu elfogására készül, s mégis eljött. Amint Liptákné mondja, nem képzelheti senki, miként szereti nejét; ki áll jót, nem jön-e el ismét, ma, holnap vagy akármikor. Házunk körül van véve kémekkel, s ha elfogják? Jézus Krisztusom! – sikolta föl egyszerre Vilma, a kert felőli ablakra meresztve szemeit – itt van!

– Kicsoda? – kérdé Etelka, hasonlóan oda fordítva tekintetét – nem látok senkit...

– Most eltűnt, de hidd el, Etelkám, ott állt, tisztán láttam szakállós képét a rostély mellett.

– Violát? hová gondolsz, ő talán harmadik megyében jár, s míg Nyúzó s a fél megye itt tanyázik, nem is jó vissza Tiszarétre. Fel vagy gerjedve, ha akarod, magam kimegyek, s a kertben körülnézek.

– Hagyd el, kedves Etelkám; meglehet, hogy csalódtam, én gyermek vagyok.

– Egész testeden remegsz – szóla Etelka, megfogva barátnéja kezét – , ha anyád látna, megijedne halványságon, egy pohár vizet hozok, az segíteni fog.

Etelka fölkel, hogy vízért a konyhába menjen, midőn a másik szoba ajtaján gyöngye kocogás hallatszott.

– Kérlek, maradj mellettem – szólt Vilma, megfogva Etelka kezét – ki lehet ez ily későn? Én félek...

– Talán a bíró vagy más valaki, ki apádat keresi; meglátjuk. – Szabad!

Az ajtó lassan fölnyílt, és bejött – sok alázatos bók s engedelemkérés közt egy idegen zsidó, ki a thekhintetes, nagyságos kisasszonyoknak jóestvét kívánt.

Vilma előbbi félelme s e zsidó alázatos bókjai oly ellentétben álltak, hogy Etelka, főképp midőn a rémulést látá, mellyel barátnéja még most is az idegenre nézett, gyöngye mosolyt nem nyomhata el.

Az idegen azonban, ki a két szoba közötti ajtóban állva, kezében mocskos kalapját forgatá, ha nem is hasonlított zsványhoz, s látszólag gyöngye termete s fegyvertelen kezeivel nem adott is rémulésre okot, azon egyediségek közé tartozott, kik a legbátrabbra is kellemetlenül hatnak. Üveges Jancsi, mert ez a név, melyen e személy, legalább e megyében neveztetik, egyike vala a legcsúnyább teremtéseknek. Gyöngye tagjai, melyek az óriási fej terhe alatt látszólag meghajlának, a himlőhelyektől széttépt arc, melyet homlokára lógó vörös haja s a mocskos vörös szakáll félig eltakart; egyik szemén – mely, mint maga mondá, még gyermekkorában, midőn himlője volt, kifolyt – a nagy fekete tapasz, a másíknak bizonytalan tekintete, mely szüntelen forogva mindent föl látszott keresni, csak szemedet nem: oly egészt képezének, mely mindenkire visszatásító hatást gyakorolt, s melynek rútságát sem a kopott bársonynadrág, sem a sárga ujjú mellény, sem a kis szürke köpeny, mely ruházatát kiegészíté, nem takarhaták el. Maga Etelka kellemetlenül meghatva érzé magát ez ember előtt, főképp miután Vilma fülébe súgá, hogy ugyanezen arc az, melyet előbb az ablaknál látott.

– Mondtam, Tengelyi úr nincs idehaza – szólt Etelka – , jőjön kend később, vagy talán holnap reggel, akkor bizonyosan honn találja.

– Nagyságos kisasszony – szólt a zsidó, mindig kalapját forgatva s a szobákban körültekintve – , ez szörnyű baj nekem, igen szükséges dolgom volna a jegyző úrral.

– Hát jőjön fél óra múlva; vacsorára, úgy tartom, visszajő.

– Talán majd addig künn várok – szólt a zsidó, helyéről nem mozdulva – , a teins úrnak nincsenek kutyái?

– Kutyái? – kérdé Vilma megijedve.

– Igen; ha kutyái nincsenek, majd az udvarban várok, másképp félek.

– Bátran várhat kend – válaszolt Etelka türelmetlenül – , nincs kutya a háznál.

– Igen, de talán a szomszédoknál; idegen ember vagyok, s taval a harmadik faluban csakhogy széjjel nem téptek, azóta úgy félek! – Itt az idegen hosszú történetet kezdé beszélni: mint ment át a falun, hogy támadtatott meg, mint köszönheté megmentését egy juhásznak, ki véletlenül arra ment. – Bizony isten, ha ő nem jó, oda vagyok, egész köpönyemet széttépték, pedig még egészen jó volt, nem egészen új, de nagyon jó, öt forint harminc krajcáron vettem Pesten.

A zsidóban oly csudás vegyülete volt az álnokság— s nevetségességnek, mi Etelkát nevetésre készíté, míg Vilma mindig nyugtalanabb lón, s még egyszer kéré, hogy menjen el most, s jőjön fél óra múlva; mire az üveges azt felelte, hogy majd a cselédházba megy s ott várakozni fog. – A cselédház nincs itt a szoba mellett, ugye, kisasszony? ott nem fogok alkalmatlankodni.

Vilma, kinek félelmét fölülmúlva a türelmetlenség, melyet a zsidó tolakodása benne gerjesztett, szárazon mondá:

– A cselédház mellett beteg van, s már háromszor mondtam, hogy fél óra múlva jőjön s ne időzzön itt.

A zsidó alázatosan meghajtá magát, s a konyhába nyíló ajtó felé ment, melyet fölnyitott.

– Hová megy kend itt? – szóla Vilma.

– Alássan csókolom kezeit, engedelmet kérek, de úgy meg vagyok zavarodva. Talán arra is kimehetek az udvarra?

– Az ajtó be van zárva, menjen kend, amerre jött. – S a zsidó ismét meghajtva magát, Tengelyi szobáján át, az ajtón melyen jött, kiment; de nem, mielőtt a másik szobában ismét két, három bókot csinált, kalapját leejtette, s az ajtónál oly ügyetlenül viselte magát, hogy azt alig nyithatá föl, mely idő alatt úgy látszott, egy szemével a szoba minden szögletét átvizsgálá.

– Mit mondasz ehhez? – szólta Vilma, miután a zsidó elment – fogadni mernék, hogy kém.

– Kém? meglehet; ez ember úgy látszik minden, amire éppen használni akarják; s ha ellenség jőne hazánkba, talán az volna, de hozzátok mit jőne kémlelni?

– Violát. Tudod, miként üldözi Nyúzó.

– Azaz miként üldözte tegnap; ma, hidd el, legkisebb gondja is nagyobb ennél. Nyugodt lehetsz; a zsidó valami panasszal vagy kéréssel jött apádhoz, s aki e népet ismeri, nem bámulja tolakodását.

– De nem vetted észre, mennyit kérdezett, s hogy nézett körül a szobában?

– Mert a kutyáktól fél, s talán törött ablakot keresett, melyet holnap, ha eljő, kiigazíthasson.

Vilma korántsem vala megnyugtatva, s hihetőképp még többet szólta volna aggodalmairól, ha épp akkor Tengelyi nem lép a szobába, s Etelka előtt meghajtva magát, leányát kebléhez szorítván, a beszélgetésnek véget nem vet.

– Nem is reményltem – szólta Etelkához fordulva, míg Vilma apja kalapját s botját szokott helyére raká – , hogy a kisasszonyt itt találom, a kastélyban ma annyi vendég van.

– S nem tudja, hogy ez egy okkal több idejövetelemre?

– Igen, de mily vendégek! – szólta Tengelyi kissé keserűen – , ily embereket nem lehet eléggé becsülni tisztújítás előtt.

Etelka, ki sértve, hamarjában feleletet nem talált, csak azon észrevétellel válaszolt, hogy: – Tengelyi úr, mint látszik, kissé rosszkedvű. – Mire Vilma, hogy a beszélgetésnek más fordulatot adjon, kérdé: – Nem találkozott-e senkivel a ház előtt, egy zsidóval? – tevé hozzá – épp most volt itt, alig bírtuk kiigazítani.

– De igen – válaszolá a jegyző – , közel a házhoz, Macskaházyval beszélt, ki, hogy el ne feledjem, azt üzeneti Etelka kisasszonynak, hogy mindjárt huszárt fog küldeni lámpással; nemsokára vacsorához ülnek, s az alispán már többször kérdezősködött a kisasszony után.

– És a zsidó mit kért kedves atyámtól? Úgy látszott, fontos dolgai lehetnek, annyira vágyott még ma szólhatni.

– Fontos dolgai? Szegény nyomorultra nézve fontos dolgok, egyébiránt pusztá tréfa. A szegény ember a kastélyban dolgozott, s a teins karok és rendek öszvetörték minden üvegét, s mert e nemes cselekedeten velök nevetni nem akart, vagy mert zsidó, vagy mert csak egy szeme van, mint mondá, nemes haragjokban meg is verték. A dolog kicsiség, mint a kisasszony látja – szólta Etelkához fordulva Tengelyi – , hány embert nem vernek meg tisztújítások alkalmával, főképp zsidókat, csak már azért is, hogy az új tisztviselőknél panaszkodva mindjárt meggyőződjenek, hogy reájok nézve minden a réginél maradt.

– De ez szörnyűség, atyám! – szólta Vilma, ki a zsidót szánni kezdé.

– Ki tehet róla, kedvesem – viszonzá apja keserűen – , mi volna a magyar szabadsága, ha még egy zsidó üveget sem volna szabad megvernie? Egyébiránt a dolog minden tekintetben rendben van: Macskaházy az egész kár megtérítését ígéré, s a zsidó, ki hihetőleg fájdalmi díját az üvegtáblák árához fogja számítani, ezzel megelégszik.

Azalatt Erzsébet asszony s a tiszteletes, kik a beteget alva hagyák, bejöttek, s rövid barátságos beszélgetés után, Etelka megölelve barátnéját, elhagyá a jegyző csendes házát, hol Erzsébet mindent vacsorához készíte.

11

Hogy azalatt, míg Tiszaréten a konzervatív párt részéről a közelgő tisztújításra ennyi előkészület történt, Cserepesen, Bántornyi főkvártélyában, a szakács— s pincérnek szinte nem voltak ünnepei, azt olvasóim gondolhatják; miután azonban egymás ellen működő pártok tetteikben többnyire csak úgy különböznek egymástól, mint ugyanazon darab pénznek két oldala, melyen különböző fölirat s jelek mellett, bármint forgassuk, ugyanazon ércet s nagyságot találjuk, nem szükséges, hogy azon konferenciák részletes leírásába ereszkedjem, melyek a tiszaréti ármányok kijátszására itt tartattak. Ki, mint Krivér, mind a két tábor tanácskozásaiban részt vett, láthatá, hogy valamint a hölgyek, úgy a nép szerelme, mindig ugyanazon fortélyok által szereztetik meg.

Számra Bántornyi pártja hatalmasabbnak látszott, sőt Kislaky, Sóskuty s Slacsanak kivételével, a megye intelligenciáját, s nagyobb birtokosait is majdnem mind Cserepesen találjuk, s ha a lelkeségről a lárma szerint ítélünk, a párt győzelme biztosnak látszik, miután hozzá, mint szabadelvűhöz, az egész ifjúság is szegődött; csak két ok van, mely miatt Krivér a dolog kimenetelét kétségesnek hiszi. Az első, hogy magát a főügyészt s egypár alszolgabíró s esküdtet kivéve, az egész tisztviselői kar az ellenféllel tart, mi a jelen körülmények között igen természetes, miután Bántornyi ügyét majdnem kizárólag olyanokkal kötö öszve, kik, mint ő, a nemes közönségnek csak most akarák szentelni tehetségeiket; de a “beati possidentes” a hivatalokra is kiterjedvén, igen veszélyes is. A második, mi ennél sokkal aggasztóbb, az, hogy Bántornyi barátai mindjárt a tisztújítás kihirdetése után elhatározzák, miként szándékaik kivételére csak a kapacitáció s nem a megvesztegetés ocsmány eszközeivel fognak élni. Az indítvány Tengelyi által tétetett, s Bántornyi minden barátai között, azokat kivéve, kik választatni akartak, oly általános helyeslést talált, hogy Krivér, a főügyész s maga Bántornyi hiába használák ellene minden szónoki tehetségeiket. Igaz, hogy Bántornyi s családja nem mulasztott el semmit, mi által pártjának hibáját jóvá teheté, s hogy becsületére legyen mondva, nemes pártolónak sem bor, sem pálinka nem hiányzott sehol; azonban az ellenzéki konferenciának e meggondolatlan határozata, mely a rétyánusok által bizonyos kommentáriusok mellett terjesztetett, megszülte erkölcsi rossz hatását. Mondatott például, hogy Bántornyiék nemhiába szólnak a zsidók emancipációja mellett, kiknél fősvénységre nézve maguk sem jobbak, hogy megvetik a nemességet, mert másképp bizony csak jobban vendégnél meg, s ily nyilvános rágalmak ellen az alispáni kijelöltnek titkolt bőkezűsége mit használt? A pártnak, mint Krivér mondá, hiányzik a nyilvánosság hatalmas eszköze. Réty emberei faluról falura mennek, tanyákat nyitnak, zászlókat hordanak körül, a fiúknak színes tollakat, a lányoknak szalagokat ajándékoznak; magok az oskolás gyermekek könyv nélkül tanulták a kijelöltek neveit, s a falusi piacokon restaurálnak, minden nemes legény tudja, hogy három pengő huszast kap, mihelyt Réty alispánnak választatott, s mi addig szégyenlős koldusokként titkolódzunk? Mit reménylhetni így?

Hogy ezen véleménykülönbség, mely Bántornyi hívei között, nem a cél, de – min annyi becsületos ember vész öszve – az eszközök iránt létezett, igen élénk vitatkozásokra adott alkalmat, s hogy nehányan a hivatalvágyódók közül a pártot elhagyák s a másikkal szegődtek: világos; sőt az egész felekezet hihetőképp föloszlott volna rég, ha egy örvendetes hír nem tartja együtt.

A főispán ti., ki valahányszor Taksony megyébe jött, a megye határain küldöttséggel várattott, ez alkalommal igen nyájas levélben Bántornyinak tudtára adta, hogy Cserepesnek veendi útját, s ösmerve a régi barátságot, mellyel a földesúr iránta viseltetik, a hó harmincadikát annak házába fogja tölteni, kinek hív alázatos szolgálja gróf Marosvölgyi főispán. E levél egészen őexcellenciája kezével írva, epochalis történet vala a megyében. Hogy a főispán, ki eddig mindig Rétyéknél szálla meg, most először, éppen akkor, midőn az előbbi szabad elveitől eltért, s Bántornyi, mint a liberálisok kijelöltje lép föl, ez utolsónak házában száll meg, nem mutatja-e világosan a rokonszenvet, mellyel őexcellenciája az ellenzék elvei iránt mindig viseltetett? Így szóltak Cserepesen; míg Réty felekezete e váratlan történetet vagy annak tulajdonítá, hogy a főispán más úton jövé a megyébe, sehol jóra való

korcsmát nem találván, kénytelenségből száll meg itt; vagy pedig e lépést a lehető legnagyobb politikai hibának nevezé, mely később vagy előbb a gróf bukásához fog vezetni. Mindazok, kik a nemesség megvesztegetése ellen nyilatkoztak, főképp Tengelyi, e diadalt természetesen annak tulajdoníták, hogy az ocsmány mód, mellyel Réty többséget keres, a főispán tudtára jött, s hogy őkegyelmessége most azáltal, hogy Bántornyihoz szállt, akarja megmutatni, mennyire rosszall minden korteskedést. S ezt nem bámulhatja senki, ki természetünk gyöngeségeit ismeri, hisz ha kevesen vannak, kik valamely történetet egymagok előidézhetnének, nem ritkábbak-e még azok, kik azt, ami kedvök szerint történt, nem egészen önmagoknak tulajdonítanak.

Bármi volt is azonban az ok, mely őexcellenciáját Cserepesre vezette, az öröm Bántornyiházában nem vala csekélyebb, s alig múlt nap, melyen az ellenzéki felekezet pártolói azóta nem szaporodtak volna egypár kitűnő egyeddel, ki esküdség vagy szolgabírótság után vágyott. Főképp október harmincadikán a cserepesi ház telve volt elvbarátokkal, s noha a megyei küldöttség csak ebédre, a főispán pedig vacsorára váratott: már reggel alig leheté mozdulni a szobákban.

Bántornyiháza néhány év előtt egyike vala azoknak, melyekről, ha sohasem láttuk is, egészen helyes fogalmunk lehet, s ha egyszerűen mondom, hogy Bántornyieiek kastélyban laknak, olvasóim nagy része minden leírás nélkül a ház— s a hozzá tartozó udvarokról a lehetőségig hú képet alkothatott volna magának. Nyolc ablak a ház hosszában, három széltiben, a ház közepén kétszárnyú, vörösre festett ajtó, melyhez három lépcső vezet; a ház négy szögletén egy-egy négyszögletű torony. Ki nem látta mindezt százszor életében, s ki nem tudja, hogy ha az ajtón, mely fölött a kőbe vésett címer függ, belépett, kövezett pitvaron át egyenesen az ebédlőbe jut, melynek jobb oldalán a teins vagy méltóságos asszony cum appertinentiis, balra a háziúr s vendégek laknak stb. Ha történetem pár évvel előbb játszik, a cserepesi ház leírásától, mint mondám, fölmenthetném magamat; most azonban, mióta teins Bántornyiházában lakik, mint magát szívesebben hívatá, Angliából visszatért, maga Lajos úr alig ismeri saját házat többé, s az ifj-asszony, ki előbbi időkben a házat határtalanul kormányozta, s még most is, mióta Jakab megházasodott, nem tudni, mi okoknál fogva (talán mert kapitány özvegye volt), hatalmának jó felét megtartá, estve sohasem ereszté ki leányát vezető nélkül, nehogy, mi már kétszer történt, ismét eltévedjen s a kancellistához jusson.

Van Angliában egy különös dolog, melyet comfortnak neveznek, s mely e nemzetnek annyira tulajdona, hogy a szót fordíthatlannak mondhatjuk. Vannak, kik azt magyarul “kommoditás”-nak akarnák nevezni, mióta azonban a comfort a cserepesi házba behozatott, Taksony megyében mindenki meg volt győződve arról, hogy a két dolog között roppant különbség létezik, s Jakab vagy James úrnak csakhamar azon elégtétel jutott, hogy ezen állítása – melyért mindjárt visszatérte után annyit vitatkozott – általánosán el lőn fogadva.

A comfort főképp három dologban áll. Az első: hogy a ház külső alakjában simmetria ne legyen. A második: hogy belsejében mindenféle kis folyosók s főképp kisebb lépcsők legyenek a szobák között. A harmadik: hogy, mennyire lehet, az egész lakás egy s pedig kis brámaféle lakattal zárassék. Szőnyegek s jó karszékek igen kívánatosak, elkerülhetlen azonban egy vagy több s pedig kőszén égetésre épült kandalló, melynek szaga a comfortot Angliában tetemesen neveli és a világért sem volna fával fölcserélendő.

Mindez, mihelyt Jakab úr Angliából visszatért, a Bántornyiak ősi lakában alkalmazásba vétetett. A nyolcablakos kastély mellé egy egészen Loudon encyclopedia of cottage architecture szerint tervezett angol emeletes ház épült; a régi tornyok egyike, mely az új épülettel öszveköttetésben állt, fölemeltetett, s Lajos úrnak a tűzveszély ellen tett minden észrevételeinek dacára falépcsővel láttatott el. A ház egyik oldalán a kert felé nagy üvegveranda, a ház másik végén, be az udvarnak, más földszinti épület állíttatott, mely a tekeasztalt foglalá magában. Szóval, ki Angliában volt, vagy legalább festésekben látta a vidékeket, melyekben a nagy britek laknak, Bántornyiházában előtt a boldog szigeten vélheté magát, s ha a három vagy négy szilva— s a valóban tiszteletre méltó masánszki almafa nem pótolák is ki egészen a roppant tölgyeket, melyek angol lakóházakat környeznek, legalább

a vörös— s fehérre festett fal, bizonyos távolból tekintve, a lehetőségig utánozó a vakolatlan falakat, melyeket James Angliában annyiszor látott.

Hogy az istállónak egy része, melyben James lovai álltak, hasonló változásokon ment át, hogy a kocsisok, lovaikat vagy szerszámaikat tisztogatva, soha a darázsdongást, melyet angolok ily alkalommal használnak, s melyet ortografice talán “pzsü”-vel írhatnék, szolgálatvesztés alatt el nem hagyhatták, hogy végre a ház belseje nem hazudtolá meg külsejét: önkényt értetik. Lépcsők, folyosók s veranda, szőnyegek, kandallók s karszékek, szóval: nem hiányzott semmi, a brámaféle lakat pedig, mellyel az ispán részességében az egész házat egyszer oly tökéletesen bezárta, hogy a kulcs elveszvé, a ház népe három napig a veranda ablakain járt ki s be, míg a teins úr, ki a másik kulcsot óraláncán hordá, Pestről visszajött: ismeretesebb volt az egész megyében, semhogy azt különösen említeni szükséges lenne. A régi kastély, melyben Lajos úr lakott, csaknem egészen régi állapotjában maradt, az egyetlen változás, melyet az öregebb háziúr öccse kedvéért sok kérések után megengedett, az volt, hogy az ebédlő a ház közepéből azon terembe tétetett át, mely az új épülettel összefüggött, s hogy ez utósóban a pipázás általán véve eltiltatott. A többi mind úgy maradt, mint volt, s Lajos legalább ősi falai közt otthonosnak érezheté magát, mi a jámbor embernek nem kis megnyugtatósára szolgált.

Míg ez utóbbi az egymás után érkező vendégeket fogadá, addig Jakab s Krivér beszélgetve a kertben járkáltak, melyből James a káposztát s majoránát nem küszöbölheté ugyan ki, de mely, mióta ő utazásából visszatért, útjainak régi egyenességét elvesztve, annyira elangoloso-dott, amennyire ez egy magyar konyhakerttől csak kitelik. Jakab rosszkedvűnek látszott. Fejét rázva megállt, tovább ment, ismét megállt, kezében tartott ostorával csizmáit veregeté: s valahányszor Krivér valamit mondott, egy “most true”, “yes” vagy más ily, az angol parlamentben használt fölkiáltásokkal felelt, míg a másik, mielőtt szólott, mindig körültekintett, mintha azt nézné, nincs-e valaki közelében, ki őt hallhatná. A taksonyi főjegyzőnek régi szokása vala ez, melyben annyira ment, hogy valakinek csak jó reggelt kívánt vagy az órát kérdezé, szinte ezen vigyázattal élt.

– Meglátod – mondá Krivér, suttogásra szállítva le hangját – , hiába fáradunk, hacsak tanyákat nem nyitunk és zászlókat nem tűzünk ki; minden pénz, melyet osztogatsz, s bátyád egész népszerűsége nem használ semmit. Elfogadják a pénzt, szeretik bátyádat, de be se mennek a tisztújításra, vagy ha bemennek, Réty kortesei által el fognak csábíttatni.

– You are right my friend – azaz igazságod van; de mit tegyünk?

– Ha bátyádat arra vehetné, hogy csak valamit tenne, úgy, mint Angliában szokták, meting vagy müting vagy hogy hívják...

– Meeting, to meet: öszvejőnek – innen ered a szó.

– Épp azt akarám mondani, olyan valami miting-félét kellene tartani, hol az emberek öszvejőnek s isznak.

– Barátom; csalódom, ez más; ahol az emberek isznak, azt politikai dinner-nek nevezik. A meeting csak tanácskozás, hol az emberek nagy petíciókat írnak alá, százezer, kétszázezer aláírás, ennek van hatása. Magam is voltam egy ily meetingnél, Glasgowban éppen...

Krivér, ki ijedtséggel látá, hogy James úr kedves paripájára készül ülni, hamar félbeszakasztá a beszédet.

– Igen, tudom, te is aláírtad a petíciót, akkor a szegény törvények mellett agitáltatok; de, hogy a dologhoz visszatérjünk, hát épp ily politikai dinner-t kellene adnunk. Te beszédet tartanál, hol a párt politikai elveit előadnád.

– Először a királyért isznak s családjáért, mert azt tisztelni kell. A kormányról szólhat mindenki, amit akar, de a király, látod, barátom! a királyt tisztelni kell, ebben áll az angol szabadság, azután...

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «Литрес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на Литрес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.